

KÖZLEMÉNYEK SZEPES VÁRMEGYE MÚLTJÁBÓL

A SZEPESMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT KÖZLÖNYE.

SZERKESZTI:

DR. FÖRSTER JENŐ

VÁRMEGYEI LEVÉLIÁRNOK, TÁRSULATI TITKÁR.

VIII. ÉVFOLYAM. 1916.

A SZEPESMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT ÉVKÖNYVEINEK
XVI. FOLYAMA.

LÓCSE, 1916.

KIADJA A SZEPESMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT.

REISS J. T. KÖNYVNYOMÓ INTÉZETE.

MEGJELENIK NEGYEDÉVENKÉNT. — A TÁRSULAT TAGJAI
ÉVI NÉGY KORONA TAGDÍJ FEJÉBEN ILLETMÉNYÜL KAPJÁK. —
ELŐFIZETÉSI ÁRA: EGY ÉVRE HAT KORONA.

TARTALOM.

A szepesi nyelvjárástanulmányozás története. Irta: dr. Weber Arthur	Laj. 1
A kakaslomniczi Várhegyről szóló monda és változatai. Irta: dr. Gréb Gyula	47
Bassó murányvári rablóvezérnek a káposztafalvi hegyeken át vezetett egykori hadászati útjáról. Irta: Barger Guido	62
Késmárk város lakói és azoknak vagyoni viszonyai 1542-ben. (Statisztikai tanulmány). Irta: dr. Iványi Béla	68
Szemelvények Máriássy Farkas magánlevéltárából. II. Máriássy Farkas éntári naplója. Irta: Máriássy Ödön	87

Családtörténet.

Szepes vármegyében kihirdetett címeres nemeslevelek (1557—1711). Közli: dr. Förster Jenő	98
---	----

Kisebb közlések.

Szepesiek felvétele a kassai polgárok közé a középkorban. Közli: dr. Iványi Béla	106
A szent korona Lőcsén. Irta: Takács Sándor	110
Adat egy középkori késmárki ötvösről. Közli: Kemény Lajos	112
Szepes vármegye utállomásai száz év előtt. Közli: dr. Hajnóci R. József	113

Könyvszemle.

Bal Jeromos: Szepes vára története. Ism.: dr. Iványi Béla	115
--	-----

Társulati ügyek és egyéb hírek.

Jegyzőkönyv a Szepesmegyei Történelmi Társulat 1916. évi december hó 9-én tartott választmányi üléséről — Felolvasó ülés	117
--	-----

A SZEPESMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVEINEK XVI. FOLYAMA.

KÖZLEMÉNYEK

SZEPES VÁRMEGYE MÚLTJÁBÓL

A SZEPESMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT KÖZLÖNYE.

SZERKESZTI:

DR. FÖRSTER JENŐ

VÁRMEGYEI LEVÉLTÁRNOK, TÁRSULATI TITKÁR.

MEGJELENIK NEGYEDEVENKÉNT.

A TÁRSULAT TAGJAI ÉVI NÉGY KORONA TAGDIJ FEJÉBEN ILLETMÉNYÜL KAPJAK.

ELŐFIZETÉSI ÁRA : EGY ÉVRE HAT KORONA.

LÓCSE, 1916.

KIADJA A SZEPESMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT.

REISS J. T. KÖNYVNYOMÓ INTÉZETE.

TARTALOM.

A szepesi nyelvjárástanulmányozás története. Irta: dr. Weber Arthur	Lap 1
A kakaslovníci Várhegyről szóló monda és változatai. Irta: dr. Gréb Gyula	47
Bassó murányvári rablóvezérnek a káposztafalvi hegyeken át vezetett egykori hadászati útjáról. Irta: Barger Guido	62
Késmárk város lakói és azoknak vagyoni viszonyai 1542-ben. (Statistikai tanulmány). Irta: dr. Iványi Béla	68
Szemelvények Máriássy Farkas magánlevéltárából. II. Máriássy Farkas pénztári naplója. Irta: Máriássy Ödön	87

Családtörténet.

Szepes vármegyében kihirdetett címeres nemeslevelek (1557—1711). Közli: dr. Förster Jenő	98
---	----

Kisebb közlések.

Szepesiek felvétele a kassai polgárok közé a középkorban. Közli: dr. Iványi Béla	106
A szent korona Lőcsén. Irta: Takács Sándor	110
Adat egy középkori késmárki ötvösről. Közli: Kemény Lajos	112
Szepes vármegye útállomásai száz év előtt. Közli: dr. Hajnóci R. József	113

Könyvszemle.

Bal Jeromos: Szepes vára története. lsm.: dr. Iványi Béla	115
--	-----

Társulati ügyek és egyéb hírek.

Jegyzőkönyv a Szepesmegyei Történelmi Társulat 1916. évi december hó 9-én tartott választmányi üléséről. — Felolvasó ülés	117
---	-----

A KÖZLEMÉNYEK SZEPEs VÁRMEGYE MÚLTJÁBÓL,
mint a **SZEPEsMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT** folyó-
irata és hivatalos közlönye negyedévenként jelenik meg. A
Társulat tagjai évi 4 kor. tagsági díj fejében kapják. Nem
tagok számára előfizetési ára évi 6 kor. Tagul legegysze-
rűbben az évi 4 kor. tagdíjnak postautalványon Förster Rezső
lőcsei főreáliskolai tanár, társulati pénztáros címére való
beküldése útján lehet belépni. A belépés legalább 3 évre
kötelező. Aki a 3-ik év eltelte előtt kilépését be nem jelenti,
ujabb 3 évre tagnak tekintetik. A társulati tagsági oklevél
4 kor. beküldésével megrendelhető a titkárnál.

Kérjük t. tagtársainkat, sziveskedjenek lehetőleg új tago-
kat szerezni. Társulatunk kezelésbe vette a Szepes vármegyei
Muzeumot; arra kérjük t. tagtársainkat, hogy ha e muzeumba
való régi tárgyakról tudomást szereznek, sziveskedjenek a
Társulatot értesíteni.

A tagsági díjak, előfizetési összegek, reklamációk, régibb
társulati kiadványok megrendelése, a lakásváltoztatásra vo-
natkozó bejelentések **FÖRSTER REZSŐ** társulati pénztáros-
hoz (Lőcse) intézendők.

A folyóiratba szánt kéziratok és ismertetendő művek
DR. FÖRSTER JENŐ szerkesztő, társulati titkárhoz (Lőcse,
vm. levéltár) küldendők.

A szepesi nyelvjárástanulmányozás története.

I.

A régi magyar történelmi emlékek cserben hagynak, amikor belőlük a szepesi német telepítésre vonatkozólag akarunk felvilágosítást kapni. Krónikairóink egy adott helyzettel állanak szemben és partikuláris célokat szolgáló történetírásukban eszükbe sem jut utána járni a Szepességen lakott némettség eredetének. Közéletti érdekek e magyar dolgok íróit nem fűzték ez idegen ajkú lakossághoz, úgy hogy az érdeklődésük és tárgyalásuk kereteit nem érinthette.¹⁾ A Szepesség iránti érdeklődés felébresztése, valamint a századok folyamán való ébrentartása szepesi származású embereknek volt fenntartva, akik a legrajongóbb szeretettel csüngve szűkebb hazájukon, mintegy lokálpatriotizmus által vezéreltetve újra és újra felvetették ez idegen nyelvű népcsoport eredetének, származásának és különállásának a kérdését.

A Szepességet tárgyaló megjegyzések sorozata igazságosan Frölich Dávid működéséből vezetendő le. Csakhogy e megjegyzések még teljesen délibábosak, nélkülözik a tudományosság minden kritériumát. Külsőségek alapján, szóhasznosság által vezéreltetve jutnak a legképtelenebb magyarázatokhoz, amelyek ugyan egyrészt nagy irodalmi és klasszikai jártasságot, másrészt azonban teljes kritikátlanságot és elfogultságot mutatnak. E korai vizsgálódások és találgatások alapjául épűgy mint a mai tudományos kutatásoknál a nyelv szolgált. Felhasználták a különböző helyneveket, föld- és néprajzi elnevezéseket, hogy minden tudományos apparátus nélkül, egyedül külsőleges szövegyeztetések alapján a szepesi németek eredetének kérdését megvilágosítsák. És ilyen ingatag talajon a

¹⁾ Túróczy krónikájában (P. II. c. 22.) általában beszél Magyarország idegen lakóiról, és nem említve a Szepességet a »Saxones, Turingi, Misnenses et Rhenenses«-ról. — A XV. sz.-ban Bonfini a felsőmagyarországi és erdélyi németiséget Nagy Károly szász telepítésére vezeti vissza. — A XVI. sz.-ban Heltai Gáspár említi, hogy a tatárjárás után szászok Erdélyben, sziléziaiak Szepességen és osztrákok a bányavárosokban telepedtek le.

származás-theóriáknak egész tömege burjánzott fel. Futólagos áttekintésük az emberi gondolkodás történetéhez szintén fog néhány nem érdektelen dokumentumot szolgáltatni.

A délibábos származás-theóriák közül legelterjedtebb a szepesieknek a gepidáktól való származtatása, amely Frölich Dávid nyomán még a legújabb időkig is egyre kisért. Ennek a rokonságnak azonban nem e tudós késmárki professor volt a feltalálója. Nem a XVII. sz. tudománykedvelő protestánsai közt keletkezett, első nyoma sokkal régebbre, a XV. századba, még pedig előkelő katolikus szerzőre megy vissza. A XV. századi katholicizmus egyik vezető férfa, Eneas Silvio Piccolomini, a későbbi II. Pius pápa volt az első, aki egyik levelében megemlíti, hogy Magyarországnak azt részét, ahol valamikor a gepidák laktak, *Gepidium* helyett *Sepusium*nak hívják.¹⁾

A régi római és görög történetírók, akik a római császársággal egyidejű népvándorlások harcait elbeszélik, Magyarországi mai területén, a rómaiak lakta Pannoniában és ennek környékén a legkülönbözőbb néptörzseket említik fel, mint amelyek hosszabb-rövidebb ideig hazánk mostani területén laktak. A középkor történései ezeknek az ókori népeknek nyomait kutatták különös előszeretettel saját koruk alakulásaiban. Az atavisztikus történetkutatás, a korabeli intézményeknek, népeknek, családoknak, helyeknek, stb. a legsötétebb őskorig, de leggyakrabban a bibliai őstörténetek főalakjaiig való visszavezetése valóságos vesszőparipája volt a középkor theologikus, majd humanisztikus műveltségű litterátorainak. Így nem lehet csodálni, hogy Eneas Silvio, aki az ókori történetírókból tudta, hogy a gepidák is megfordultak a mai Magyarországterületén, amikor itt Magyarországon egy a gepidák nevéhez hasonló földrajzi elnevezést talál, intuitív könnyelműséggel egyszerűen származási összefüggésbe hozza a kettőt. A Szepességnek a gepidákkal való első összeköttetése tehát XV. század nagy renaissance — írójától származik.

Amint az első kapcsolat meg volt adva, a tudós fantázia tovább haladva egyre újabb érintkezési pontokat vont be az összehasonlítás keretébe. A gepidák tényleges faji és nyelvi hovatartozásáról semmit sem tudva valami ellenőrizhetetlen sejtélem őket a germán népek közé sorozta.

¹⁾ »In hac parte Ungariae, quae Gepidarum fuit, adhuc territorium est, quod *Sepusium* appellant pro *Gepudio*« (*Aeneae Sylvi Piccoliminei opera quae extant omnia. Basileae 1551. p. 712.*)

A XVI. század közepén a híres Wolfgangus Lazius, I. Ferdinánd bécsi orvosa, két munkában is megemlíti és precizirozza a szepesiek gepid származását. „A népek vándorlásairól“ irt latin nyelvű nagy művében azt állítja, hogy a gepidák, az avaroktól leztyőzve Magyarország északi hegyes vidékeire telepedtek le; Pozsony, Nyitra, Trenesén, Árva, Liptót, Szepes, Turócz, Sáros, Abauj, Torna, Zólyom és Bars lakosai szerint a gepidák utódai. E megyék városaiban mindenütt „german“ nyelven beszélnek, sőt Szepesmegye (Cepusium) nevében még az eredeti elnevezés árnyéka meg is maradt. Ezek mind a sziléziaihoz hasonló német nyelven beszélnek, úgyhogy gepid eredetük egészen kétségtelen.¹⁾ Ugyanilyen magyarázatot ad egy évvel később megjelent német nyelvű kis művében, melyet Magyarországról irt és amelyben előbbi véleményét csak annyiban bővíti ki, hogy a szepesi, lőcsei és bánya-városi németeket a gepidáktól és quádoktól származtatja.²⁾

Az olasz Eneas Silvio és az osztrák Lazius után harmadiknak a lengyel Sarnicius említi a szepesiek gepid származását.³⁾ Mindenekelőtt a gétáknak és gótoknak azonosságát állítja,⁴⁾ majd kijelenti, hogy azok a gótok, akik a Visztula mellett, a mai Szepesség helyén hátramaradtak, gepida nevet kaptak. Sőt tovább megy, a gepida nevet Jordanesből a gót nyelv segítségével meg is akarja magyarázni (jepida = pigrum, jepanda = tardum ingenio); szerinte tehát a gepidák nevüket ostobaságukért kapták volna.⁵⁾

¹⁾ *De gentium aliquot migrationibus, sedibus fixis, reliquiis, linguarumque, initiis et immutationibus ac dialectis libri XII.* Autore Wolfgango Lazio. Basiliae 1555. p. 758—9.

²⁾ »Ist doch dem Land an Poln der Namen Gepidium blieben, welche die Hungern in ihrer Sprach nach Chepusium wir auff Teutsch Zips hayssen alda nach vn neben her Teutsche wonen, den Winden vermischet, als dan Geledes gewest sind.« — »Es ist auch am tag, dasz . . . unzer zeit . . . der Zips, die Leutsch, . . . und die Pergstetligen, alda noh etlich Teutsch verhanden sint . . . von den Quadis und Gepidibus herkomen.« (*Des Khünigreichs Hungern sampt seinem eingeleibten Landen grundtliche vund Warhafftige Chorographica beschreybung.* Wien 1556.)

³⁾ *Stanislai Sarnicii Annales, sive de origine et rebus gestis polonorum et litvanorum libri octo.* 1587.

⁴⁾ »Vox Getarum in nomen Gotthorum comutata sit« (p. 129.)

⁵⁾ »Vocat autem Jornandes aperté Vestgotthos parentes Ostrogotthorum: Gepidarum nomen significat Gotthos qui ad Visclam manebant . . . ubi nunc Scepusium est. Et eytmon vocis Jepida, exponit Jornandes pigrum, Jepanda enim Geticé significat tardum ingenio. Quoniam igitur isti tardiori ingenii reputabantur, ideo eos afficiebant cognomine hoc Gepidarum.« (p. 131.)

Ezek a gepidák a mai Szepesség helyén laktak, úgyhogy a szepesi németek ezeknek a gepidáknak a maradékai lehetnek.¹⁾

Ilyen előzmények után és ily előkelő tekintélyekre támaszkodhatva a szepesi származású Frölich Dávid csak legszentebb kötelességét teljesítette, amikor az előtte idegenek által felállított eredet-theoriát megerősíteni és nyelvészeti alapon *bebizonyítani* is igyekezett. A híres késmárki matematika-professor, aki elsőnek fedezte fel a magas Tátra szépségeit²⁾ valósággal imádással csüngött szülőföldjén és városán, és ezek szépségeit és kiválóságait munkáiban minduntalan dicsekedve emeli ki.

Frölich a magyarországi németek származásáról egy egész kis könyvet írt,³⁾ amelyben a szepesi szászok családját egészen Ádámgig és Éváig viszi vissza. Magyarázata szerint a németek Japhettől származnak, kivételt képeznek azonban a magyarországi pannonok, az erdélyiek és a szepesiek, akik szintén németül beszélnek. Ezek Semnek egy fiától Gettertől származnak, ez a Getter volt a *géták* ősapja. A további fejtegetésben aztán teljesen Sarnicius nyomain halad. Előadja, hogy ezeknek a gétáknak egy részét csüfnéven gepidáknak, gepedáknak vagy Tiszagétáknak (Tisza melletti géták) nevezték el, és hogy a gétáktól kapták nevüket a gótok is. Rokonaik a Daci, Dai, Davi vagy Dani. A gepida szót a *lassúság* jelentésű *gepantha* szóból igyekszik megfejteni és magyarázatul egy egész mesét fűz hozzá. Eszerint a géták egy része egy tengeri vállalkozás alkalmával hajójával elkésett és emiatt kapták ezek az elkésettek a *lassúságból* képezett *gepidae* nevet. Sőt magyarázatában még tovább megy: magát a *gepantha* szót is meg akarja értetni. Kontrakcióból származtatja még pedig a

¹⁾ A számozatlan függelék (*De situ et ambitu veteris Sarmatiae eiusque divisione, iuxta veterum sententiam*) említi a gepidákról: »Ubi Scepusium est, ibi sedes eorum statuunt Ubi etiam illa opinio discutitur, an Germani Scepusiensis sint reliquiae stirpis Gepidarum.«

²⁾ Egy Phil. Közl. 1915. 187. l.

³⁾ *Der Uralte Deutsch Ungerische Zipserische und Siebenbürgerische Landsmann. Dasz ist: Vorläuffer der Neuen Ungerischen Chronic, welche von Davide Frölichio . . . ausführlich gestellet und zur Feder gebracht worden. Darinn zu diesem mahl Vornehmlich von der jetzigen Zipser und anderer Deutschen Ungarn wie auch Deutschen — Siebenbürgern herkommen und Vorfahren gehandelt wird.* Gedruckt zu Leutschaw in Ober Ungern bey Lorentz Brewern 1641.

Gehbalt (gehe bald) és *Gebhänd* (gehe behende) kifejezések kon-
trakciójából.¹⁾

Frölich a gepida — szepes szóegyeztetést nyelvészeti alapon is be akarja bizonyítani. A szófejlődés következő fokait állapítja meg: *Gepidae* — *Gepusia* — *Chepusia* — *Sepusium* egyrészt; *Gepider* — *Zipser* másrészt. Itt azonban egy nehézség, a *g* — *s* változás már Frölichnek is feltűnt, úgyhogy megmagyarázni igyekszik: „*Secutis temporibus nomen hoc aliquantulum permutatum est, et Gepusia . . . Chepusia, incolae autem Gepidae, suo vocabulo Gepider sive Zipser, mutatis quodammodo litteris, per antithesin, aut pravam pronunciationem peregrinae alicujus gentis, in hisce et vicinis partibus, olim commorantis, imprimis vero Italicae, a qua et oppidum Wallendorf, h. e. italorum pagus, nomen suum sibi acquisivit. Itali enim, dum mollius loqui student, saepe S. pro G. proferunt. Immo etiam in lingua hungarica metaplasmi litterarum, et syllabarum receptissimi sunt.*”²⁾ Frölichből³⁾ ez a magyarázat azután belekerült a következő korszak legtöbb munkájába, amely a Szepességgel foglalkozott.

Zeiler Magyarországról szóló művének a szerzőtől,⁴⁾ majd Bézától,⁵⁾ és később Stübeltől⁶⁾ származó újabb kiadásáiban meg-

¹⁾ Frölich magyarázata teljes egészében került bele Hain Gáspár lőcsei krónikájába, amelynek egy része 1806-ban a *Magazin für Geschichte, Statistik und Staatsrecht der österreichischen Monarchie* c. folyóiratban jelent meg. A kiadó jegyzetben állást foglal a leszármaztatás ellen. (I. 227.)

²⁾ Frölich német nyelvű művét latinra fordította és kiadta Bél Mátyás *Adparatus ad Historiam Hungariae* (Pozonii 1735. 381—408. II.) c. művében. Fenti idézet Frölich német művében is latinul van.

³⁾ Frölich többi műveiben is előfordul a gepid — eredet említése. Így *Medulla Geographiae Practicae* (Bartphae 1639.) c. munkájában: »Sunt Sepusiensis reliquiae praeorum Germanorum Gepidae dictorum« (p. 354); továbbá Viatoriumjában (*Bibliotheca seu cynosura peregrinantium hoc est Viatorium*, Ulmae 1643) »Sepusium olim inhabitaverunt Gepidae« (III. p. 55.)

⁴⁾ *Martini Zeileri Beschreibung Desz Königreichs Ungarn etc. Anjetzo wieder durchgangen, vom Autore hin und wieder verbessert . . .* Ulm, Balthasar Kühne 1660: »Ao. 454. haben sich erstlich die Zipser (welche vorzeiten Gepidae genant worden) in hirige Gegend desz Carpatischen Schneegebürges niedergelassen.« (p. 168.)

⁵⁾ *Neue Beschreibung des Königreichs Ungarn . . . weiland von dem berühmten seel. H. Martin Zeilero herausgegeben. Ilzo von Johann Bezza . . .* Leipzig 1664. p. 24.

⁶⁾ *Hungaria, oder Neu-Vollständige Beschreibung des gantzen Königreichs Ungarn samt darzu gehörigen Landen und Städten, welche hiebvor der weltberühmte Martin Zeiler herausgegeben, nurmehr aber mit unzehl-*

találjuk a szepesiek gepid származtatását, holott eredetileg Frölich munkájának megjelenése előtt maga Zeiler óvatos skepsissel fogadta e magyarázatot.¹⁾ Már 1664-ben idézi Zeilert Minsicktus Magyarország leírásában,²⁾ két évvel rá pedig Tröster általánosan elfogadott véleménynek mondja a szepesieknek a gepidáktól, cirpensektől és quádoktól való származását.³⁾ Legfontosabb érve: „dasz man mit keinem Historischen Zeugnisz darthun kan dasz diese Teutschen in Ungarn und Siebenburgen jemals diese ihre Städt verlassen oder andern Nationen zu bewohnen gegeben haben.“ A gepida eredetre hivatkozik *Das vormals so mächtige und edle, und gleichsam unüberwindliche, anjetzo aber beydes durch äusserliche Macht sehr geschwächte und entkräftete, als durch innerliche Unruhe verwirrte Königreich Ungarn. Von dessen erstem Ursprung an sampt allen was ich bisz jetzo darinnen merckwürdigst begeben und zugetragen, in möglichster beliebter Kürtze ver'asset, und an den Tag geleyet* (1683 p. 4.) c. mű, továbbá Kelp dissertációja⁴⁾ és Krekwitz műve⁵⁾ is. De még Bél Mátyás sem mer ez etymológiával szembeszállni és tetszetősnek fogadja el.⁶⁾

lichen nöthigen Vermehr — und Verbesserungen in zwey Theilen ordentlich abgefasst etc. von Andreas Stübel. Frankfurt u. Leipzig 1690. p. 63.

¹⁾ *Itinerarium Germaniae Nov. Antiquae. Teutsches Reyszbuch durch Hoch und Nider Teutschland auch angränzende / und benachbarte Königreich / Fürstenthumb und Lande / als Ungarn / Siebenbürgen / Polen / Schveden / Dennemark etc. Durch Martinum Zeilerum. Straszburg 1632. p. 608—609.*

²⁾ *Neue und kurtze Beschreibung des Königreichs Ungarn . . . Beschreiben durch C. M. (insickt). Zum andermal gedruckt und an etlichen Orten von neuem übersehen. Nürnberg. Joh. Hoffmann 1664. p. 3.*

³⁾ *Das alt und Neu Teutsche Dacia. Das ist: Neue Beschreibung des Landes Siebenbürgen / Darinnen dessen Alter und jetzigen Einwohner / wahres Herkommen / Religion / Sprachen / Schrifften / Kleider / Gesetz / und Sitten / nach Historischer warheit von zweytaußend Jahren hererörtert: . . . von Johannes Tröster. Cibinio-Transsylv. SS. Th. et Philosoph. Medicae Studioso. Nürnberg Joh. Kramer 1666. p. 139—140.*

⁴⁾ *Natales Saxonum Transsylvanae. Lipsiae 1864. 24. l.*

⁵⁾ *Totius Regni Hungariae superioris et inferioris accurata Descriptio. Richtige Beschreibung Desz gantzen Königreiches Hungarn / so wol was das Obere als Untere oder Niedere anbelanget / Dabey dann die Beschaffenheit desselben / Städte / Vestungen / Schlösser / Städtlein / Marktflecken und angränzende Oerter; samt allem dem jenigen was am Donau-Strom lieget und befindlich ist. etc. Frankfurt und Nürnberg 1685. p. 332.*

⁶⁾ *Hungariae Antiquae et Novae Prodromus. Norimbergae 1723. p. 70.*

Az első, aki a Frölich-féle gepid-elmélettel határozottan szembe mer helyezkedni, a szepesi eredetű kiváló német történettudós Gottfried Schwarz volt, aki Frölich magyarázatát egyszerűen etymologiai játéknak minősíti.¹⁾ Azóta a magyarázók, ha meg is említik Frölich etymonját, többnyire nem veszik már komolyan²⁾ és más újabb és nem kevésbé délibábos magyarázatokkal szolgálnak.

De nemcsak a gepidákat vonták bele az ókori népek közül a szepesi szászok eredetteóriájába. Úgyszólván a gepid származtatással egyidejűleg kiterjesztik nyelvkisérleti alapon kutató kezűket a többi ókori germán vagy germánoknak vélt népekre: a gótokra, dákokra, quadokra, karpokra, Nagy Károly szászaira sőt a sziriaiakra is. Legrégibb ezen találgatások közül a quadokkal való egyeztetés, amely már Laziusnál is előfordul. Továbbfejlődését az erdélyi Tröster János munkájában találják meg; ő már etymologiai alapon próbálja bebizonyítani a Laziusnál még csak történelmi összefüggésen alapuló hipotezist. Bizonyítására a *Kassau* és *Käsmark* szavakat használja fel: előbbi *Quads-au*-nak, utóbbit *Quads-Mark*-nak magyarázza.³⁾

Ezen származtatási kísérletek a szepesiek előtt sem lehettek ismeretlenek, úgyhogy Bél Mátyás, aki munkáját időképen Georg Bohusch késmárki tanár kézirati műve alapján írta meg,⁴⁾ jogosan tüntethette fel kétesnek ezen felfogást.⁵⁾ Ő történelmi érvek alapján kételkedik e származtatás helyességében, anélkül azonban, hogy azt véglegesen elvetné és helytelenségét végérvényesen bizonyítani tudná.⁶⁾

A történelem érdekes tévedése, hogy egymástól egészen távol fekvő népeket hoz rokoni kapcsolatba egymással. Így a dákokat századokon keresztül germán, a gótokkal rokon törzsnek gondolták, és ez egészen természetessé teszi, hogy a magyarországi németeket (erdélyi és szepesi szászokat egyaránt) a történelem dákjaitól

¹⁾ *Originum et Occasum Transilvaniae auctore Laurentio Toppeltino Recensio Critica cum appendice diplomatum aliquot.* Rintelli 1766. p. 13.

²⁾ Így Chr. Genersich, Jakob Melzer alább idézendő munkáikban, valamint még legújabbán Weber Samu (*Zipser Geschichts und Zeitbilder. Leutschau 1880.* 15. l.) is.

³⁾ Tröster a lusiaiak és sibirók nyomait és felfedezi Felső-Magyarországon: Az előbbieket Leutschau, az utóbbiakat Zeben nevében.

⁴⁾ L. cikkemet *Über die Zipser Hunnensage. Ung. Rundschau 1915.*

⁵⁾ *Prodromus* p. 91.

⁶⁾ Jóval későbbén Chr. Genersich is kételkedéssel említi a quád-származást *Merkwürdigkeiten der königlichen Freystadt Késmark.* Caschau 1804. I. 59. l.

származtatták. Első ilyenmő említést Cario kronikájában találtam.¹⁾ Ez úgy látszik Bonfini azon állításával szemben, hogy az erdélyi szászok Nagy Károly szász telepítésének a maradványai,²⁾ élesen hangsúlyozza nemcsak az erdélyi szászok, hanem a felsőmagyarországi németek gót és dák származását is.³⁾ A Cario utáni irodalom azután bizonyos hullámlásban vagy a Nagy Károly szász telepítésének, vagy a dák-gót származtatásnak az álláspontjára helyezkedik. A szepesi és erdélyi németiség disztinguálását tekintve azonban a régi irodalomban a legnagyobb zavar és összevisszaság mutatkozik. Eleinte a kettőt általánosságban egynek vették, közös eredetet tulajdonítottak a két telepítésnek és így egyaránt származtatták mindkettőt vagy a gepidáktól vagy a hamelniektől,⁴⁾ vagy Nagy Károly szászaitól, de lassanként a különállás gondolata kezd egyre jobban előtérbe lépni. Már Zeilernél találkozunk azon véleménnyel, hogy a két népet nem szabad egy kalap alá foglalni,⁵⁾ Frölich hatása alatt azonban figyelmeztetése hatástalanul elhangzik és csak a XVIII. sz. folyamán kezdenek tudatosan külön-külön a kettővel foglalkozni.⁶⁾ Ez elkülönülés tudata itt is eleinte inkább

¹⁾ *Tertia Pars Chronici Carionis, à Carolo Magno ubi Philippus Melancthon desijt, usque ad Fridericum Secundum: Exposita et aucta à Casparo Pencero.* Witebergae. Crato. 1569.

²⁾ *Bonfini* Dec. I. lib. 9. a legyőzött szászokról következőket mondja: »Unde non solum abducti obsides, principum filii: sed et eorum vires honestius extenuarentur, multae quoque ex his in Daciam, Pannoniam, diversasque regiones deductae coloniae, quarum adhuc innumerae Sarmatiam, ulterioremque Daciam incolunt.)

³⁾ »Pannoniam superiorem postquam Romani occuparunt, dederunt eam incolendam dualus legionibus Germanicis . . . et consentaneum est, partem eius etiam tenuisse veteres Götter.« (p. 86.) »Quae vero deductis ex Saxonia colonis à Carolo in Daciam, quae nunc Transylvania est, feruntur, fabulosa sunt Transylvanos enim Dacorum et Götterum veterum reliquias esse non dubito: quibus accessisse coniectio Pannoniae superioris colonos Germanos, quando pulsati ab Hunnis et Avaris novas sedes quaesiverunt.« (p. 87.)

⁴⁾ A hamelni származás-elméletéről I. Schullerus cikkét *Korrespondenzblatt f. siebenbürgische Landeskunde* 1895 81. k. II. — Wagner v. Wogenfels *Ehren-Ruff Deutschlands* c. művében (1691 p. 8) szintén tagadja a hamelni származást, majd kijelenti (p. 10), hogy »Shütten oder Schützen.«

⁵⁾ *Itinerarium* p. 608.

⁶⁾ A Nagy Károly szászaitól való származtatás még a *Privilegirte Anzeigen* egyik cikkében (1773. 110. l.) is hiteltre talál. A dák származás híve Laurentius Poppeltinus (*Origines et occasus Transylvanorum seu erutae nationes Transylvaniae, earumque ultimi temporis Revolutiones, Historica narratione breviter comprehensus.* Lugduni. 1667. p. 27.), és Martinus Kel-

elhallgatás alakjában jelentkezett; a XVII. sz. történészei, akik nem hittek a szepesiekkel való közös eredetben, úgy látszik hitetlenségüknek nem mertek még nyíltan kifejezést adni, hanem inkább teljesen hallgattak a magyarországi többi németekről.¹⁾

Tröster a szepesieknek a karpokkal való rokonságát is felemlíti. A carpenses névnek másik cirpenses alakja is előfordul a középkori íróknál. E név hasonlósága a Zipser szóval szembezőkö és így Bél Mátyás nem előzmények nélkül fejt ki a Szepességnek a karpok nevével való összefüggését: „Nempe credo ego, quod et auctores affirmant, priscis temporibus *Carpenses*, Germanicam gentem, et Bastaruis satam, tractus istos tenuise, et quemadmodum montibus ipsis, sic orae illi, quae summis Carpathi jugis contigua est, nomen conciliasse, ut a *Carpis*, qui et Cyрпи audiunt, sedem hanc *Cyrpser Land*, et mox omissa canina, *Zipser Land*, nominatum fuisse existimem.“²⁾ Bélnek ezen magyarázatát még a XIX. sz. elején is megtaláljuk Bárdossynál,³⁾ aki némileg tovább is fejleszti: „Sepusii nomen derivatur a Scyris.“⁴⁾ . . . Se ipsos Zirpser, sicut Carpi, ejusdem generis populi Karpfer, Regionem vero suam Zyrpser Land, adeoque princeps castrum, fere

pius (i. h.) is. Busbequ⁵⁾ krimi gótokat összeköttetésbe hozta az erdélyi németekkel, mindkét törzset a Nagy Károly-féle szász kitelepítésből származtatva (*Reysen und Bottschafften, welche auff gnedigsten Befehl beyder Unüberwindlichsten Allermächtigsten Keyzer Ferdinandi und Maximiliani II. der gantzen Christenheit zu höchsten nutzen glücklich vollendet hat der Edel Ehrvest un hochgeleert Augerius Gissenius Busbeck*. Frankfurt a M. 1596. p. 388—389); ő utána 1600 körül Leuthingerus már a szepesieket is azonosítja a krimi gótokkal (*Scriptorum de rebus marchiae Brandenburgensis . . . Nicolai Leuthingeri . . . nec non Zachariae Garcaei . . . cum praefatione Joh. Gottl. Krausii*. Francofurti et Lipsiae 1729. p. 1123.)

¹⁾ Igy M. Schookius (*Fabula Hamelensis. Groningae 1659*), S. Erich (*Exodus Hamelensis Hannover 1661*), V. Franck (*Breviaculus originum. nationum. Cibirii 1696*). Sőt még Pray sem mer e kérdésben véleményt mondani (*Dissertationes Historico — criticae in Annales Veteres Hunnorum Avarum et Hungarorum. Vindobonae 1774. 164—168*), és Eder sem nyilatkozik róla (*De Initiiis Juribusque Primaevs Saxonum Transylvanorum. Viennae 1792*.)

²⁾ *Prodromus* p. 70.

³⁾ *Supplementum Analectorum Terrae Scepusiensis*. Leutschoviae 1802. p. 30—31.

⁴⁾ Egy másik helyen »Scyri vel Scyrsenses«-nek mondja és a gótokkal tartja azonosoknak őket. (*Suppl.* p. 61.) Hasonlóképen egy másik művében (*Moldavensis vel Szepiensis Decimae Indagatio est proxima Terrae Scepusiensis. et huc innexarum evolutio*. Posonii 1802. p. 6. és 19—20.

in meditullio situm, ejecta litera canina, Zypser-hus vel Zypser-haus vocabant, unde scilicet contractum illud Scypus et Zepus, in Diplomatribus toties occurrit.“

E származtatások közös feltétele az illető népek germán-volta. Történelmi szempontból is sok kifogást lehetne ezen egyeztetések és levezetések ellen felhozni, itt azonban csak a nyelvi álláspontra leszünk figyelemmel. E szempontból birhatna a bizonyítás valami alappal, ha 1. az illető népek tényleg germánok lettek volna,¹⁾ 2. ha a tradíció folytonosságát bizonyítani vagy legalább feltételezni lehetne, 3. ha az illető földrajzi elnevezéseknek ezen ókori nyelvek alapján nyelvi magyarázatát lehetne adni. Már pedig az újabb kutatások szerint a szepesiekkal összefüggésbe hozott népek egyrésze nem volt germán eredetű; a többieknek az északmagyarországi Szepességen való letelepedése és megmaradása, amely nyelvüknek és elnevezéseiknek a későbbi lakossághoz való közvetítését lehetővé tette volna, semmiképen be nem bizonyítható; végül egészen bizonyos, hogy a Szepesség régi helyelnevezései nem közvetlen közlés által jutottak el Magyarország későbbi lakóihoz, hanem a Pannonia-lakta latinok és szlávok közvetítése útján.

Az ókori népekkel való egyeztetések tudós agyakból pattantak ki. A renaissance és a reformáció kutató szellemei a szabad kutatás elvét a legképtelenebb területre vitték át és ott is alkalmazták, ahol a kutatás és összefűzés szabadsága úgyszólván hinárba vezetett. Egyidejűleg azonban maga a népfantázia is működésnek indult, a szepesi németiség maga is kezdett foglalkozni előtte érthetetlen nevű hazájának a magyarázatával. Így több, valószínűleg népi eredetű etymologia keletkezett a Szepesség nevééről, amely a német lakosság között itt-ott hitelre is talált. Ezekhez alapul vették úgy a német, mint a latin nyelvet, később pedig a magyarból is próbáltak magyarázatot adni. Az egyik ilyenféle magyarázat a *Sepusium* eredetét akarja megvilágítani: *sepes* a latinban kerítés, végeredményképen ebből származnék a *szepes* szó, mert a Kárpátok mintegy kerítésszerűen veszik körül ezt a megyét. A másik a *Zips* nevet igyekszik felderíteni, amikor a német *Zipfel* szóból vezeti le. Mindkét magyarázatot már Frölich is helytelennek tartja. Szavaiból („Etlich unserer in Antiquitatibus unbewanderten Landsleute wollen . . .“²⁾) tudálékos nép etymológiára lehet következtetni.

¹⁾ L. Schwicker: Die Deutschen in Ungarn und Siebenbürgen. 1881. 4. l.

²⁾ I. német m. VIII. fejt.

Legrészletesebben e magyarázatokkal Bél Mátyás foglalkozik, aki még a lehetséges hangváltozás fokait is bemutatja (Zipff > Zipfs > [és „euphonia gratia”] Zips,¹⁾) anélkül azonban, hogy ő maga is sok hitelt adna ezen levezetésnek.

Ugyancsak Bélnél találjuk meg e névmagyarázat legdelibábosabb, Dugonichhoz és Horváth Istvánhoz méltó variánsát, mely szerint e szó a magyar *szép ez, szebb ez* felkiáltásokból volna magyarázható.²⁾

A XVIII. sz. végén és a XIX. sz. elején a történelmi kritika térfoglalásával ezek a delibábos magyarázatok, amelyek pusztán külsőleges alakhasonlóság alapján próbálják e szó eredetét megállapítani, háttérbe szorulnak. Az írók nem nyúlnak magyarázatokért az ókori népekhez, hanem történelmi alapon bizonyos kulturtörténelmi vonatkozásokból a honfoglalás korabeli népeket és állapotokat hívják segítségül. Ha történelmi szempontból magyarázatuk elfogadható is volna, a történelmi kritikával nem egyesült a linguistikai megbírálás és így ők sem hozhattak e kérdésbe több világosságot.

Az egyik ilyen etymológiát a híres Schlözernél találjuk³⁾ „Über den Namen *Zips* äuszert Hr. v. Engel⁴⁾ folgende Vermutung: Der Zins, den die flandrischen Colonisten in *Meissen* entrichteten, hiess *justitia Zip*, von dem slavon. Zepish. *Eintreibung* der Zinsen; dies versichert Hoche (Untersuchung über die Niederländischen Colonien in Niederdeutschland 1791). S. 93 u. 96. Ungrisch heisst der Zipser Comitatus Szepes Vármegye; also wurden die Zins entrichtende Deutsche genannt, *Teutones iure Zip viventes* oder Zipsenses.“ E magyarázat minden más erőszakoltsága mellett nem veszi tekintetbe, hogy Anonymusnál már előfordul a *Szepes* név és így nem keletkezhett a szepesi szász bevándorlás idején.

Hasonló jellegű Schwartner magyarázata: „Nisi ludibria metuerem, ad quae saepissime dilabuntur, origines nominum opero-

¹⁾ *Prodromus* p. 69—70.

²⁾ U. o.

³⁾ *Kritische Sammlungen zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. Göttingen. 1795. III. p. 688.

⁴⁾ A híres történészről J. Chr. Engelről van szó, aki Schlözer tanítványa volt, de annak egyébként jogosult kifogásai miatt megneheztelt rá és fenti műve bírálatában igen igazságtalanul megtámadta. Hogy Engel különben is szerette a delibábos szómagyarázatokat, arra vonatkozólag l. Schlözer levelét: *Ungarische Rundschau* 1915 p. 292.

sus inquirentes, provinciae equidem *Scepus* Scepusiensumque nomen, e slavico *Spis*, libellum scriptum denotante enatum esse contenderem; quod nimirum Germani isti veteres, in umbris montium Tatur considentes, huc vel libello scripto essent vocati, vel quod advenae, bona, quae *libellariorum* nomine veniebant, acceperint possidenda, vel vero in universum quod privilegiis scriptis, ultra colonas regionis vicinae indigenas ceteros, donati fuerint. Ouidvis sumatur autem, e slavico, vocali, quod fieri solet, interiecta, Hungaricum *Zepes*, *Szepes*, latinoque hungaricum *Scepus*, nec non germanicum *Zips* et *Zipser*, prono decurrunt alveo; ut iam placere non possit originatione illorum, qui vocabulum vel a *Gepidis* antiquis, *Scirisque*, vel ab obsoleta census cuiusdam specie *Zippkorn* appellata, mire detorquent potius, quam deducunt.¹⁾

Amint már ebből a két magyarázatból is látható, a XVIII. sz. folyamán mindjobban előtérbe nyomul azon meggyőződés, hogy a szepesi németiség új, az Árpád-házi királyok alatt bevándorolt telepedés,²⁾ amelynek vizsgálatánál nem szükséges a rég letűnt ókori népekhez folyamodni segítségül és hogy azt meglevő állapotában kell szemügyre vennünk, hogy így a jelenből visszafelé következtetve származására esetleg fényt lehessen deríteni. Ennek az újabb vizsgálódásnak leglényegesebb eszköze a szepesi németiség élő nyelve, a szepesi dialektus. Így jutott el az eredetkutatás a nyelvvizsgálathoz és így szolgál a nyelvvizsgálat az eredetmegállapítás eszközéül.

II.

Magának az élő dialektusnak első megfigyelője ugyancsak Frölich Dávid volt. Már 1639-ben megállapítja a szepesiek nyelvének a meissenivel való hasonlóságát.³⁾ E megjegyzése tényleg személyes megfigyelés eredménye. Frölich 1632.-i naptárának egy megjegyzéséből ugyanis kiviláglik,⁴⁾ hogy a híres késmárki professor járt kint Szászországban, amely alkalommal a hasonlóság megállapítására alkalma lehetett. Német művében még részletesebben nyilatkozik a

¹⁾ *De Scultetiis, per Hungariam quondam obviis*. Budae. 1815. p. 80—81.

²⁾ V. ö. *Wagner Analecta Scepusii sacri et profani*. 1774—78. III. p. 5.; *L. A. Gebhardi: Geschichte des Reichs Hungarn und der damit verbundenen Staaten*. Leipzig 1778—82. I. 507—508. III. 21. f.

³⁾ »Germanico idiomate (proxime Misnensi accedenti) . . . utuntur.« *Medulla Geographiae* p. 354.)

⁴⁾ *Davidis Frölichii Schreiß Calender Auff das Jahr . . . 1632*. Breszlau. G. Baumann. (Utolsó lap.)

szepesiek nyelvéről: „Der Deutschen Vorfahren auff den Ungarischen Freyen Berg-Städten Cremnitz, Schemnitz, New-Sohl etc. sind Meiszner gewesen, welche die Bergwercke daselbst zubawen sich dahin begeben haben. Jetzo giebt es alda auch viel Steyermärcker, Kärnter, Tyroler und Oesterreicher, derer letzt gemeldten sprach die Inwohner nunmehr affectiren, weil fast die Vornembsten Officirer in der Königlichen Kammer Oesterreicher sind. Die in den Zipserischen Berg-Städten alsz zu Schwedler, Schmölnitz, Gölnitz, Wagendrüssel, Einsiedel, Stosz, Topschaw etc. reden auch schon Oesterreichisch, aber sehr grob und corrupt: Und solche sprache haben zum theil die vorigen Bergs-Amptleute, so meisten auch ausz Oesterreich bürtig gewesen, theils die Inwohner selbst: wann sie auff den andern obgedachten Freyen benachbarten Berg-Städten, da schon die Oesterreichische sprach im schwang gangen, zuarbeiten und sich für Berghawer zubrauchen dahin gezogen, und hernach zu den ihrigen wieder heim kommen, daselbst gemein gemacht und in ubung gebracht.“¹⁾ Frölich szavai valószínűleg tényleges tapasztalás eredményei²⁾ és így a szepesi dialektusnak XVII. századi állapotára mérvadók lehetnek. A szepesi nyelvjárásnak a meissenivel való azonosítása Frölich műveiből került a későbbi irodalomba.³⁾

Ugyancsak ebből a századból való az első szövegmutatvány a szepesi nyelvről. Ez Bubenka *Rechenbuch*-jának függelékében jelent meg (Leutschau 1689). Maga a mű egyelőre még ismeretlen, de mutatvány belőle két helyen is jelent meg.⁴⁾ Minthogy ez a legrégebb felőmagyarországi nyelvjárásszöveg, a bővebb szemelvénynek teljes közlése talán nem lesz egészen érdektelen.

¹⁾ Id. m. X. fejezet.

²⁾ L. Petz Gedeon: *A hazai német nyelvjárások.* (Akad. Értesítő 1905.)

³⁾ A későbbi irodalomból megemlítem Zeiler-Bézát (i. m. 24. l.), Zeiler-Stübert (i. m. 63.), a Magyar Simplicissimust (*Ungarischer oder Dacianischer Simplicissimus* etc. 1683 p. 91), Krechwitzet (i. m. p. 1088.), Bél Mátyást (*Prodromus* p. 80.). Chr. Genersich tehát nem Adelung hatása alatt kapcsolja össze a szepesi német dialektust a meissenivel, mint ahogy azt Thienemann Tivadar figyelemreméltó dolgozatában (*Német és magyar nyelvújító törekvések* 1912. 22. l.) hiszi, hanem egyszerűen egy évszázados hagyomány tolmácsolója. Az Ung. Simplicissimusnak pedig ez nem személyes megfigyelése, mint ahogy azt Kaindl (*Geschichte der Deutschen in den Karpathenländern* 1907. II. 202) hiszi hanem Frölich ismételése (V. ö. Tröstler József: *A Magyar Simplicissimus és a török Kalandor forrásai.* Egyet. Phil. Közl. 1915. 193. l.)

⁴⁾ *Privilegirte Anzeigen* 1773 III. 117. l. — Korabinszky: *Geographisch-Historisches und Producten Lexikon von Ungarn.* Preszburg 1786. 375—376. l.

„Um sich . . . eine Vorstellung von dem deutschen Dialekt einigermaßen machen zu können, welcher in diesen Gegenden bey den dorfleuten üblich ist, folgt allhier aus Bubenkas Rechenbüchel als eine Zugabe noch eine Unterredung zweier Bauern, welche mit einem Lastwagen aus einem benachbarten Flecken in die Leutsch fahren, eines gewissen damaligen Verbots wegen aber bey dem Niederthore zu Leutschau nicht ein gelassen wurden. Als sie daher ganz unwillig wieder umkehren und bey dem Obernthore hinein fahren muszten, sagte Andreas zu Balzern: *Potz schlappant, met schlappn met doal, itzt schlunda bieda, fon Nieda-Thoa pisz zun Oba-Thoa, ses ja goa beit, pisz bie en dy Stódt kommn, bien di Leit ale wack (B.) Sye duoch, bie beit is aach fon hieha, pisz zun Oba-Thoa? Dú thieichta Bolósch* (spricht der A.) *bie beit? ses jo gleych suo beit fon Oba Thoa, pisz zun Nieda-Thoa, as hihea, pisz zun Oba-Thoa. Chó ych baas ból* (spricht Balzer) *daszsz suo beit is, aba, bie palt komba pisz duothin?* (Andreas antwortet) *alspalt daszsz bie bien duot sejn, suo bien bie schont pis duothin sejn kommn. Ey ey! doas baas ich ból,* (Balzer) *aba, bie vil syn ból aach Schrytt pisz duothin?* (Andreas:) *Ich baas nit, bie missen se zéln:* Als sind sie nach langem Gespräch eins worden, dasz sie die Schritte zählen werden; und darbey auch abmerken, wie vielmal sich die Räder umdrehen werden; Andreas sagt daher zu Balzer: *Siesta Paltza, treib dú die Oxn pamélich, ond zel di Schrytt, ond luck off doas fódasta Ród, bie sychs biet umdrén, ich bié ofs hindasta luckn bie vilmól sychs biet umdrén, ond bien sich zwamól biet umdrén, suo bie ich a Kiebal ofn Stackn schneidn ond dú biest aach a Kiebal of die Peitsch schneidn, bienn sych dejn Ród zwamól umdrét.* Nun fuhren sie fort und als Balzer gemerket, dasz so bald er 7 Schritt gethan, sich das Rad zweymal umgedrehet hat; so schneidet er einen Kerb auf seiner Peitsche und sagt: *Of 7 Schrytt zwamól:* Der Andreas sprach, *ond mejn Ród of 9 Schrytt zwamól* schneidet eben einen Kerb auf seinen Stecken. Und fuhren also fort, mit ihren Schritt zehlen, und Kerbe schneiden. Als sie nun vor das Mittel-Thürchen kamen, stunden sie ein wenig still und zählten ihre angezeichnete Kerben. Da findet Balzer (der bey den fördersten Rad gewesen) 115 Kerb und 1 Schritt mehr. Andreas aber (bey den hindern Rädern) nur 89 Kerb, und 3 Schritt und spricht: *A bie is dós? ich fend ofn Stakkn nor 89 Kiebal, ond dú mieh:* Balzer sagt: *A, ich bas nit bie dós ist, ich hoß jo gút gezélt:* Ann . . . *hostú gút gézélt*

(sagt der **A.**) *ich hob jó ból pessa gezélt, bie dú, ich hob oach mieh Schrytt drüba, as bie dú, denn dú hoasst nor 1 drüba, ich hob aba Femmba; suo goah hihié, ond luck off dós hintasta Ród, ond zél pessa die Schrytt, oach die Kiebal bie bien palt luckn, bie pessa zéln koan, ich oda dú!* Nun fuhren sie abermal fort, der **A.** bey den Fördern, der **B.** aber bey den hintern Rädern, zählen abermal die Schritt und schneiden die Kerbe auf. Als sie zum Ober-Thor kamen, besichtigen sie abermal ihre geschnittene Kerbe. Andreas (der nun bey den förder Rädern war) fand 72 Kerb und 6 Schritt mehr. Der **B.** aber bey den hinden Rädern nur 56 Kerb und 6 Schritt. Da sagt der **A.** *Sié Prúda Paltza dú hoast itzt wenniga Kiebal. Bós* (sagt der **B.**) *wenniga Kiabal ich hobb jo ból gút gezélt: Bie* (sagt der Andreas) *ich hobb aach 6 Schrytt mieh?* (Andreas sagt) *Bie is den dós? dú hóast 6 Schrytt mieh, ond ich aach 6 Schrytt mieh, od die Kiebal syn nit án?* Da zankten sie sich eine gute Weile um die Kerbe und um die Schritt, wusten aber doch nicht wie viel Schritt von Untern bis zum Obern-Thor geschehen und wie vielmal sich die Förder und Hinter-Räder umgedrehet. Bis ein Bürger zu ihnen kommen und gesagt: Die Förder-Räder drehen sich eher um, weil sie um etwas kleiner, als die Hintern. Dazu sagt der **A.** *jo duom!* Drauf giegen sie in die Stadt und legten das Eisen ab.“

E XVII. századi nyelvmutatvány a Szepesség nyelvjárásának legrégibb emléke. Korabinsky a kis adoma tartalmából tévesen következtetett arra, hogy itt a Lőcse körüli dialektussal van dolgunk.¹⁾ A közölt párbeszéd nyelvi sajátosságai világosan a gründner-(bányavárosi) nyelvjárás ismertető jeleit tüntetik fel. E szöveg ennél fogva a gründnerek nyelvjárásához jelent értékes adalékot.

A XVIII. században történettudományunk nagy fellendülést mutat, és ennek a történelmi érdeklődésnek a kielégítésére valók azok a cikkek, amelyek ebben az időben elsőnek foglalkoznak a szepesiek nyelvével is. A történettudományok fellendülésének közvetlen következménye volt, hogy a hazai idegen telepítések történetével is kezdtek foglalkozni. Bélénél, Schwarznál, Praynál és Wagnernél nem a nyelvészeti szempont áll előtérben, hanem a történelmi. Ezek a történelmi szükségletek hozták létre az első német

¹⁾ Még Schröer (*Beitrag zu einem Wörterbuche der deutschen Mundarten des ungrischen Berglandes 1858. Különlenyomat 118. l.*) is lőcsevidéki dialektusnak tekinti, míg a *Priv. Anz.* i. h. metzenséfinek állítja.

nyelvü tudományos folyóiratot, amelyet magyar ember Trstyánszky Dániel szerkesztett. A *Privilegirte Anzeigen*¹⁾ mindamellett, hogy Bécsben jelent meg és hogy címe szerint az összes örökös tartományok érdekeit szolgálta, főképen magyarországi munkatársak cikkei foglalja magában és főképen Magyarországról szóló cikkeket közöl. És ebben a folyóiratban jelenik meg az első cikk, amely a szepesiek nyelvjárásáról is nyújt némi tájékoztatást. Címe: *Versuch einer Geschichte der deutschen Sprache in Ungarn samt ihren verschiedenen Dialekten*.²⁾ Ez a folytatásokban megjelenő közlemény meglehetősen kritikátlan összefoglalása a Bonfinius, Székely István, Otrokocsi Flóris, Trösterus stb. délibábos felfogásának. Nem az akkoriban felvirágzó levéltári kutatások anyagára támaszkodik, hanem a közismert történetírók mesei tradícióiból rajzolja meg a magyarországi németiség történetét. A felsőmagyarországi telepítést ennek a cikknek az írója is a XIII. századra teszi, nemcsak a felsőmagyarországi bányavárosokét, hanem a szepesiekét is. Az előbbieket szász bányászok telepítéséből származtatja, az utóbbiak szász eredetét Frölich Medulla Geographiae (p. 355.) c. műve alapján tagadja.

Épöly felületes a német dialektusokról adott tájékoztatása is (116. l.) Eszerint Magyarországon három német dialektus található: a szepesi, a bányavárosi és a dunamelléki. A szepesiről ismét Frölich alapján állítja, hogy a meisseniehez áll közel. Bizonyos lóalkápatizmustól vezéreltetve majdnem a legszebb német dialektusnak állítja: „Gewisz könnte man die Zipserausprache mit dem grössten Recht, die schönste und zierlichste nennen, wenn sie nicht mit starken Verzerrungen des Mundes, und lächerlichen Ausdehnungen, die an andern Orten ungewohnt sind, und nicht gehöret werden, behaftet wäre.“ Az egyes idetartozó helyek kiejtésében is észrevesz azonban bizonyos különbségeket és megállapítja: „Die Leutschauer haben eine etwas klärere, und zärtlichere Aussprache, die Käsmarker, Eperiesser, und Kaschauer eine härtere; und von diesen unterscheiden sich wieder sehr stark, die Barthfelder und Zebner.“ Cikkét az író (I. S. K. Th. C.) következő szavakkal végzi: „Vielleicht wird dieses einigen zum Anlass dienen diesen Gegenstand in seinem Theilen genauer zu bearbeiten und

¹⁾ *Allergnädigst - privilegirte Anzeigen, aus sämtlich - kaiserlich-königlichen Erbländern, herausgegeben von einer Gesellschaft.*

²⁾ *Priv. Anz.* 1773. III. 14. és 15. sz.

richtig zu bestimmen.“ (118. l.)¹⁾ És tényleg ez ismeretlen író cikke visszhangra talált, úgyhogy Joh. Seivert az erdélyi dialektusról szóló fejtegetéseivel a Magyarországon megjelent nyelvjárás-kutatásokat már ezen folyóiratban megindíthatja.²⁾

Ezzel azonban a szepesi nyelvjárástanulmányozás történetében egy másik fontos tényező hatását kell megállapítanunk. Ez a másik tényező pedig Leibniz működése. A XVII. század végén Németországban a nyelvészeti kutatások virágzásnak indultak; e fellendülésben Leibniznak igen nagy és fontos irányító szerepe volt.³⁾ Gondolatai buzdítólag és megtermékenyítőleg hatottak az egész tudományos felfogásra, azáltal pedig, hogy a nyelvjárások fontosságára is rámutatott, a németországi nyelvjárástanulmányozásnak vetette meg alapját. Érdeklődése az erdélyi németiségre is kiterjedt, úgyhogy az erdélyi nyelvjárástanulmányok szorosan Leibniz kezdeményezéséhez fűződnek.⁴⁾ Egy másik kapcsolat, amely őket Leibnizzal összeköti, tanítványának és követőjének, a Magyarországon is járt Leonhard Frischnek⁵⁾ a szótára, amelyre Adelung szótárának az elterjedéséig nyelvjárási kísérleteink támaszkodnak. Seivert közvetítésével a szepesi dialektusról megjelent XVIII. századi feljegyzések Leibniz korszakalkotó tevékenységére mennek vissza.

¹⁾ A IV. évfolyamban egy cikk jelent meg Eperjes történetéről (Versuch einer Geschichte der königl. freyen Stadt Epperies in Oberungarn), amelyben (369—370. l.) meglepően józan etymológiákat kapunk a felsőmagyarországi helynevekről. A névtelen cikkíró tudatosan helyezkedik szembe az elterjedt délibabos magyarázatokkal és a *Leutschau*, *Kaschau*, *Tobschau* helyneveket az *Aue* szóval összetett *Leutsch*, *Kasch*, *Tobias* személynévekből, *Bartfeldet* *Bartels*-(Bartholomäus)*feld*-nek, *Durandis villa* (latin alakja a *Durand* helynévnek) *Dürands Meyerhof*nak, *Menhardi Villa*-t *Mannharts Meyerhof*-nak magyarázza. Származtatása nem talált hitelre, úgyhogy még Augustini ab Hortis is határozottan kikel ellene.

²⁾ Az eddigi irodalom nem vett tudomást arról, hogy Seivert már 1774-ben adta ki az erdélyi nyelvjárásokról szóló fejtegetéseit. Seivert ezen cikkéből merítette Adelung is az erdélyi németiségről való ismereteit (V. ö. Thienemann: Német és magyar nyelvújító törekvések. 1912. 21. l.)

³⁾ *Raumer R.: Geschichte der germanischen Philologie.* 1870. 159 s. k. II.

⁴⁾ *Schullerus: Die Vorgeschichte des siebenbürgisch-deutschen Wörterbuchs (Programm des ev. Landesseminars zu Hermannstadt 1895. 1—7. II.)*

⁵⁾ Rövid ideig Besztercebányán volt pap. (*Raumer* i. m. 189. l.) Frisch szótárának hatására vonatkozólag l. *Raumer* i. m. 244. l. és *Schullerus* i. m. 9. és 16. l.

Seivert cikke érdeklődést keltett az *Anzeigen* olvasói között, úgyhogy még 1774-ben megjelenik S. F. v. B. jelzéssel egy pótlás ezen erdélyi nyelvjárastanulmányhoz,¹⁾ amely a 16 szepesi város szavaiból közül mutatványokat, azonkívül a két vidék nő viseletét hasonlítja össze, és ezek alapján lakóiknak azonos eredetét kétségtelennek tartja. Az erdélyi író, aki úgy látszik a Szepességen is megfordult, mindössze négy olyan kifejezést említ, amely már Seivernél is előfordul (*Dirpel, keren, Kolsche, Zech*). Szándéka a két nyelvjárásban megegyező szavakat a rokonság megállapítása végett összegyűjteni, de az általa felsorolt 61 kifejezés inkább csak az emlékezetében élő hasonlóságnak, nem pedig tényleges megfigyelésnek köszönheti felemlítését. Semmiféle rendszert sem követ; a szavakat betűrendben sorolja fel, anélkül hogy a valószínűségben meglevő kiejtésbeli különbségeket még csak jelölné is. Összevissza vannak felsorolásában olyan szavak, amelyek az irodalmi alakoknak csak a kiejtésben különböző megfelelői (*Gescherr* = Pferdegeshirr; *Hochzet* = Hochzeit; *Kleng* = Klinge; *a > o* megfelelés: *Kroh* = Krähe; *Schoof* = Schaf; *schlon* = schlagen); vannak irodalmilag is használt alakok, miket a szerző nyelvjárásiaknak vél (*Rosz, mengen*); vannak olyanok, amelyek a régi hangalakot tüntetik fel (*aepel* = Aepfel; *wulf* = wolf; *wisz* = weisz); vannak igazi nyelvjárási kifejezések (*beed seyn* = bereit sein; *fidern* = eilen; *Gespielig* = Abwaschwasser stb.); vannak magyar jövevényszavak (*Gombausen* = gombházak; *Tschocken* = Dolen²⁾). Ha az ismeretlen író ezen cikkének tudományos értéket nem is lehet tulajdonítani, mint az első szepesi szógyűjtemény és a szepesi nyelvjárásnak a Leibniz által megindított áramlatba való első beleillesztése figyelmet érdemel.

A *Privilegirte Anzeigen* 1776-ban már megszűnt. Helyette öt évvel később a pozsonyi Karl Gottlieb v. Windisch megalapítja az *Ungrisches Magazin*t. Ez új folyóirat szoros összefüggésben van a *Priv. Anzeigennel*. Nemcsak dolgozótársai ugyanazok, de nem egyszer egy-egy cikket ujonnan le is nyomtat elődjéből. Így természetesen iránya is hasonló marad. A magyarországi német

¹⁾ *Priv. Anz.* IV. 411—414.

²⁾ Mindakettőt maga a szerző fejt meg. Az előbbire megjegyzi: »Gombausen, die Knopfschnüren, von ungr. Gombházak, weil die gewanderten Sachen Knopfschnüren von den Nationalen abgesehen, und nebst den Namen abgeborgt haben«. (413. l.).

nyelvjárásokat Windisch folyóirata karolta fel legjobban,¹⁾ úgyhogy a szepesi dialektusra vonatkozó folytatólagos kutatásokkal is itt találkozunk. Augustini ab Hortis Sámuel, aki az előbbi folyóiratnak is szorgalmas munkatársa volt,²⁾ egy topographiai cikkében³⁾ a szepesiek eredetére és nyelvére is kitér. Eredetükre nézve őket az oklevelek elnevezése alapján szászoknak tartja. Nyelvükre vonatkozólag azonban megállapítja, hogy Szepes megyében kétféle német nyelven beszélnek és hogy a bányavárosok dialektusa a szepesi szászokétól lényegesen különbözik.

Itt aztán van Augustini ab Hortisnak egy nagy fontosságú elvi megállapítása, amely világosan elválasztja a későbbi Adelungkövetőktől. „Wenn wir .. die Eigenschaften, und alles was zu den Charakter der hiesigen Sachsen gehöret beschreiben wollen; so können wir dabey unser Augenmerk nicht auf die Einwohner grösserer Städte richten; denn diese pflegen ihre Sitten, Kleider und Sprache nur gar oft zu ändern. Sie kommen in auswärtige Länder, stehen mit der politischen Welt in grösserer Verbindung, und nehmen daher in einem halben Jahrhunderte eine ganz andere Gestalt an. Diejenigen hingegen, die auf dem Lande und in kleinen Städten sich bloß mit dem Feldbaue und der Flachsarbeit abgeben, bleiben in ihrem Vaterlande und behalten daher ihre Sprache, Kleidung, Gewohnheiten und Sitten, lange Zeit ungeändert. Diese sollen unser Hauptgegenstand seyn, deren Sitten, Sprache und übrige Eigenschaften wir erklären wollen; doch also, dasz wir zugleich dasjenige, was bereits veraltet und abgekommen ist, so viel möglich, nachholen und aufbehalten, damit es nicht gar in Vergessenheit gerahte“. (483. l.)

Ab Hortisnál találunk először bizonyos csoportosítást nyelvészeti megfigyeléseiben. Elsősorban phonetikai megfigyeléseit közli;

¹⁾ Itt jelennek meg Seivert cikkei: *Von der siebenbürgischen Sprache* (1781. I 257—282.), *Vom Ursprunge der Burzelländischen Sachsen* (IV. 211—223). *Das hohe Lied Salomonis in Siebenbürgischer Sprache* (IV. 22—34); Schech dolgozata (*Das Altertum der sächsischen Nation in Siebenbürgen*. (II. 201—243); Windischtól *Preszburger Idiotismen* (IV. 484—487); *Versuch eines Gesprächs zwischen einem Bloffusser und Kriehayer Bauer* (IV. 484—487).

²⁾ Ab Hortisnak Kölceyre gyakorolt hatásáról l. cikkemet *Irod. tört.* 1915. 238. l.

³⁾ *Topographische Beschreibung des Flusses Poprad oder Popper in der Zips.* (*Ungr. Magazin* II. 1782. 26—64; 175—201; 367—381; 475—498). 1900-ban újból kiadta Rudolf Weber (Késmárk).

eszerint a szepesi szászok a magánhangzó rendszerben eltérnek az irodalmi nyelvtől azáltal, hogy az *e* és *ä* hangokat *a*-vá, az *a*-t *o*-vá, az *o*-t gyakran *u* (*ou*)-vá változtatják. Ezen megállapítására példákat is hoz fel. Szerinte a *Messer*, *Leder*, *wer*, *Mensch*, *Bär* stb. szavak mind *a*-val ejtetnek a szepesi dialektusban; a *Wasser*, *Narr*, *machen*, *lachen* szavak pedig *o*-val, hasonlóképp átváltozik a *wo* *wu*-vá, a *Moosz*-ból *Mousz*, a *Hosen*-ből *Höusen* lesz. Észreveszi azonban, hogy ez a megállapítása nem általános és kivételekként a *Herr* és *Lehre* szavakat említi meg. Ab Hortis ezen megfigyelése általánosságban helyes, csak egy igen nagy tévedés rejlik benne: nem veszi észre, hogy az általa megállapított hangváltozások nem az összes szepesi szász árnyalatokban vannak meg, hogy pl. az *e* > *a* változás csak az úgynevezett „garstvogeldialekt”-ben van meg,¹⁾ de általános kritériumképen fel nem állítható.

Ab Hortis másik érdeme, hogy az elavult vagy kivesző félben lévő kifejezések fontosságát hangsúlyozza és hogy ezek közül néhányat (ischig = etwas; neksch = artig und nährisch; gerig = schief; sieder = seit dem; greinen = weinen; borbs = barfüszig; Kurf = Brodrinde; Scherz = Holzrinde; koren = kosten) közöl is, de nem veszi észre, hogy pl. a *schebb* (= Schubsack oder Tasche) magyarból eredt. Szójegyzéke végén kilenc szót közöl, amely az erdélyi szászszal megegyezik, de kijelenti, hogy ebből még nem szabad a két nyelvjárás azonosságára következtetni.²⁾

Az *Ungrisches Magazin*-nak 1791-ben *Neues ungrisches Magazin* cím alatt folytatása jelent meg, amelyben szintén találunk egy cikket, amely a szepesi tájszólással röviden foglalkozik. A cikk címe: *Geschichte und gegenwärtige Verfassung der ungrischen Sachsen in der Zips*.³⁾ Szerzője valószínűleg a késmárki Thomas Mauksch.⁴⁾ Ellentétben ab Hortisszal a szepesi és erdélyi dialektus közeli rokonságát hangoztatja, amihez bizonyítékul

¹⁾ Ezt a nyelvjárást dolgozta fel Gréb Gyula (A szepesi felföld német nyelvjárása. Budapest 1906).

²⁾ A szepesi nyelvjárásra vonatkozó fejtegetések az utolsó közleményben vannak.

³⁾ *Neues Ungrisches Magazin* I. 1791. 7—39. l.

⁴⁾ A cikk alatt ugyan Ab Hortis szokott jelzése (A. H.) áll, de Generich János, aki Mauksch-sal személyes és állandó érintkezésben volt, őt állítja a cikk szerzőjének (*Zeitschrift von und für Ungarn* 1804. II. 35. l.). A két közlemény között fennálló elvi ellentét alapján a második nem származhat Ab Hortistól.

egyező szavakat és a női ruházkozásban való hasonlóságot említi meg, vagyis még Ab Hortis után is a *Privilegirte Anzeigen* cikk-írójának az álláspontján áll.¹⁾

III.

Adelung nyelvészeti uralma nálunk leginkább a XIX. sz. elején vált érezhetővé. Nyelvészeti törekvéseinkre ebben az időben Adelung tekintélye úgyszólván ránehezedik és csak nebezen tud alóla kibontakozni.²⁾ Így nem csodálható, ha a szepesi nyelvjárásra vonatkozó dolgozatok a század elején szintén Adelung szellemét tükröztetik.

Az első ilyenmű dolgozat, amelynek általános felfogása némileg Adelung hatását érezteti, Bredetzky Sámuelé és 1803-ban jelent meg.³⁾ Tulajdonképen a magyarországi telepítések fontosságáról értekezik és ezen kérdéssel kapcsolatban terjeszkedik ki a szepesi telepítés eredetére és történetére is. Fejtegetéseinek egyik fontos eredménye, hogy kétségbe vonja a szepesi németek őseredetiségét, gótoktól vagy keltáktól való származását, a másik pedig, hogy az erdélyi szászokkal való közös eredetet saját nyelvi megfigyelései alapján vonja kétségbe. Ezen állításait a telepítésnek oklevélileg kimutatható különböző időpontjából, a jellemkülönbségekből és végül nyelvükből magyarázza. Érdekes, hogy a két néptörzs jellembeli különbözőségének tárgyalásánál fontosságot tulajdonít annak az álláspontnak is, amelyet mindegyikük saját nyelvjárásával szemben elfoglal: az erdélyi büszke dialektusára és ahol csak lehet, használja, a szepesi elfelejteni próbálja. Itt azután egy felfogására jellemző, de az akkori, Adelungból táplálkozó hazai nyelvészeti köztudatnak megfelelő kijelentést tesz, amely őt szintén az Adelung iskolájába sorozza. „Der Siebenbürger spricht sein Plattdeutsch überall, der gebildete Zipser sucht seine Mundart je

¹⁾ Ebbe a fejezetbe tartozik Czirbesz Jonathán András értekezése *Origines et Nates Saxonum Scepusii* is, amelyről Wurzbach III. p. 114. említést tesz. Szinnyei (*Magyar Irók*) szerint ez értekezés kéziratban a Nemzeti Múzeum tulajdonában van. Ott azonban hiába kerestem. Épúgy hiába kerestem a váci sikeknéma intézet könyvtárában, ahová Czirbesz kéziratai és könyvei a jólési Cházár András-féle könyvtárral kerültek. Vatter Ferenc tanár úrnak, aki e könyvtárt készségesen rendelkezésemre bocsátotta, e helyen is őszinte köszönetet mondok.

²⁾ V. ö. Thienemann i. m. 29. II.

³⁾ *Das Kolonie-Wesen in Ungarn* és folytatása: *Sammlung einiger Zipser Idiotismen (Beiträge zur Topographie des Königreichs Ungarn. II. 1803. 117—159. II).*

eher je lieber abzulegen, und *thut wohl daran, weil der Kultur des Ganzen damit gedient ist*“. E vélemény nyilván Adelung konservativizmusára támaszkodik, mert az hozta össze a nyelvfejlődést a kultúrával, az tartja a műveltek nyelvét tökéletesebbnek¹⁾ és a nyelvjárásoknak még csak nyelvgazdagító és nyelvújító szerepet sem akar engedélyezni.²⁾ Az egyes nyelvek és nyelvjárások fontosságát valamely nép eredetének megállapításában, Leibnizi hagyományokat folytatva, Adelung is elismeri,³⁾ és ennek alkalmazását látjuk Bredetzky felfogásában, amikor szepesi idiotikonjával ezen eredet-megállapítás lehetőségéhez némileg hozzájárulni óhajt.

Részletekben néhány új megfigyeléssel Bredetzky kétségtelenül figyelmet érdemel. Így az erdélyi dialektussal való összehasonlításnál egész határozottan kijelenti, „dasz die Zipser von den Siebenbürger Deutschen *in der Sprache*, was einzelne Wörter betrifft, nur *wenig*, in dem Ton, Accent und Aussprache, worauf man doch auch sehen musz, gar keine Ähnlichkeit habe“. Észreveszi többek közt a szepesi dialektus diminutivumaiban mutatkozó különösséget, és így a dialektus-hasonlítás egyik lényeges kritériumára irányítja a figyelmet.⁴⁾ Észreveszi azt is, hogy egyes a két nyelvjárásban egyező kifejezések nemcsak annak a két nyelvjárásnak kizárólagos tulajdona, hanem az osztrák dialektusban is megvannak és ezáltal elsőnek mutat rá, ha nem is tudatosan, a két dialektusban előforduló közös felső német jelenségekre. De elsőnek veszi számba a nyelvjárások egymásra hatásának a lehetőségét is, úgy hogy egyes kifejezésekben való egyezést többé nem

¹⁾ Adelung ezen felfogását részletesen ismerteti Raumer i. m. 216—223. — Gyakori nyilatkozatai közül egyet megemlítünk: »Es ist schon oben bemerkt worden, dasz die Sprache des gemeinen Volkes, welches in der Cultur selten wächst, sich in einem sehr groszen Zeitraume immer gleich bleibt. Nicht so die Sprache der obern Classe der Nation, welche in ihren äuszern Umständen ganz von der Cultur abhängt«. (*Ueber die Geschichte der Deutschen Sprache, über Deutsche Mundarten und Deutsche Sprachlehre*. Leipzig 1781. 85 l.).

²⁾ U. o. 87—90. ll.

³⁾ U. o. 9. l.

⁴⁾ »Nichts ist der Zipser Sprache eigener, als der Gebrauch der *Diminutivorum*. Der Ton der Zipser Sprache wird daher oft fadsüszlich. Ihre Verwunderungs- und Scheltwörter sind ganz von dieser Art, sie contrastiren daher oft mit der Intention recht lächerlich zusammen. So schelten sie oft: *Ane das dich das Mäuschen soll soppen!* Man stelle sich doch den Effect vor, den eine Maus hervorbringt, wenn sie jemanden mit ihren Fusz stosz, und hier ist nun gar von einem Mäuschen die Rede!« (158—159 l.).

közös eredet feltevéséből, hanem ilyen nyelvhatásból próbálja megfejteti, amivel csirájában a nyelvjáráskeveredés theóriáját is érinti. Magyarázata, hogy az egyező szavak szepesi mesterlegények (szerinte különösen mészárosok) által kerültek az erdélyi szászba, általánosságban ugyan nem fogadható el, de egy-két részletjelenség magyarázataképp mindenesetre felhasználható. Végül még egy figyelemreméltó megfigyelése van, amely azóta nagy fontosságra tett szert és amely különösen az erdélyi szászok eredetének megállapításánál játszik szerepet:¹⁾ rántal a szepesiek nyelvében előforduló francia szavakra (parforsch, estimirt, partu, verschamerirt; a szitkozódás szavai: Bestie, Kanalie, Racker) és ezek alapján nyelvüket a Rajna vidékéről származtatja.²⁾

Ami a Bredetzky idiotikonját illeti, elsősorban feltűnő az az igyekezet, amellyel megközelítőleg pontos hangképet akar nyújtani. Itt azonban egy kellemetlen hibába esik. Nem veszi tekintetbe, hogy magában a felső szepesi dialektusban is különböző kiejtési árnyalatok vannak, úgy hogy neki vagy egy általános közös alakot kellene adnia, amelynek az egyes dialektikus alakok csak kissé differenciált változatai volnának, vagy pedig az összes kiejtési lehetőségeket helymegnevezésekkel együtt fel kellene sorolnia. Az előbbihez nincs meg a kellő nyelvészeti jártassága, az utóbbihoz tapasztalata hiányzik. Így aztán *beschnoupern*, *dicke Trolle*, *fenkeln* (*funkeln*), *fartern* (*fort*), *Housenblousen*, *Jonger* stb. alakok mellett, amelyek egyes vidékek dialektikus hangalakjait tüntetik fel, találunk kifejezéseket, mint *Gekreisch*, *Bettelsack*, *Gombhosen*, *Gedummer*, *Grübchen*, *Kommben* (*kommen wir*) *olingern* (*abbetteln*), *pitschen* (*zwicken*) alakokat, amelyek a tényleges dialektikus kiejtéstől bizony elég távol esnek. Az is megesik vele, hogy közkeletű irodalmi szavakat szepesi tájszavaknak vesz (pl. *pittel* = *Büttel*,

¹⁾ V. ö. *Husz Richárd: Az erdélyi szász nyelvjárástanulmányozás mai állása.* Budapest, 1913. — A szepesi nyelvjárásban ezen francia jövevényszók nem oly fontosak. Itt valószínűleg a városi műveltek nyelvéből terjedtek el a falusi nyelvjárásban is.

²⁾ A szepesiek nyelvében előforduló bányászati elemeknek túl nagy fontosságot tulajdonít. Véleményem szerint ezeknek az eredet-megállapítás tekintetében legfőlebb a bányavidék lakóira nézve lehet szerepük; a felsőszepesi nyj. ezzel semmi esetre sem lehet közös eredetű, úgyhogy közelfekvő a feltevés, hogy a bányászati eredetre mutató elnevezéseket és kulturelemeket az előttük ott lakott és bányászattal próbálkozó németiségtől vették át, amely maga a bányászattal terméketlen vidékről lassanként mind délebbre szorult és az inkább földműveléssel foglalkozó új telepéseknek adott helyet.

ausklauben, flugs, klingeln, Rosz, Rocken, Zop (Zopf) stb.) Mint előzői, ő is összehasonlít egyes szavakat az erdélyiek nyelvvel. A francián kívül a szlávval is egyeztet szepesi szavakat több kevesebb szerencsével (*Ditchen* [Groschen] szl. Dudeck; duchain szl. duchat); de azokat a szavakat, amelyek világosan a magyarból kerültek, nem vezeti vissza eredetükre, habár tudja, hogy káromkodásaikat a szepesiek mind a magyaroktól vették át [gube (guba), Gombhosen (gombházak), É'Pent (pint), Scheps (zseb), Szucke (szuka)]. Legérdekesebbek azonban azon megjegyzések, miket egyes ma már kiveszett szókhoz fűz és amikből nem megvetendő kulturtörténeti adatokat nyerünk a szepesiek régi szokásaira vonatkozólag.¹⁾

Bredetzky ezen kísérletével azonban szepesi vizsgálódásait nem tartotta befejezetteknek. „In einem kommanden Bändchen will ich einige Sprüchwörter sammeln; ich ersuche daher jeden Zipser mir welche aus seinem Vorrathe gefälligst mitzuthemen“. Amint majd látni fogjuk, ezen tervét nem valósította meg, mert időközben mások is hozzáfogtak hasonló kísérletekhez és így továbbí működést ezen a téren a maga részéről feleslegesnek tartott.

Bredetzkyvel egyidejűleg és függetlenül tőle a Genersich testvérek irányították figyelmüket a Szepességre, úgy hogy 1804-ben csaknem egyidejűleg jelenik meg Genersich Keresztély, kés-

¹⁾ Nem lesz éreketlen egy párat felemlíteni: »*Ditchen*, ein Groschen... Sonst wird in der Zips durchaus ein Groschen zum Unterschied von der Hälfte eines Groschens (Poltrakens) Kaiser-Groschen, und am allergeöhnlichsten Neunerchen genannt. Nach dem Decrete Ferdinand des I. von 1548 wird befohlen, »dasz drey Babchen auch in Ungarn wie in Böhmen einen Kreutzer ausmachen sollen.« Ein Groschen bestand daher aus neun Babchen, daher die Benennung des Groschen *Neunerchen* herkommen mag.« »*Demikat*, eine Lieblingsspeise der Zipser, ihr gewöhnliches Frühstück, Brod und Brinsen-Kász wird mit heissen Wasser begossen, und so gegessen.« »*Grübchen*, bey Hochzeiten oder andern Gastmählern . . . legen sie die Ueberbleibsel zusammen und nehmen sie mit nach Hause, dieses nennen sie *Bescheidessen*. Zuweilen holen sie ein Stück Brod aus, und füllen dasselbe mit Beygosz, Reis oder Hirsch, eine solche Portion nennen sie *Grübchen*«. »*Jonger*, ein Junge, *Lenzenjong* nennt man die Knechte, welche unter 12, 13 Jahr, und besonders dazu bestimmt sind, im Frühlinge die Pferde und Ochsen zu hüten. Merkwürdig ist unter dieser Menschenklasse die Strenge, womit sie einzelne Mäuseren und Diebstähle bestrafen, welche in ihrer Mitte auf dem Felde begangen werden. Denn gewöhnlich vereinigen sich mehrere dieser auszerordentlichen Viehhirten an einem bestimmten Orte miteinander. Ihre Herde wird dann, beson-

márki lelkész monographiája Késmárkról¹⁾ és Genersich János, késmárki tanár nyelvjárástanulmánya. Míg az utóbbinál némileg tudományos szempontok is figyelembe jöhetnek és kísérlete nem marad épen mögötte Ab Hortis és Bredetzky szógyűjteményeinek, addig Genersich Keresztély műve egyenes visszaesést jelent a XVII. század nyelvészeti játékaikhoz. Művében ugyanis kiterjeszkedik a szepesi németek eredetére és nyelvjárására is, de amit róluk mond, bátran elraktározhatjuk a kezdetleges nyelvkutatás többi kuriozumai közé.

Eljárására nézve jellemző, hogy nem előleges tudás és tudományos methodus segítségével nyúl hozzá a kérdéshez, hanem teljesen a véletlen játékává süllyeszti. Valahogyan kezébe került Ihre *Glossarium suio-gothicum* c. műve²⁾ és ezt használja fel egyes szepesi helynevek megfejtésére, hogy így tisztán hangtani hasonlóság és erőszakos egyeztetés alapján a szepesi németiség gót eredetére következtethessen. Ihre szótára alapján próbálja megiejeníteni a *Szepes, Késmárk, Felka, Risdorf* (ma Ruszkinóc) és *Béla* helyneveket.³⁾ „Nach dem Suio-Gothischen Deutschen Dialekt, bedeutete *Se-pig-is*, und zusammengezogen *Sepis*, die Gegend, wo der Naturmensch die pig- oder die Spitzen, -is, des Eises oder der Eisberge sah und nannte, um den nächsten Kreis des Landes, der an sie gränzt, zu bezeichnen“. *Késmárkot* következőkép származtatja: „*Kasen* heiszt bey den Ost- und Westgothen:

ders wenn es lauter Pferde sind, Schaar genannt. Durch diese Vereinigung gewinnt man so viel, dasz nicht jeder Knecht auf sein Paar Pferde ununterbrochen Acht haben musz. Es werden vielmehr einige aus ihrer Mitte gewählt, welche auf einige Zeit die Aufsicht über die Schaar erhalten. Diese werden nach der verstrichenen bestimmten Zeit durch andere abgelöszt, u. s. w. die übrigen unterhalten sich dann auf ihre Weise. Geschiehts nun, dasz bey dieser Vereinigung dem einen oder dem andern eine Kleinigkeit von seinem vorrätigen Proviant gestohlen wird: so wird der Thäter in Bock gespannt, halb nackend ausgezogen, dann ans Feuer gesetzt, wo ihm gewöhnlich mit einem glühend gemachten Haselstöckchen Blasen gezogen werden. Vor einigen Jahren liesz man einen solchen armen Delinquenten auf dem Leibitzer Territorium gar neben dem Feuer liegen, dasz die Hälfte seines Körpers gebraten wurde, weil er, in Bock gespannt, sich nicht von der Stelle rühren konnte. . . . » — Régi szepesi szokásokra vonatkozólag l. *Vaterländische Blätter* 1811. 229. l.; *Vat. Blätter* 1813. 133. l. *Csaplovics: Ungarns Vorzeit und Gegenwart verglichen mit iener des Auslandes.* 1839. 68. l.

¹⁾ *Merkwürdigkeiten der königlichen Freystadt Késmark.* I. 1804.

²⁾ Raumer i. m. 200. l.

³⁾ 62—64. ll.

einnehmen, entzücken, bezaubern. Diesem entspricht das Englische *coozen*, und das Hochdeutsche *kosen*. *Mark* aber bedeutet einen *Wald*, oder eine *Waide*. So hiesze also *Käsmark* auf Altdeutsch so viel, als ein *entzückender Wald*, oder *Waidegegend*.“ *Felkát* a *Volk* szóból származtatja, annak jelentését „eine kriegerische Cohorte“-ra kibővítve; *Risdorf*-ot *Riksdorf*-nak (*gazdag falu*) magyarázza a gót *riks*-ből¹⁾, *Leibitz*-ot *liuf* (gót *liubs* = kedves)-ből, *Bélat* pedig: „*Be* ist der Artikel *bey*; *El* — *Erle*, d. h. *bey den Erlen*. Dieses bestätigt der Zug der Erlenbäume, längst dem Wasser, der in das Gebürge führt.“²⁾

Genersichnek természetesen az *alnémet* és *felnémet* kifejezések mibenlétéről sincs tiszta fogalma. Így lehetséges az a zavaros szembeállítás, amelyet a szepesiek és erdélyiek közt eszközöl, az előbbieket felnémeteknek, az utóbbiakat alnémeteknek mondva (94. l.). Ez eljárás nem egyedülálló, mert az előtte élt írónál e zavaros felfogással szintén találkozunk, de Genersichnél hibaszámba megy, mert Schlözer egy évtizeddel előbb már kifejtette volt bizalmatlanságát ezen hypothézissel szemben.³⁾ Így, amikor aztán a

¹⁾ Ezt az etymológiát a ruszkinói J. Karl Unger idézi és elfogadja (*Zeitschrift von und für Ungarn*. VI. 1804. 280. l.).

²⁾ A hasonlóképp ruszkinói születésű Scholz Frigyes Genersich magyarázatát a *szepes* szóra vonatkozólag »alapos«-nak tartja, ellenben Késmárkot *Geyzas-Markt*-nak hiszi, *Felkát* a szláv *Welká*-ból, *Bélat* a szláv *Biala*-ból származtatja, *Leibitzet* szintén szláv eredetűnek mondja, Ruszkinócot pedig későbbi alapításnak gondolja. (*A szepesi szászok bevándorlásáról. A késmárki evang. kerületi Lyceum Értesítője 1875/76.*)

³⁾ Munkatársának azon állítására, hogy a bányavárosok dialektusa egyezik az alnémet erdélyivel, a híres történettudós következő megjegyzést teszi: »Noch zur Zeit sei es mir erlaubt, hieran zu zweifeln. Lange war die Sage allgemein, dasz auch die deutsch-siebenbürgische Volks Mundart sich dem Platt-Deutschen näherte; nun aber da wir so viele Proben von dieser Mundart im Drucke haben, zeigt es sich, dasz sie alles Charakteristische der Ober Deutschen und gar nichts von der Nieder Deutschen Mundart hat. Das eigentliche Nieder Deutschland hatte damals keine Colonisten ins Ausland zu schicken; es suchte sie selbst weit her auf. Der Flandrer aber (falls es eigentlich Flandrer waren, und der Name nicht einen Colonisten überhaupt bezeichnete, wie Pfälzer lange Zeit in England) waren zu wenige, als dasz sich ihr mitgebrachtes Holländische, unter den in weit grösserer Menge nachrückenden Ober Deutschen, kenntlich hätte erhalten können.« (*Kritische Sammlungen zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* 1795. III. 688—689.) — Fr. v. Löher még 1874-ben is azt mondja a szepesi nyelvjárásról, »Plattdeutsches Gefühl und Getön ist darin verschmolzen mit oberdeutschen.« (*Die Magyaren und andere Ungarn*. Leipzig 1874. 213. l.).

szepesiek eredetéről van szó, kritika nélkül ugyan átveszi a hagyományos thüringiai és meissenai származást, de e szász települést Nagy Károly „légióival“ azonosítja. Mindamellett, hogy a meisseri nyelvjáráshoz való közelállást hirdeti, különbségeket is állapít meg. Megfigyelése szerint a szepesiek magánhangzói mélyebbek (*a* h. *o*; *o* h. *u*) mint a szászoké. Abból a feltevésből indulva, hogy az erdélyi dialektus alnémet nyelvjárás, a szepesi nyelvben alnémet hatásokkal vél felfedezni és így magyarázza az erdélyivel közös kifejezéseket. Néhány feltűnő hangtani jelenséget (*w*—*b*, *b*—*p*, *r*—*s* [Gen. *a* v. *o*] változás) a bányavárosok nyelvéből is megemlíti. Dilettáns kapkodására érdekes példa, hogy minden még oly valószínűtlen adat után is örömmel nyúl. Nem elégszik meg a gót és szász eredtetés példáival, hanem a straszburgi nyelvjárást is segítségül szeretné hívni: „Es wäre zur genauen Bestimmung der hiesigen Zipser Colonie dienlich, wenn jemand den Dialekt der Straszburger Gegend untersuchte. Denn ich finde, wenn mich mein Manuscript nicht täuscht, dasz die Zipser Kirchen in den ersten Jahrhunderten der Ungarischen Monarchie ihre Priester von Straszburg bezogen haben“. (117. l.)

Égészen más igényekkel lép fel Genersich János nyelvjárási kísérlete, amely az első módszeres szepesi szócsoportosításnak tekinthető. Sőt talán nem tévedünk, ha némi tudományos színvonalat is tulajdonítunk neki. A „tudományos“ szót természetesen nem abszolút értelemben véve és nem a mai nyelvtudomány szemével nézve, hanem a saját korabeli magyarországi nyelvkutatást tartva szem előtt. Genersich ugyanis nyelvészeti elveit mind Adelung műveiből merítette,¹⁾ és így az Adelung-iskola szempontjából igényel megbírást: átvéve Adelung hibáit is, általános nyelvészeti elvei ma teljesen elavultaknak tekinthetők.

Genersich tanulmánya a Schedius által szerkesztett *Zeitschrift von und für Ungarn* c. folyóirat 1804. évfolyamában jelent meg.²⁾ Ha első közleményében Adelung szótárát nem is tudta teljesen kizsákmányolni,³⁾ általános nyelvtudományi elvei mégis mind Ade-

¹⁾ Thienemann i. m. 21—22. ll.

²⁾ V. 31—37; 94—102; 142—158; ll. — Pótlásai hozzá VI. 295—316, 346—361. ll.

³⁾ »Ich bedaure, dasz die Kürze der Zeit mir es nicht erlaubte, das schätzbare große Wörterbuch der deutschen Sprache von Adelung gehörig zu benutzen«. (37. l.) 1804. jan. 5. pedig következőket írja Rumynak: »Von dem Adelungischen Wörterbuch kan ich für jezt bey meinen überhäuften Arbeiten

lungra meaneke vissza. A nyelv szerepe az egyes népek eredetének megállapításában, szerepe mint a népek mindenkori műveltségének fokmérője, az az állítás, hogy a dialektus „romlott” nyelv, hogy a városiak beszéde eredetibb és tisztább nyelvvállapotot tüntet fel, mint a műveletlen parasztoké, az a vélemény, hogy a dialektus háttérbeszorulása a lakosokra nézve előnyös, hogy a provincializmusok az irodalmi nyelvújítás számára csak igen szórványosan jöhetnek tekintetbe, hogy a legtisztább nyelvvállapot a megyei székhelyen Lőcsén található és végül a szepesi nyelvjárásnak ion és dór dialektusra való osztása,¹⁾ mind oly nézetek, amelyek Adelungból származnak. Mindamellett azonban, hogy Adelung módjára bizonyos lenézést tanúsít a nép durva beszéde iránt, mégis fontosnak tartja a tájszavak gyűjtését, mert kulturtörténeti következtetésekre adnak alkalmat.

Ami már most szóösszeállításában követett elveit illeti, két tévedését kell különösebben kiemelnünk, amelyek közül az első Adelung követőjének, a másik, a humanisztikus műveltségű theologus és tanár-ember hibája. Adelung nyomán a nyelvjárási hangalakot hibásan mindenütt nyelvromlásnak magyarázza („Corrupte Aussprache”); másik hibája, hogy állandóan a görög nyelvet veszi segítségül a tájszólási és irodalmi alakok összehasonlításánál.

Nagy érdeme azonban, hogy elsőnek alkalmaz egyes szempontok szerint való felosztást és csoportosítást a szepesi nyelvanyagban. Az első két csoportban *Corrupte Aussprache* és *Corruptionen der guten Schriftsprache* cím alatt tulajdonképp a nyelvjárási hangtanát adja. Az előbbi fejezetbe felveszi a magánhangzó-megfeleléseket ($a > o$, $e > a$, $i > e$, $o > a$, $o > u$, $ü > ö$), észreveszi a diphthongizálást („ein besonderes Ziehen der Vocale”; $e > ei$, $a > au$, $o > ou$), a magánhangzók lekopását és a magánhangzói bővülést²⁾; a mássalhangzói rendszerből megemlíti az f és $w > b$ változását³⁾, a szóvégi mássalhangzók eltűnését, a mássalhangzói bővülést a szó elején vagy végén; végül a mondatból módosulást állapít meg (*wir sind* $>$ *bir seyn*). A második fejezet

keinen Gebrauch machen, zumal da ich das Manuscript vom Idioticon nicht mehr zur Hand habe. (Akadémiai kéziratár).

¹⁾ Megfelelőjét 1 többek közt: *Adelung i. m.* 81. l.

²⁾ Elvileg ezen jelenségnél igaza van, le alkalmazásában már alaposan téved, amikor a *Mayd* — *maid* megfelelést a római diaeresis alapján (aulai — aulæ) magyarázza.

³⁾ Magyarázatul a könnyebb kiejtést említi.

amely betűrendben sorolja fel a nyelvjárási alakokat, tulajdonkép nem egyéb, mint példatár az előbb kifejtett hangtani jelenségekhez. Az itt felsorolt 60 példa kényelmesen beosztható lett volna az előbbi fejezet egyes megállapításaiba. Esetleges ellenmondásokat idéz elő, hogy nem következetesen egy tájszólásból meríti példáit, hanem különböző vidékek kiejtését kritika nélkül alkalmazza a különböző példáknál.

A következő három fejezet alkotja a tanulmány lexikális részét. Külön tárgyalja a népies gúnyneveket és szidalmakat („Schimpfworte des gemeinen Volkes“; 30 kifejezés), anélkül azonban, hogy a durvább kifejezéseket felvette volna, bár ő maga előre kijelentette: „wohl musz ich meine Leser um Vergebung bitten, wenn sie in dem unten folgenden Verzeichniz hie und da Lücken bemerken, oder wenn ihre Ohren durch diesen oder jenen Vulgarism sich beleidigt fühlen sollten. Die letzteren glaubte ich nicht ganz weglassen zu dürfen, ohne deszwegen ihnen einem höhern werth, als den sie wirklich haben, zuzueignen“. (32. l.) A következő fejezet a gyermeknyelvet öleli fel (39 kifejezés) és sok tényleg a gyermeknyelvben élő szót említ, de belekever olyan szavakat is, amelyek tulajdonkép a felnőttek szókészletéhez tartoznak (pl. *Kutsche*, *seichen*). Ez után a tulajdonképeni idiotikon jön sorra. Ez idiotikonban legnagyobbbrészt régies, az irodalmi nyelvben nem található kifejezéseket sorol fel betűrendben, de beletévedtek jegyzékébe közkeletű szavak is (pl. *Himmelbett*, *Estrich*, *flugs*, *barren*, *knausern*, *schier*), belekerültek a szlávból való jövevényszavak, amiknek eredetére maga *Genersich* mutat rá többször, bár még nem egészen határozottan; találunk oly kifejezéseket is, amelyek inkább a gyermeknyelv szavai közt lennének helyükön (*Babe*, *Bobock*, *Plumpsack*); sokszor hivatkozik az egyes szavaknak *Adelung* szótárában levő megfelelőire, de néha anélkül, hogy kritikát gyakorolna és így megtörténik, hogy egymástól egészen távol álló szavak kerülnek nála össze (pl. *kauzen*, *krabeln* = *husten*, *Ad: kautzen*, *kutzen*, *coucher* = *sich demütigen*, *nachgeben*, *krabeln* = *kriechen*); máskor etymologiai magyarázatot is akar adni, de rendesen (kivéve szláv származtatásait) erősen téved (pl. *Bettfütt* = *Federbett*, „wahrscheinlich von füttern, weil es mit Federn ausgefüllt ist“; *elzt* [jezuweilen, einst] vielleicht statt „in den ältesten Zeiten“), de találunk oly szavakat is, amiknek ritkaságára ő maga figyelmeztet (pl. *Krusch* [durchgedrückte Erbsen] „nur noch in einigen Dörfern“). Általában sokszor megjelöli azokat a kifejezése-

ket, amiket csak falun használnak, egy izben pedig egy bánya-városi szót (*Gehütscha* == das auf den Bettstätten aufgehäufte Bettgewand) is megemlít. Az is megtörténik, hogy két szót irodalmi alkalmazásra ajánl (*es morgell* == es wird Morgen oder Tag; *muttern* == einer Braut die Haube aufsetzen, sie zum Mutterstand weihen).

Értekezése végén szövegmutatványt közöl egy szepesi dialektusban írt vers alakjában, miközben védekezni kényszerül, hogy nem akarja a szepesi nyelvet nevetségessé tenni: „Ich musz nur noch gegen den Vorwurf, als ob ich die uralte ehrwürdige Zipser Sprache dadurch lächerlich zu machen suchte, mich feyerlich mit der . . . Absicht, dasz diese Verse blosz zur *anschaulichen Erläuterung* dienen sollen, verwahren“. (155. l.)

Bredetzky és Genersich kísérletei figyelmet keltettek,¹⁾ úgy hogy a kedvező fogadtatás ez irányban új termékeket hozott létre. Bredetzky már idézett felszólítása Rummy Károly Györgyöt indította hasonló vállalkozásra. Amikor erről Bredetzkyt értesíti, ez következőket írja neki: „Das Versprechen wegen der Ergänzung und Berichtigung meines Idiotikons nehme ich freudig an, gut wäre es, wenn Sie auf eine ähnliche Bereicherung desselben, welche H. Prof. Genersich der Zeitschrift von und für Ungarn eingeschickt hat, Rücksicht nehmen möchten.“²⁾ Bredetzkynek tehát már Genersich cikkének megjelenése előtt tudomása volt annak létezéséről. Rummy el is készíti idiotikonját, de mielőtt Bredetzkynek elküldené, előbb Genersichel közli, aki neki róla következő véleményyt mondja: „Ich überschicke Ihnen das mir mitgetheilte Idioticon, dessen Durchlesung mir Vergnügen gemacht hat. Viele Worte habe ich in meinem an Schedius abgeschickten Aufsatz nicht. Die bloßen Corruptionen habe ich weggelassen. Vielleicht wäre es an einigen Beyspielen dazu genug. Sie werden wohl eilen müssen, Ihren Aufsatz bald abzuschicken. Ich suche vergeblich einige Nachträge zu meinem Idioticon, die ich in späterer Zeit gesammelt habe. So bald ich sie finde, werden sie Ihnen zu Diensten stehen“.³⁾ Három nappal rá néhány pótlást ajánl neki és értesíti: „Meine

¹⁾ Bredetzky kísérletének megjelenési évében jelenik meg J. K. Unger egy költeménye, amelybe szepesi dialektikus szavakat kever. (*Zeitschrift von und für Ungarn*. IV. 1803. 348—350. ll.).

²⁾ Bredetzky Rummyhoz. Wien: 2. Sept. 1803. (*Akadémiai kéziratlar*)

³⁾ 1804 feb. 10.

Sammlung von Zusätzen kan ich nicht auffinden“.¹⁾ Csak miután Romy február végén Bécsbe küldte tanulmányát²⁾, kapta meg Genersichtől a Zeitschrift-nek ép megjelent két első füzetét, valamint az értekezés végének a korrekturáját.³⁾ Bredetzky megkapva Romy tanulmányát, a három akkor létező idiotikont egybe szerette volna foglaltatni és erre J. K. Ungert kéri fel, amiről Romyt 1804 okt. 16-iki levelében értesíti: „Die bis jezt existirenden drey Idiotikon habe ich durch unsern Landsmann Unger, welchem der Zipser Dialekt noch geläufig ist, in *Eins* verschmelzen laszen“. Ugyanakkor arról is ír Rumynak, hogy ezt az idiotikont *Topographische Beyträge* című vállalatának negyedik füzetébe szánta. Nov. 20. azonban már tervének megváltoztatásáról beszél: „Ihr Idiotikon werde ich sammt der Insekten besonders(?) abdrucken lassen; weil mir das Zusammendrängen aller Idiotikon zuviel Raum nehmen möchte“. ⁴⁾ Időközben megjelenik Romy svedléri idiotikonja, 1805 febr. 19. pedig Bredetzky ismét újabb változásról értesíti: nem közölte Romy dolgozatát a negyedik füzetben, hanem az első füzet új kiadásában szeretné lenyomatni.⁵⁾ Minthogy azonban Romy a szerkesztő tudta nélkül rendes szokása szerint megjelenendő dolgozatát a külföldi sajtóban már előre beharangozta, Bredetzky neheztelését vonta magára; minthogy pedig közben Genersich pótlásai is megjelentek és Bredetzky is távozni készült Bécsből, műve új kiadásába nem vette fel Romy dolgozatát, hanem helyette következő szerkesztői üzenetet adta ki: „Das, sowohl im neuen deutschen Merkur,⁶⁾ als auch in Zachs Korrespondenz von einem, mir unbekannten Freunde vorläufig angekündigte Zipser Idiotikon von Herrn Professor Rumi habe ich darum nicht abdrucken las-

¹⁾ 1804 febr. 13.

²⁾ 1804 febr. 20. Genersich Romyhoz: »Wenn Sie Ihre Abhandlung nach Wien schicken, so wünschte ich die meinige beylegen zu können«.

³⁾ Genersich Romyhoz 1804 márc. 23.

⁴⁾ *Akadémiai kéziratár.*

⁵⁾ »Das Idiotikon . . . wird zu der 2-ten Ausgabe des ersten Bändchen, die ich den Uebrigen an Bogenzahl gleich machen will, gelegt und in der nächsten Woche gedruckt werden. Ich habe eine kleine Einleitung dazu geschrieben, in der ich meiner Ueberzeugung gemäsz sage, dasz uns die Idiotika nicht soweit, bringen werden, als ich es anfangs vermuthete«. Wien 19. Febr. 1805. (u. o.)

⁶⁾ A Teutscher Merkurban ismételten szól Romy idiotikonja megjelenéséről (1804 II. 181. II. 284. 1805. II. 106. III. 65.) De már 1807-ben (I. 216) arról értesülünk, hogy az Österreichische Annalenben fog legközelebb napvilágot látni.

sen, weil die Nachträge in der Zeitschrift von und für Ungern, welche sowohl Herr Professor Genersich, als auch Hr. Rumi abdrucken lieszen, dasselbe überflüssig machen, so gründlich und brav es auch abgefasst seyn mag. Zudem bin ich der Überzeugung, dasz für diesen Gegenstand genug geschehen sey. Es steht nun zu erwarten, dasz ein gelehrter historischer Sprachforscher die Folgerungen gründlich ableite, die aus einem Idiotikon, wie wir es jetzt von dem Zipser Dialekte haben, hergeleitet werden können, ohne zu *viel* Gewicht auf dasselbe zu legen“.¹⁾

Rumy itt említett tanulmánya a *Zeitschrift von und für Ungarn* VI. kötetében jelent meg.²⁾ Ebben a szepesi bányavárosok szókincsét ismerteti (*gründnernerhelevjárás*), amelynek jegyzékét Joh. Friedr. Osterlamm iglói barátjától kapta, aki a szomolnoki hutáknál volt gyakornok.

Már 1804 április 25-ikén Genersich kezeiben volt a tanulmány és az néhány hibára figyelmezteti fiatal barátját, május 4-én pedig újabb észrevételeket tesz, amiket Rumy legnagyobbbész el is fogadott és dolgozatába beletoldott. Ugyanekkor Ihre szótárát ajánlja neki és új területre hívja fel figyelmét: „Mir scheint es, dasz eine fernere Sammlung von besonders sprüchwörtlichen Redensarten sehr interessant seyn würde“. Megjelenése előtt Rumy Genersich utbagazításai alapján dolgozatát kiegészítette és nem Bredetzkynek, hanem Schediusnak küldötte meg.

Rumy erősen hangsúlyozza ezen dialektus különállását és azt a délszepesi németiség eltérő eredetéből magyarázza.³⁾ Szebbnek állítja, mint a szepesi felföld nyelvjárását és tévesen a Plattdeutschhoz hasonlítja. A végződések határozatlan s-hangját *a*-val jelölve böotiai jelenségnek mondja,⁴⁾ amivel Adelungi alapon a Genersich ion és dor dialektusát akarja talán egy harmadikkal megtoldani. Megállapítja, hogy a bányavárosok nyelvjárása sokkal inkább megtartotta eredeti tisztaságát, mint a felső szepesi, mert sem a szláv, sem az irodalmi német nyelv nem hatott annyira rá.

¹⁾ *Topogr. Beyträge* I^o 1805. 185. 1.

²⁾ *Beytrag zu einem Idiotikon der sogenannten gründnerischen deutschen Zipser Sprache.* (Zschrft. VI. 1804. 230—242. II.).

³⁾ Ez a különállás a köztudatba is átment, úgyhogy egyik cikkében Berzeviczy Gergely is hangsúlyozza (*Vaterländische Blätter* 1810. 102. 1.).

⁴⁾ Ez utóbbit Genersich halása alatt tette, aki neki 1804 máj. 4. erre vonatkozólag következőket írta: »Ob der Gründner Dialekt angenehmer als die andern sey? Mir kommt das so oft vorkommende a. sehr böotisch vor«.

Szómutatványát két csoportra osztja; az első fejezetben „Verdor-bene Ausdrücke“ címszó alatt közszavak nyelvjárási alakjait (48 szó) adja betűrendben, de észrevételek által kísérvé őket. Így megemlíti, hogy az *r* helyébe a gründer-dialektusban rendszeren *a* lép; észreveszi az *nd* > *nn* változás törvényszerűségét (pl. *fin-den* > *finnen*); itt-ott összehasonlítja más nyelvjárások (mezenséfi, felsőszepesi, osztrák, cseh) hangalakjaival, sőt egy ízben a kiej-tést is meglehetősen pontossággal figyeli meg: *allan* (allein) „beyde Sylben schnell ausgesprochen“. A második fejezetben („Eigenthüm-liche gründerische Ausdrücke“) 59 tájszót ad betűrendben, de ezeket is összehasonlítja itt-ott a 16 szepesi város rokon — vagy azo-nos — hangzású szavaival, anélkül hogy az esetleges átvétel vagy kölcsönhatás kérdését még csak fel is vetné. Az utolsó fejezetben aztán Genersich figyelmeztetésének megfelelően néhány bánya-városi közmondást és szólásmódot közöl közhasználatú német meg-felelőjével és kellő értelmi magyarázattal együtt.

Rumy másik idiotikonját az Öst. Annalen sem adta ki és így az nyomtatásban nem jelent meg, hanem idővel a bécsi cs. k. udvari könyvtárba került.) A kilencven írott oldalra terjedő kéz-iraton a többszöri átdolgozás már a háromszor megváltoztatott lapszámozásból is látszik. Eredeti előszava, amelyben művét Ade-lung és Vosz, valamint Schlözer és Joh. Müller figyelmébe ajánlja,²⁾ a végleges redakcióban törölve van, helyébe egy másik előszó ke-rült, amelyben főbb elveiről tájékoztat. Az ő célja is ugyanaz, ami az előbbi szóösszeállításoké: világosságot igyekszik általa deríteni a szepesiek származására. Munkájához nagyobb philológiai tudással és tudatos elvekkel lát hozzá, és kiemeli azt a főkülön-biséget, amely elődjektől elválasztja. Bredetzky még nem vette észre, hogy a Szepességen különböző nyelvjárásokkal van dolgunk, Ge-nersich pedig még csak városi és falusi tájszólást különböztetett meg. Rumy az első, aki a Szepességnek egymástól különböző *három* dialektusát egymástól elválasztja. Az első nyelvjárás „die auf dem platten Lande“, amely megfelel a mai Niederland nyelv-járásának, a másik az „Oberland“-é, amelyet már Rumy is helye-sen helyez el a Kárpátok alján fekvő falvakban, a harmadik a

¹⁾ Jelzete: C. Ms. 13804.

²⁾ A. N. Teutscher Merkur idézett helyén említi, hogy művét Adelungnak, Vosznak, Schlözernek és Engelnek ajánlotta. A kéziratból Engel neve ki van törölve, úgyhogy egyáltalában nem olvasható el, Adelungé azonban nehezen mégis kibetűzhető.

bányavárosok dialektusa. E különbözőségnek megfelelőleg már Rummy is különböző eredetűeknek tartja a szepesi németeket.

Ami idiotikonját illeti, az nem más mint betűrendben összeállított tájszótár, amelybe úgy a provincialismusok, mint a dialektusi hangalakok belekerültek. A hangok jelzésében következetesebb és pontosabb, mint akár Bredetzky, akár Genersich. Sőt itt-ott meglehetősen finom különbségeket is észrevesz. A tényleges élő dialektusból merítve megállapítja, hogy az írott német nyelv *e*-jének megfelel *ei* diphthongus, kiejtése azonban közelebb áll a magyar zárt *ei*-hez, mint a németben használt *ai* diphthongushoz. Más szavaknál, ahol az eredeti *ei* szerepel, a szepesiben is *ai*-t ejtenek. Vagyis Rummy itt észrevette a szepesi dialektusban előforduló kétféle (nyílt és zárt) *e* hangot, legalább is a diphthongusban, és példáinál, ahol lehetett, elválasztotta őket egymástól.

A hangváltozás tényét is észreveszi. „O wird in den nur den Zipsern eigenen Diphthong *ou* verwandelt“, „das harte *pf* respirieren die Zipser wie die Niedersachsen und Holländer als *p*“, említi továbbá, hogy *a*-val kevés szó kezdődik, mert az *a*-t rendszeren *o*-vá változtatják, hogy, *pf*-nek szó elején *tf* felel meg; mind oly észrevételek, amelyek a többi hangváltozás állandó jelzése mellett Rumynak fontos helyet biztosítanak a szepesi nyelvjárástanulmányozás történetében.

Még tovább menve a nyelvhasználatnak is nyomait találjuk nála. Nemcsak a nyelvjáráshasonlításnak, hanem egyesén a nyelvhasználatnak, amint az p. o. az *almerey* szó magyarázatánál látható, ahol Du Fresne és Adelung alapján a latin, francia, spanyol, holland, magyar és cseh alakokat is felsorolja és a szót helyesen a középkori latin alakjából magyarázza. A *Pipe* szónál magyar, újjörög és alnémet alakjait említi fel, végső eredetnek azonban a németet állapítja meg. A német nyelv szókincsére és történetére vonatkozó ismereteit főképp Adelung szótárából merítette, bár Adelung nevének törléséből arra is lehetne következtetni, hogy a végleges kiadási szándéknál már túl jutott a vak Adelung-követésen és már inkább Wieland-Vosz irányában fejlődött.¹⁾ Összehasonlításaiban a különböző nyelvjárásokat is sűrűn felhasználja, és itt Adelungen kívül főleg saját tapasztalataira támaszkodik és személyes megfigyelés alapján említi alnémet, meissenai és osztrák dialektikus alakokat.

¹⁾ Vö. Thienemann i. m. 12. l.

A jövevényszókra sokkal nagyobb figyelmet fordít, mint elődjei, úgyhogy egész sor magyar, francia, de különösen szláv szóra mutat rá, utóbbiaknál egyaránt említve a lengyel, szlovén és tót alakokat. Különösen a magyar nyelv használatánál bizonyos óvatosságot alkalmaz, amely annál inkább helyén való volt, mert nem birta tökéletesen. Így nagyon sokszor egymás mellett említi a magyar és szláv alakot, anélkül hogy eldöntené, melyikből származik a kérdéses szepesi szóalak. De még ezen óvatosság mellett is maradnak furcsaságok, így amikor a *Demikait* (Brodsuppe) szót az állítólagos magyar *demikát*-ból, vagy a *Merkelchen* (ürmérték)-t a magyar *mertő* (das Masz) szóból származtatja. A szepesi *Deresch*-t nem meri a magyar *deres*-ből, hanem csak a német *dreschen*-ből magyarázni, de az *Antal* (ein halbes Fasz) kifejezést hajlandó volna a magyar *Antal* névből (esetleg n. *Anteil*), *be-motschen*-t a magyar *mocskolni*-ből (esetl. n. *mozzen*) eredtetni. Míg p. o. a börtön jelentésű *tims* szónál helyesen észreveszi a szláv és magyar (timnic, tömlőc) megfelelést, már a „dunkles Loch“ jelentésű *Temnic* megfelelőjét a „dämmern“ szóban keresi.

Rumy szótára 800-nál több kifejezést tartalmaz. Ezek között természetesen sok van olyan, amely a többi öt megelőző idiotikonban is megtalálható, de sok van, amely régiességénél és néppszichológiai jellegzetességénél fogva ma is igényt tarthat érdeklődésünkre.¹⁾ Szótárát harmincöt szepesi közmondással fejezi be.

Látható, hogy Rumy már nagyobb tudományos készültséggel fogott szójegyzékei magyarázatához.²⁾ Genersich János pótlása,³⁾ amely hasonlóképp Adelung szótárának alapos felhasználásával készült, vele szemben így bizonyos visszaesést jelent. Genersich aug. 1. értesíti

¹⁾ Egynehányat megemlítek; *Arnosz* »Erdnusz« csak Késmárkon és a XVI. szepesi városban használatos a szláv eredetű »Dschucke« helyett. — *Autz* »Gosse im Hof«. — *Blasmännchen* »Drohne«. — *Dreckpantcher* »Infanterist«. — *Beschores* »ungerechter Profit«. — *Die schnelle Kathreine* — hasmenés (R. szerint az alsó szász dialektusban is megvan). — »Wu der Kaiser zu Fusz geit« — árnyékszék.

²⁾ Rumynak azóta írt műveiben és cikkeiben behatóbb nyelvjárásleírást nem találtam. Mindössze Iglóról szóló cikkében terjeszkedik ki az iglói dialektusnak a többi szepesi nyelvjárástól való eltérésére, sőt a dialektusból az iglóiak származására is von (egyébként helytelen) következtetést: »Nach der Igloer Mundart zu schlieszen, sind die Vorfahren der Igloer aus den Rheingegenden gekommen, aber später durch Sachsen aus dem Erzgebirge verstärkt worden«. (*Vaterl. Blätter* 1813. 162.)

³⁾ *Zschrift.* VI. 1804. 295—316; 346—364. II.

kollegáját arról, hogy ezen a folytatáson dolgozik; aug. 7. pedig már panaszkodik is a munka kellemetlensége miatt: „Die Bearbeitung meines Idioticons, das ich nun wieder mit Adelung vergleiche, macht mir viel zu schafen. Es ist doch eine sehr ärgerliche undankbare Arbeit. Sie würde etwa 2 Bogen im Druck betragen. Wenn Schedius sie nicht für seine Zeitschrift annimmt, so erhält sie H. Bredetzky, welcher dann alle erhaltenen Beyträge nach seinem Gefallen amalgamiren kan“. Aug. 12. köszönetet mond Rumynak adatokért, miket az rendelkezésére bocsátott és értesíti: „Den Aufsatz schicke ich nicht eher ab, als bis ich Ihnen denselben mitgetheilt habe.“ Szeptember 3-ikán aztán tényleg el is küldi neki azon megbizással, hogy elolvasása után juttassa el Schediushoz.

Genersich e pótlásában a közölt szavakat három csoportban tárgyalja; az elsőben ismét közszavak dialektikus alakjait adja (81 kifejezés), tartózkodva minden magyarázattól vagy megjegyzéstől, egyedül az irodalmi jelentést jegyzi hozzá; a harmadikban pedig 170 tájszót közöl. Legfontosabb a középső fejezet, amely újonnan jött Genersich csoportosításához és amely „Technische und scientifische Ausdrücke“ cím alatt a szepesi szászok foglalkozásából való elnevezéseket sorol fel. Ezt lehet a szepesi kulturszavak első összefoglaló nagyobb (347 kifejezés!) gyűjteményének tekinteni. Bredetzky-nél is láttunk egynehányat, de Genersich nem csak azokat említi meg, amelyekből határozott kortörténeti jellemzőre lehet, vagy amelyből valamely speciális szokásra lehet következtetni, hanem felöleli a gazdasági élet legkülönbözőbb megnyilatkozásait, a földművelés, állattenyésztés, háztartás, ruházat szavait és a virágok neveit.

Genersich ezen pótlásával egyelőre lezárul a szepesi nyelvjárastanulmányok sorozata. A Németországból hozzánk is eljutott kritikai vizsgálódás ugyanis nem elégszik meg többé a nyelvjárás szavainak egyszerű deskriptív feltüntetésével, hanem már általánosabb eredményeket szeretne látni. A szkepticizmus kezdi felütni fejét, sőt nemsokára a nyelvi kritériumok csodahatalmába vetett hit is meg-meginog. A dialektus-tanulmányok az eredet kérdésének a megoldását helyezték volt kilátásba, végeredményképen pedig erre még csak kísérleteket sem tettek és így ugyanakkor, amikor a magyar nyelvtudomány is nagy küzdelmeket vívott és amikor a magyar nyelv finnugor eredete kezdett mindjobban és világosabban kidomborodni, anélkül, hogy nyelvészeti alapon a kérdést sikerült

volna véglegesen eldönteni, ugyanakkor a szepesi százszok eredetének a megállapításában is kezdenek új módszerről és új eszközökről gondolkozni.

Már fentebb láttuk Bredetzky véleményét a szokásos nyelvjárástanulmányok eredménytelenségéről. Ugyanezen véleményének ad kifejezést 1809-ben, amikor a szepesiek eredetéről szólva arra az eredményre jut, hogy egyedül idiotikon alapján az eredet-kérdését nem fogják dülőre vinni.¹⁾ És ugyanebben az évben a tudós Schwartner Márton új kritériumokra mutat rá a szepesiek származásának a megfajtására: „Da uns übrigens bestimmte Aussagen der Annalisten und Urkunden über die frühere Heimat der Zipser im alten Deutschland ganz verlassen, wäre es wohl nicht übel geraten um den näheren Verwandtschaftsgrad desselben mit irgend einem deutschen Stamme zu entdecken, auch noch ausser den Spuren, welche dem Forscher die Sprache des unverfälschten Landmannes darbietet, auf die Namen der Berge, Flüsse, Täler, der Wohnorte, auf den Häuserbau in der Zips (in den Flandrischen Städten, erzählt Camus in seiner Reise nach dem ehemaligen Belgien, d. Übersetzung II. S. 172. als etwas Besonderes, haben die Keller einen äusern Eingang durch eine auf die Gasse gehende Türe neben der Haupttüre des Hauses, die nicht senkrecht steht, und nicht horizontal, sondern schief liegt. Ist's nicht eben so in ungarischen Städten und Marktflecken, wo Zipser einmal gewohnt haben, z. B. in Csetnek, Szepsi etc. oder noch wohnen?) u. s. w. Rücksicht zu nehmen, und eine Revision der dem Zipser eigenen Sitten, Gebräuche, Vorurtheile, Sprüchwörter, Schimpfwörter, Ammenmärchen, auch obsoleter Wiegenlieder (*Rheinschen Wein* und *Zucker drein*, soll u. s. w.) anzustellen, und dieselben mit den alten Gewohnheiten einer und der andern deutschen Gegend in eine Parallele zu setzen. (Vgl. I. G. Hoche: *Historische Untersuchung über die Niederländischen Colonien in Niederdeutschland 1791.* — Grabner: *Briefe über die vereinigten Niederlande 1794.*“²⁾

A XIX. század elején, amikor ezen dialektus-tanulmányok befejezést nyertek, a kutatás egy lépéssel sem volt előbbre, mint egy századdal előbb. Még mindig hiányzott belőle a szigorú tudományosság és a kritikai érzék. A vélemények épolý eltérők és ötletszerűek voltak most is a szepesi németiség eredetéről, mint Bél

¹⁾ *Reisebemerkungen über Ungern und Galizien 1809.* I. 274—278. l.

²⁾ *Statistik des Königreichs Ungern.* Ofen. I² 1809. 133. l.

Mátyás korában. Egyrészt az ókori eredtetés is talált még hívőkre (Bárdossy), másrészt a korabeli németországi dialektusokban keresték az anyanyelvjárást. Legtöbben a Magyarországon szokásos elnevezés alapján százszoknak tartják,¹⁾ mások Németalföldről származtatják őket;²⁾ Schwartner még az angol-szászszal is vél hasonlóságot felfedezni;³⁾ vannak viszont, akik Thuringiában és Frankóniában találták meg az őshazát.⁴⁾ Christoph Seipp pedig 1793-ban személyes tapasztalat alapján *Reisen von Preszburg durch Mähren, beyde Schlesien und Ungarn nach Siebenbürgen und von da zurück nach Preszburg* (Frankfurt u. Leipzig 137. l.) c. művében⁵⁾ következőképen nyilatkozik róluk: „Die Einwohner (der Zips) sprechen sehr gut deutsch in der besseren Mundart der Schlesier. Am heutigen Tage entsprechen sie noch den Sitten und dem Betragen ihrer Ahnen, welche aus Schlesien gekommen sind.“

Ennek az Adelung hatása alatt felébredt nyelvészeti érdeklődésnek utolsó kicsengései Csaplovics János nyilatkozatai a szepesi nyelvjárásról. Elsőizben egy 1821-iki cikkében nyilatkozik róla,⁶⁾ későbbi műveiben pedig véleményét megismétli. Az eredet kérdésében kritériumul már ő sem pusztán nyelvészeti érveket említ

¹⁾ Igy J. Melzer (*Der Ungrische Zipser Sachse in seiner wahren Gestalt*. 1806. p. 10.; továbbá Csaplovics: *Topogr. stat. Archiv* II. 1821. 318. l.) — Egy névtelen író (talán Rumy v. Berzeviczy) a Vaterl. Blätter 1813. évfolyamában 116. l. — Joh. Genersich i. h. 157. l.

²⁾ Ez tűnik ki Schwartner fenti idézetéből is. Hasonló értelmű következő nyilatkozata: »Die grössten Blumenfreunde in Ungern sind die Zipser; ein Zug, den dieselben mit den Niederländern gemein haben, und welcher bei dem Beweise, dasz jene merkwürdige Menschen Race in Ungern zum Teil von flandrischem Samen sei, vielleicht nicht gang zu übersehen ist.« (i. m. I 1798. 199; a második kiadásban I 292.) — Schwartner ezen gondolatát ismétli Jos. Rohrer *Versuch über die deutschen Bewohner der österreichischen Monarchie* I. 1804. 244. l.): »Die deutschen Gärtnerinnen . . . bemühen sich eine Reihe der mannigfaltigsten Blumen für ihre Nation zu liefern; ein Zug der Liebhaberey, welcher sowohl in Ungarn als Siebenbürgen den Sachsen eigen ist, und ihren uralten aus Flandern, dem Mutterlande der Blumen-Cultur sich herschreibenden Volkszweig nicht wenig verrät.« — Ezzel szemben Melzer azt állítja, hogy a kertművelés a szepesieknél igen kevésbé haladt. (Csaplovics: *Topogr. stat. Archiv* II. 1821. 320. l.; és *Tudományos Gyűjtemény* 1818. 12. f. 14. l.).

³⁾ I. m. I^o 134. l.

⁴⁾ Bredetzky (*Beiträge* I.); Rohrer I. 43. l.

⁵⁾ Holzmann-Bohatta: *Deutsches Anonymen-Lexikon*. 1905. III. 366. l.

⁶⁾ Idézi Köppen, Peter *Literärnotizen betreffend die Magyarischen und Sächsischen Dialekte in Ungern und Siebenbürgen*. St. Petersburg. 1826 c. jelentéktelen kis bibliographiai összeállításában.

fel. A helyneveknek szászországi elnevezésekkel való megegyezéséből (Nendorf, Leutsch u, Leibitz, Lomnicz, Hobgart, Wallendorf, Riszdorf stb.) a szepesiek szász eredetére következtet. Egy régi bölcsődalból azonban, amelynek kezdete „Rheinwein, Zucker drein“ Schwartnerrel egyezően rajnai eredetet is lehetségesnek tart; sőt a szepesiek közmondása: „das Mädchen ist aus Flandern, es wandert von Einem zum Andern“ szerinte flandriai származásra vall.¹⁾

A szepesi dialektust magát már előbb is²⁾ három csoportra osztotta: 1. a két szab. királyi és 16 szepesi város nyelvjárására, szerinte ez a legszebb; 2. a gründnerek tájszólására, amelyhez a dobsinait is számítja³⁾; és 3. a garst-vogel-dialektusra, amelyet Lomnicz, Erdőfalu, Rókus és Szalók lakosai beszélnek és amely Csaplovics szerint a legcsunjabban hangzik.

IV.

Amint láhattuk, a szepesi nyelvjárás iránt a XIX. század első tizedében igen nagy érdeklődés mutatkozott. Annál feltűnőbb, hogy a következő négy évtizedben alig találjuk ez érdeklődésnek egy-két elvétve megjelenő nyomát, sőt lehet mondani, hogy Csaplovicson kívül alig emlékszik meg valaki is e tárgyról.

Ha e feltűnő jelenség okait keressük, azokat egyrészt magában a nyelvészet akkori állásában, másrészt akkori közállapotainkban találjuk meg.

A tizes évek nyelvészeti kísérletei eredménytelenek maradtak, úgy hogy a rájuk alkalmazott módszer, amely akkori íróink tudományos niveaujának megfelelt, bizalmatlanságot keltett. Mint hogy pedig a hazai tudomány elégtelennek mutatkozott, bizonyos logikai tévedéssel magát a nyelvjárástanulmányozást itélték feles-

¹⁾ *England und Ungern. Eine Parallele. Halle 1842.* 118—119. l. (Függelék: *Über die Deutschen in Ungern*). — Hasonló tartalmu kézirati művét idézi Schröer (*Beitrag 1858.* 24. l.).

²⁾ *Gemälde von Ungarn.* Pest. 1829. I. 206. l.

³⁾ Ebből következő mutatványt közli: »J. Buhin geast Michl? — M. Ber kreischt uf mich? Auf'm Bearg geh ich Johanas. — M. Batr! bos billst Noch-bar? — J. Ich frog nur buhin geast? Bos host im Tanister? — M. Bater, Brot, Speck und Flesch. — J. Is deine Muttar dorhem? — M. Jo! und der Botar is in Hommer gongen. — J. Bos mocht er do? — M. Orbaiten is er gongen. — J. Bos hot die Muttar gekocht? — M. Knetchen mit Brinza, ober ich hob se nit gesehn«. (*England und Ungern.* 125. l.). — E szemelvény Lad. Bartholomaeides *Comitatus Gömöriensis notitia historico geographico statistica (Leutschoviae 1805—1808. 136. sk. II.)* c. művéből van véve.

legesnek, aminek következtében vele szemben általános elhidegülés állott be.

Ezen az sem segíthetett, hogy Németországban a tizes évek végén Grimm Jakab Deutsche Grammatikjának a megjelenésével a nyelvészet terén igen nagy kihatású, szigorúan tudományos fellendülés következett be és hogy Schmeller működése a dialektusokat is belevonta ezen szigorú és mélyreható tudományosság körébe.¹⁾ A hazai nyelvjáráskutatás egyelőre a németországi fellendülésből semmi hasznot nem húzott.

Magyarország ugyanis állandóan néhány évtizeddel mögötte volt a németországi germanisztikának. Itt még Adelung nyomai-ban haladtak, amikor odakint Adelung tekintélyének már régen vége volt. Így azok a tudományos előzmények, amelyek a Grimm testvérek nagy tudományos reformját szükségszerűen létrehozták, itt nem voltak meg, és mielőtt idáig eljuthattak volna, beállott a nagy kiábrándulás a nyelvjárási kísérletekkel szemben. Új tényezők, új termékenyítő hatások nem találtak már nálunk kedvező talajra, hogy tudományunkat képessé teheték volna a Grimm-féle átalakító ujitások befogadására. Német nyelvészeti kísérletekkel próbálkozó íróink messze mögötte maradtak a németországi fejlődésnek, elégtelen tudományos ismereteik és elmaradottságuk pedig képtelenné tették őket arra, hogy pótlólag elsajátítsák és megértsék az anyanémetség nagy nyelvészeti vívmányait.

Grimmek tudományosságának azonban az új generációban sem akadtak apostolai, akik az ő szellemüket hozták volna át a hazai németiség közé. A régiek: Ab Hortis, Czirbesz, Bredetzky, Genersichék, Schwartner, Rummy mind Németországban nyerték tudományos kiképzésüket és német egyetemi hatások alapján lettek nálunk a német tudományosság képviselői. Ez az 1848-at megelőző korban lehetetlenné volt téve, mert amire Grimmek nagy reformjai a németországi tudományos közvéleményt áthatották, a magyar ifjakkal megtiltották a külföldi egyetemek látogatását.²⁾

Egy másik tényező a magyar nacionalizmus megerősödése és térfoglalása volt. Ismeretes az a nagy kulturális fellendülés, amely hazánkban a XIX. század első felében bekövetkezett és amely mindenfelé bekövetkezendő nagysággal és gazdagsággal kecsegtetett.

¹⁾ Erre vonatkozólag l. Raumer i. m.

²⁾ Grimm tanítványa báró Mednyánszky Dénes csak a szabadságharc után volt a berlini egyetem hallgatója. V. ö. Bleyer Jakab: Hazánk és a német philologia a XIX. század elején, Akademia 1910. 98. l.

Csakhogyan ezen nemzeti fellendülés éle sajnosan a magyarországi németiség ellen is fordult és ezzel együtt a hazai német kultúrának is tudománynak is üldözője lett.

Megkezdődött az üldözés Horvát István és Fejér György támadásaival Schwartner ellen.¹⁾ akiben nem a tudóst vagy az embert, hanem csak a német író látták, folytatódott és tetőpontját érte abban a hajszában, amelyet Bajza és köre indított Pyrker és Kazinczy, valamint az ő révükön a többi németül író hazai tudós ellen,²⁾ míg a Toldy Ferenc-Csaplovics kontroverzia e törekvés utolsó szimptomái közé tartozik.³⁾

Egyrészt a hazai német nyelvtudomány csődje, másrészt a nacionalizmus térfoglalása és a németiséggel szemben tanúsított ellenséges állásfoglalása okozták, hogy a nemzeti megújulás virágkorában a szepesiek nyelve iránti érdeklődés teljesen kihalt.

Új lelket e nyelvjárás-vizsgálatokba az elnyomatás kora, a Bach-Schmerling abszolútizmusa öntött, amikor a beözönlött német hivatalnoksereg és az osztrák katonai uralom a németiséget is megerősítette, önérzetét megnövelte és jogai iránt fogékonyabbá tette. Az abszolútizmus alatt megerősödött német szellem a tudomány érdeklődését is ráirányította a magyarországi németiség helyzetére és kultúrájára. Nemcsak esetleges politikai támaszt fedeztek fel benne, de önzetlen tudományos vonzalom is vezette őket ezen német nyelvessopórtok részben már tűnő félben levő szellemi hagyományai felé. Így fejlődik ki a szabadságharc utáni szomorú idők politikai elnyomottságából Schröer és Kroner tudományos működése, amely hivatva volt új életre kelteni a hazai németiség kultuszát.

Hogy mennyire szükség volt arra, hogy szigorúan modern tudományosság terjessze ki kutató és világot derítő módszerét a hazai németiségre is, az kitűnik azokból a hibákból, amiket Ausztria nagy ethnographusa, Czoernig ismert művében kénytelen volt elkövetni.⁴⁾ Czoernignek nem állottak rendelkezésre tudományos elő-

¹⁾ Lukács Pál: Schwartner Márton élete és tudományos működése. Veszprém. 1914. 95. II.

²⁾ Szűcsi József: Bajza József. Budapest. Akadémia. 1914. 120. sk. II. és 362. I.

³⁾ U. o. 356. sk. II. valamint Csaplovics: Ungerns Vorzeit und Gegenwart verglichen mit jener des Auslandes. 1839. (Utolsó fejezet.)

⁴⁾ Karl Freiherr v. Czoernig: Ethnographie der österreichischen Monarchie Wien 1857. — Az itt tárgyalt részek a II. kötet 196., 198., 206., 212. és 216. lapjain találhatók.

munkálatok a Szepesség lakóit illetőleg és így kénytelen volt azon kísérletekre támaszkodni, amiket az előbbi fejezetekben ismertettünk. Így aztán tudósításai hemzsegnék a furcsábbnál furcsább kijelentésektől. Azon, hogy a felső szepesi dialektust alnémetnek, a bányavárosokét pedig felnémetnek hiszi, az előzmények után, miket pl. Genersichnél láttunk, már nem is ütköznünk meg. Az sem újítás, hogy a bányavárosok németjeit Thüringiából származtatja. Új elemként lép azonban művébe az a felfogás, hogy a gründernerek megfelelőjét a felsőolaszországi „sette“ és „tredici communi“ nyelvében találjuk,¹⁾ új az az állítás is, hogy a bányavárosok lakói a felnémetek módjára régi népdalokat énekelnek, amiknek párját Sziléziában még ma is meg lehet találni, míg: „die Zipser Sachsen fast gar keine deutschen Volksgesänge haben“.

Ez utóbbi állítás teljesen nélkülöz minden alapot, amint az csak a legutóbbi évek népköltési gyűjtéseiből is kiténik.²⁾ De nem kevésbé meglepők többi megállapításai sem. Így szerinte a felsőszepesi nyelvjárás jellemző hangtani sajáttsága az *o > au* változás, amire a Lob > Laub, Buch > Bank, Fuss > Faut példákat hozza fel, belőlük nem kevesebbre mint westpháliai eredetre következtetve. Nem tudjuk, honnan kaphatta Czoernig adatait, de aki csak kissé is ismeri a szepesi dialektust, az tudhatja, hogy ezen hangalakok ott nem fordulnak elő. Nem kevésbé illuzórius a Hollandiából és a Hansavárosokból való származtatás sem. Előbbire a lőcsei kertészete, utóbbira a városi tanácsosok öltözete és ceremóniás felvonulása, valamint a lőcsei építkezés (*Lauben*) vezeti.

Czoernig műve ijesztő módon mutatja, mily tudatlanság uralkodott az ötvenes évek elején a szepesi nyelvjárást illetőleg. Legtöbb ideje volt, hogy valaki a tudomány magaslátán állva fogjon hozzá e nyelvjárás vizsgálatához. Schröer személyében a nyelvjárás megtalálta a maga nagy művelőjét, épúgy mint Felsőmagyarország németiségének története Kronesben a maga apostolát.

Karl Julius Schröert mint pozsonyi embert szoros szálak fűzték a magyarországi németiséghez, tudományos működése pedig egyenesen Grimm Jakab hatása alatt fejlődött.³⁾ Érdeklődése eleinte különösen a hazai németek szokásaira irányult, de nemsokára

¹⁾ E megfelelés valószínűleg a közös bajor származásból magyarázható.

²⁾ E téren ma is elől jár a kősmárki Karpathen-Post c. hetilap.

³⁾ Vö. Grimm Jakab levelét 1858 febr. 3. Schröerhez, amelyben nyelvészeti és ethnographiai vizsgálódásai folytatására buzdítja. (*Pfeiffers Germania* XII. 126. l.); Bleyer i. m. 96. l.

nyelvük is megragadta figyelmét, úgyhogy az ötvenes évek folyamán egymásután jelentek meg teljesen tudományos alapon álló, személyes megfigyelések és élénk levelezések alapján keletkezett vizsgálódásai a felsőmagyarországi németiség nyelvét illetőleg. Ide vonatkozó művei: *Beitrag zu einem Wörterbuche der deutschen Mundarten des ungrischen Berglandes*. (*Sitzungsberichte der Wiener Akademie. Philos.-hist. Classe.* 1857. XXV., XXVII.), *Nachtrag zum Wörterbuche der deutschen Mundarten des ungrischen Berglandes* (U. o. 1858. XXXI.), *Versuch einer Darstellung der deutschen Mundarten des ungrischen Berglandes mit Sprachproben und Erläuterungen* (U. o. 1863. XLIV.), *Die Laute der deutschen Mundarten des ungrischen Berglandes* (U. o. 1864. XLV.). *Die Deutschen im ungarischen Bergland. Eine Skizze* (*Wochenschrift für Wissenschaft, Kunst und öffentliches Leben. Wien* 1865. Nr. 5. 6. u. 7.¹⁾).

Nem terjeszkedhetem ki részletesen Schröer fejtegetésének bírálatába és vizsgálatába, egyedül arra kell szorítkoznom, hogy néhány általános megjegyzést tegyek kutatásaira és eredményeire.

Mindenekelőtt hangsúlyozni kell, hogy teljesen kora tudományának színvonalán áll. Alaposan ismeri a német nyelvészet azon nagy alkotásait, melyek ezen a téren oly lényeges változásokat idéztek elő. Grimm, Schmeller, Weinhold, Frommann nyomán haladva átveszi ezek hangjelöléseit is, amelyek igyekeztek megközelítő pontossággal visszaadni a megfigyelt hangokat, anélkül, hogy a mai fonetikai jelölésmód akkribiáját elérték volna. Első szóösszeállításában még ennyire terjedő pontosságot sem találunk, mert ez még nem saját megfigyelései, hanem írásbeli közlések és régi nyelvemlékek alapján készült. Csak mintán másfél hónap alatt bejárta a felsőmagyarországi hegyvidéket és maga eszközölt feljegyzéseket, vált számára lehetővé az élő dialektusok árnyalatainak pontosabb megfigyelése.

Egészen természetes, hogy ily rövid idő alatt nem dolgozhatta fel a meglátogatott 31 község²⁾ teljes nyelvkészletét. Kénytelen volt meglehetősen fogyatékos információkra³⁾ támaszkodni, amelyek korántsem ölelhették fel a különböző vidékek összes nyelvi

¹⁾ Mindezek különnyomatban is megjelentek.

²⁾ *Nachtrag.* 7. l.

³⁾ Erasmus Schwab volt informálója a mecenzenzi dialektusról. Schwab egyik művében (*Land und Leute der Ungarn I.* Leipzig 1865. 309. l.) megtámadja Schröert, hogy nem nevezte őt meg mint a közlemények beküldőjét. Támadása igazságtalan, mert Schröer többször hivatkozik rá.

sajátságait. És ennek következménye, hogy Schröer következtetései a felhasznált nyelvi anyag hézagosságánál fogva nem mindig helytállóak, sőt gyakran nem eléggé megalapozottak. Ennek eredménye legfontosabb tévedése, hogy t. i. bebizonyítani törekszik az összes felsőmagyarországi (felsőszepesi, gründer, magyar bányavárosi, krikehajer, handerburz) és az erdélyi nyelvjárások összetartozását. Az óriási nyelvi és kiejtési különbségek sem rettentették vissza attól, hogy mindezen nyelvjárásokat össze ne fűzze és ezen összefűzés alapján történelmi és kulturális fontosságukat hangsúlyozza.

Vagyis más szóval: Schröert bizonyos politikai szempont vezette felre nyelvi vizsgálódásaiban. Politikai pártállása elhomályosította tudós tisztánlátását. Politikai cél vegyült kutatásaiba, amikor e német telepítések különálló tömegeiben nationális öntudatot akarva ébresztetni, bennük a nyelvjárasi együvértartozás gondolatát is meggyőződéssé szerette volna érlelni. Egyes nyelvi jelenségek alapján a közös eredetet bizonyítani is próbálta, de itt valóságos hinárba keveredett. Példái egyrészt nem elegendők arra, hogy oly messze-mező következtetéseket lehessen rájuk építeni, másrészt általános néppszichológiai jelenségeket (pl. Siebenbürgen név magyarázatában a *hét*-nek a szerepe) is belevon bizonyításába. De nem tekintti a nyelvkeveredés lehetőségét sem régi hazájukban, sem mai lakóhelyeiken; nem veszi észre, hogy az összekötésre használt jelenségek esetleg más, közelebb álló nyelvjárásokban is meglehettek, ha most nem is fordulnak ott elő; főhibája azonban, hogy a negatív vagyis az elválasztó momentumokra túlságosan kevés figyelmet fordít. Bevallja ugyan, hogy a bányavárosok nyelvében felső-német hatások tapasztalhatók, de e nyelvjárások teljesen felső-német jellegét meg sem említi, holott ezek ép ezen alapon válnak külön a felsőszepesi nyelvjárástól.

Az ellen, hogy a felsőmagyarországi németiségnek közös közép-német eredetet hajlandó tulajdonítani, nagyobb kifogás nem volna tehető, ha továbbmenve bevallaná, hogy az eredeti telepítők nyelve teljesen kiszorult és egyes sajátságokon kívül egészen más vidékeknek a nyelvjárása mutatkozik a mai állapotok közt. Ha nem is fedte volna e felfogás a valóságot, amennyiben az újabb vizsgálatok a két szepesmegyei dialektusnak teljes különállását hirdetik,¹⁾ magyarázata nem lett volna lehetetlen. Tendenciája azon-

¹⁾ Gedeon Alajos: Az alsó-meczenzéli német nyelvjárás hangtana. Budapest Akadémia. 1905. 71. l.

ban nem láttatta meg vele az egyes nyelvjárások közti nagy különbségeket, úgyhogy e tekintetben bizonyításai meghiusultaknak tekinthetők és még az erdélyi és szepesi szásznak az összekötése sem fogadható el.¹⁾

Igen nagy érdeme azonban Schröernek, hogy abban az évszázados homályban, amely a felső szepesi nyelvjárás mibenlétét borította, végre világosságot derített az által, hogy e nyelvjárás középnémet jellegét felismerte. Igaz hogy a grüндner-dialektust is középnémetnek hiszi, de tévedését némileg igazolják az itt is előforduló középnémet jelenségek, amiket azonban Schröer politikai célja irányában tulságosan előtérbe állított, olyannyira, hogy ő maga is megtévedt e nyelvjárás hovátartozóságának a megállapításában.

Érdeme ezenkívül az összegyűjtött nyelvjárásszövegek nagy száma, de érdeme az is, hogy a felvidék nyelvének első tudományos hangtanát adta, amely akaratlanul messze átlépte az egyszerű deskriptív hangtan határait és az általa felvett nyelvjárások összehasonlító hangtanává fejlődött. Felfogásbeli tévedése műve részleteinek nagyobb általánosságát és ebből kifolyólag nagyobb fontosságot eredményezett.

A Schröer által közölt szövegmutatványok közt ott van Lindner Ernő híres Karfunkelturmja is. Lindner segítő informátora volt Schröer kutatásainak, úgyhogy a Szepesség nyelvének további tanulmányozása Lindner által egyenesen Schröerhez kapcsolódik. Mert Lindner nem csupán mint nyelvjárásköltő szolgálta a Szepesség ügyét, hanem nyelvének tudományos feldolgozását is megkísérelte. Nyelvjárási kutatásai befejezetlenül kéziratban maradtak, de azóta is szolgáltatott anyagot a kutatóknak. Három művének előmunkálatait őrzi az Akadémia kézirattára. Az első egy felső-szepesi tájszótár két kötetnyi összeállítás, a másik hangtani és alaktani jegyzeteket tartalmaz a gölniczi, a harmadik a leibiczi (2 rész) nyelvjárásról. Ehhez az utóbbi tervéhez kapcsolódik a

¹⁾ Gréb Gyula világosan a sziléziai nyelvjárások közé helyezi a felső szepesit (A szepesi felföld német nyelvjárása. Bpest. Akadémia. 1906. 60. sk. II.; továbbá: Mitteilungen der Schlesischen Gesellschaft für Volkskunde XV. 1913. 84. II.), míg az erdélyi szászra vonatkozólag a frank eredet ma már kétségtelennek mondható. (Vö. Husz Richárd: Az erdélyi szász nyelvjárástanulmányozás mai állása. 1913.) A kettő összetartozását Schröer Müller *Deutsche Sprachdenkmäler in Siebenbürgen* c. művének a bírálalában (*Pfeiffers Germania* IX. 480. l.) is próbálja bizonyítani.

korán elhalt Lumtzer Viktor nagy jelentőségű munkássága,¹⁾ amelyből viszont összes újabb nyelvjárastanulmányaink merítettek ösztönzést. Viszont Schröerből indultak ki azok az erdélyi vizsgáldások is,²⁾ melyek a szepesiek nyelvére fényt deríteni igyekeztek. A szepesi nyelvjáráskutatások tudományos összefoglalása lesz az épen most meginduló szepesi tájszótár, amely ép úgy mint Gréb Gyula többi műve a tudomány mai színvonalán állva közelebb fog vezetni nyelvjárásunk eredetének végleges tisztázásához.

Maguknak a nyelvjárastanulmányoknak a felvirágzása is csalahatatlan bizonyítéka a nyelvjárás iránti érdeklődés felébredésének. Ennek csirája és egyuttal ösztönzője Lindner Ernő költészete volt, amely a szepesiek előtt tájszólásukat a költészet aranyfényében szólaltatta meg. Az előbbi idők gyér táj költészeti nyomai után³⁾ a XIX. század vége felé gazdag táj költési tevékenység keletkezett, amely a Lindner által jelölt utakon próbálja értékesíteni a szepesi tájnyelvben rejlő költői erőket. Götz Rudolf, Weber Rudolf, Krompecher Kornél, Hensch Aurél, Alexander Béla és Lám Frigyes nevei⁴⁾ jelölik e folytatódó fejlődés egyes fokait.*)

DR. WEBER ARTHUR.

**) Sajtóhibák:*

- 4. l. 16. sor: Getter h. o. Gether.
- 5. l. 5. jegyzet: Bezza h. o. Beza.
- 6. l. 3. sor: Minsicktus h. o. Minsichtus.
- » » 4. jegyzet: 1864 h. o. 1684.
- 8. l. 1. jegyzet: Pencero h. o. Peucero.
- » » 6. jegyzet: Poppeltinus h. o. Toppeltinus.
- 16. l. 11. sor: Otrókosi Flóris h. o. Otrókosi Föris.

¹⁾ Viktor Lumtzer: Die Leibitzer Mundart (Paul-Braune: Beiträge, XIX. és XXI.); Lumtzer-Melich: Deutsche Ortsnamen und Lehnwörter des ungarischen Sprachschatzes. Innsbruck, 1900.)

²⁾ S. Keintzel: Zur Herkunftsfrage der Zipser Sachsen (Korrespondenzblatt d. V. f. s. L. XIX. 97. l.); A. Scheiner: Zur Frage nach der Herkunft der Zipser Sachsen (u. o. 113. l.).

³⁾ A Genersich János által közölt vers és egy 1846-ból való gölnitzi verses dialogus (Zündruthe zur Sprengung des Branntweinfasses, oder die beiden Nachbarn, ein Branntweinrinker und ein Mäszigkeitsfreund; ein Gespräch in Gölnitzer Mundart. Auf Kosten des Gölnitzbányaer Mäszigkeitsvereins herausgegeben von Samuel Fux. Kaschau, Werfer. (1846. 8° 16 l.).

⁴⁾ Gründner-dialektusban irt Theodor Kliegel, svedlériben Razenberger Ferenc, dobsinaiban Klein Samu, metzenzéfiben Gallus Péter.

A kakaslomnici Várhegyről szóló monda és változatai.

A babonák, népmesék, népmondák, melyek a természeti tüeményeket, a bámulat, rettegés és áhitat szülte különböző személyi lények gyanánt értelmezik, hegyet-völgyet, patakot, erdőt, mennyet és földet csodás szellemekkel népesítenek be.

A Tarpataki vizesésben lakik a jóságos tündér, mérhetetlen kincsek birtokosa; a zöldtavi tündér pedig emberi kezeiktől védi a csodásfényű karbunkulust; a Felkai völgy kies Virágos kertje a hegyi szellem birodalma, a Tátra lejtőit fedő sűrű erdőségekben pedig a rosszmájú koboldok ijesztgetik a közelükbe tévedt magányos embert. A pataknál, kutnál, lábatlankodó gyermeket, a vízember ragadja a víz fenekére, a sötétségben pedig a Bóbak nevű szörnyalak leselkedik rája; a levegőben a „Husvaj“ nevű tüzes sárkány uralkodik. Az „Örökös eső“ nevű tátrai szikláról, a néphit szerint egy (vőlegénye utáni bánatában) kővé változott leány könnyei hullanak, melyek a völgyben tóvá gyűlnek össze. A Lomnici csúcs „Héttorony“ nevű sziklacsoportja tulajdonkép az Isten kincstára, melynek őrzője a „Lengyel Barát“ nevű hegy; s ha sikerülne valakinek ezen kincseket elvinnie, azonnal megszűnnék Magyarhon gazdagsága, s az ország pusztasá elhagyottá lenne; a Tengerszem vize a bűnnélküli ember tekintetét oly csodálatosan áthatóvá teszi, hogy nemcsak ajtón, falon hatolhat keresztül, hanem a Tátra óriásfala belsejében rejtőző kincseket is megpillanthatja, sőt az emberi szív rejtelsei is megnyílnak előtte.

E mitikus hagyományok az illető nép ősvallásának becses töredékei, melyeket azonban idők folyamán a kereszténység néha a felismerhetetlenségig átalakított.

Másfelől azonban a történeti mult (pl. tatárjárás, kuruckor) egyes költői toszlányai történeti mondáinkban ma is körülöttünk lebegnek. Főleg a Menedékkövön, Szepesi Várban, a hajdani Sto-

ján földén (Szepesszombat közelében), Késmárkon, Lőcsén lépünk a történeti hagyomány megszentelt talajára.

E kétféle néphagyomány azonban nem ritkán egybeolvad olyformán, hogy egy mitikus eredetű monda idők folyamán történeti mezt ölt magára, avagy legalább egyes történelmi eseményekkel kerül kapcsolatba.

Amellett, hogy e hagyományok az illető nép érzés- és gondolatvilágának sajátos hű kifejezői, mint azon gazdag költői kincseknek kegyeletes töredékei is számíthatnak érdeklődésünkre, melyek elődeink életét megédesítették és a lét sivárságát a költészet bűvös varázsával vonták be.

A kakaslomnici Várhegyről szóló monda az eddigi szempontokon kívül azért szerepelhet rendkívül érdekes példának, mert néhány változata alkalmat szolgáltat tanuságos összehasonlításra.

A kakaslomniciak közt ma is élő monda a következőt meséli.

Régeste mindenfelől víz környezte a Várhegyet. Mindjárt elől folyt a Poprád folyó, a többi oldalak felől pedig a lomnici patak övezte. Fent szép vár illetve kastély állott, melyben a minoriták laktak. A Várhegy felől bőrhíd vezetett a Poprád folyón át a kápolnába, hová a szerzetesek imádkozni jártak. De a vár a benne felhalmozott kincsekkel együtt elsüllyedt. Minden esztendőnek Szt. János éjjelében azonban (jun. 24-én) 11 és 12 óra közt megnyílik a hegy oldalában egy vasajtó; ilyenkor a nyíláson beléphet akarki és az ott felhalmozott arany-, ezüst- és drágakövekből szedhet annyit, amennyit csak akar. Egy alkalommal véletlenül odatévedt egy asszony gyermekével a karján. A nyitott ajtón a hegy belsejében töméntelen aranyot látott s mellette fehér emberke állott, aki magához intette. Az asszony erre belép a nyitott ajtón, leteszi gyermekét a földre és hordja a kötényébe rakott kincseket kifelé. Lev teszi fejéről a kendőt, kiteríti és beönti a garmadát. Amint azonban az asszony megfordul, hogy újból bemenjen, hallja az éjtéli harangütést. Nyomban rá mennydörgésszerű robajjal becsapódik az ajtó s a hegy a kincseivel együtt a gyermeket is magába zárja. Hiába való volt az asszony minden könyörgése minden sirása. Mindennap ott jajveszékelt a Várhegynél, de az ajtót csak nem tudta megtalálni. Egy év eltelte után ismét ott állott a boldogtalan anya szerencsétlensége színhelyén. Éjtél előtt ismét megnyílt a vasajtó, az anya bepillant és ime ott látja kedves gyermekét mosolyogva. Habozás nélkül belép és meg akarja ölelni ismét megtalált kincsét, de amint hozzányul, szétmállik az egész

gyermekalak és nem marad egyéb hátra belőle mint egy kis hamu.

Mint a Lindner által költőileg feldolgozott szepesi mondák némelyike pl. „Der Schwarzkinstler, „Es verschwundene Brennen“, úgy jelen mondánk is a német népnek meglehetősen elterjedt mondakincséhez tartozik, melyet őseink előbbi hazájukból magukkal hoztak.

Már a Szepeességen találhatjuk a mását, amennyiben az iglói „Ház“-hoz¹⁾ csekély eltéréssel ugyanez a monda fűződik. A déli szepesiek az u. n. gründlerok is ismerik.²⁾ Más változata ismeretes Krikerhay³⁾ (németül Krickelhäu) nevű nyitramegyei német helységben, Szilézia több vidékén (pl. Katscher, Striegau környékén, az Óriáshegységben⁴⁾ stb.) Morvaországban⁵⁾ (Nikolsburg környékén) és bizonyára Németország más vidékein.⁶⁾ De sem az erdélyi szász, sem a magyar mondák közt nem tudtam eddig mondánk nyomába jutni.

A morva változat a monda fejlődésének egyik sarkpontját legjellemzőbben képviselvén, az összezek közt különösebb figyelmünket érdemli.

Egy Márta nevű asszony Klára nevű kis leányával Klentnitz községből a közeli Nikolsburgba megy husvéti istentiszteletre. Midőn utközben hajdani birtoka mellett elhaladnak, melyből irigy szom-

¹⁾ Vö. Münnich Sándor: Igló város története 51. l. Itt e régi szepesi Haus szó erőddítmény értelmével bir. Ép azért a szepesi vár is »Zipser Haus« nevet visel. Hogy pl. Stiriában is már a XII. században van a »Haus«-nak ugyanez az értelme vö. Az osztrák-magyar monarchia írásban és képen Stiria kötetének 253. l.

²⁾ Vö. Dr. Bruckner Győző. A szepesi szász nép 94. l. (megj. a Nemzetiségi Ismertető Könyvtár-ban).

³⁾ Vö. Wiener Sitzungsberichte XXXI. kötet 264. l.

⁴⁾ Vö. Paul Regell: Etymologische Sagen aus dem Riesengebirge 1896. 141. sk. l.

⁵⁾ Vö. S. Heller: Bibliothek für die Jugend 1876. I. kötet 78. skk. l. »Der Bottichstein«.

⁶⁾ »Haupt in seinem Sagenbuch der Lausitz erzählt ein Paar ganz ähnliche Geschichten von dem Löbauer Berge und der Landeskrone, die sich als einfache Varianten unserer Sage ergeben und nur zum Theil etwas anders gewandt, zum Theil unvolkstümlich breit von ihm ausgesponnen sind. Ausserdem führt er an, dass ähnliche Sagen sich an den Falkenberg bei Stolpen, an den Meisengrund beim Tollenstein in Böhmen knüpfen; ein Flinsberger Badegast kannte dieselbe Geschichte endlich von dem Rabendocken bei Goldberg in Schlesien«. Vö. Dr. W. Schwartz, Culturhistorische Studien in Flinsberg (megj. Der Wanderer im Riesengebirge c. folyóirat 1881. évf. 2. és 3. sz.)

szédok és ismerősök férje halála után álnok módon kiforgatták, az anya fájdalmas szavakban azon kesereg, hogy gyermeke a nyomort kénytelen vele megosztani. Elkecsereése még fokozódik, mikor a gazdag báró feleségével és gyermekével fényes fogaton mellette elrobog. Az anya már a Bottichstein nevű szikla közelében jár, midőn a falu vénje, Tóbiás utóléri. Ez beszéli el, hogy ez a szikla minden száz évben egyszer a husvéti harangszó tartama alatt nyitva áll mérhetetlen kincseivel együtt.

A harangszóra az anya gyermekével tovább halad s örömben fölsikolt, midőn a sziklát csakugyan nyitva látja. Habozás nélkül berohan, leteszi gyermekét az arannyal telt dézsa mellé, lerántja válláról kendőjét és lihegve visz a drága teherből annyit, amennyit csak bir.

A kincs után való sóvárgása olyannyira lenyűgözi minden gondolatát és tettét, hogy alig hallja gyermeke rimánkodását, akit az arannyal telt dézsa mellett borzalom fog el. Csak még egyszer akar bemenni és azután visszajönni. Kiüríti a kendőt és visszafordul, hogy a gyermekét kihozza. Abban a pillanatban utolsót szólnak odaát Nikolsburgban a harangok. Ugyanekkor hatalmas, mennydörgésszerű robaj és sem a sziklabejárat, sem a gyermek nincs sehol. Hiábavaló a szerencsétlen anya minden jajgatása és könyörgése, a szikla mozdulatlan és rideg marad bánatával szemben. Most a kincs látása is utálatos előtte. Reszkető kézzel a közeli patakba szórja azt, amit éppen a kezében tart belőle. Ismét a szikla felé fordul, de ez tovább is zárva marad és fenyegetőleg meredezik előtte. Térdre akar borulni, de úgy rémlik neki, mintha felülről egy kéz megfenyegetné. Megtörve kendőjébe rejtí arcát. Azután hirtelen felszökik, a nikolsburgi templomba fut és az épen kifelé tóduló áhitatos sokaságot a sziklába szorúlt gyermeke megmentésére szólítja fel. De az emberek ijedten hőkölnek vissza a szerencsétlentől. A pap azonban jóakaratólag meghallgatja az asszony elbeszélését, szelid szavakkal szemére veti anyagiak után való vétkekes igyekezetét, mint a szerencsétlenség okát, egyuttal azonban kijelenti neki azt, hogyha a kincset a szegények közt szétosztja, akkor a legközelebbi husvéti harangozás öröme fogja szólítani. Aggodalom és remény közt várja az anya a következő husvét vásárnapját, a harangszót, melyre a mult husvétkor kincsszomjában nem is hederített, most angyalok karénekének hallja. Lassan, csendesen nyílik a kemény kő. Hangos örömkialtás és egy boldog anya újból és újból dobogó kebléhez öleli gyermekét. „Talán egy

órát aludtam, édes anyám?” mondja a gyermek. „Mikor elmentél, egy fiu lépett hozzám és azután oly szépen játszottunk együtt, mint eddig még soha életemben. Azután a fiu nagyon kedvesen énekelt; lassanként elálmosodtam és elszenderedtem.”

Az anya karjára veszi gyermekét, kiviszi a sziklabarlangból és nem fárad bele a folytonos csókolgatásba.

És a nikolsburgi harangok úgy szóltak, mint az angyalok karéneke! —

A morva változatnak rövid tartalmi ismertetésében is rögtön szepesi mondánkra ismerünk.

Mindkét változat a kincsszerző anya esetével az emberi kapzsiság és gazdagodási vágy átkát állítja szemünk elé. Egyértelműen megerősítik azt az igazságot, hogy a kincsek nem teszik okvetlen az ember boldogságát. Azokat hajhászva, gyakran elveszítjük azt, ami nekünk legkedvesebb.

De míg a szepesi változatban az anya eme bűnhődése az évfordulón gyermeke végleges elvesztéséig fokozódik, addig a morva változatban az évforduló az anya bűnhődésének véget és gyermeke visszanyerésének örömnepét jelenti.

A morva változatnak ez a kibékítő befejezése, azonban csak úgy válik lehetővé, hogy az anya eldobja, illetőleg a szegények közt szétosztja a kincset. Ezzel teljesen leveti átkos kincsszomját és ezen erkölcsi megtisztulás jutalmául visszanyeri gyermekét.

A szepesi változatban hiába keressük ezt az erkölcsi megtisztulást. Itt a kesergő anya nemcsak nem gondol reá, hanem tudomása sincs annak lehetőségéről. Csak a nap-nap mellett megújuló sirásban és jajgatásban látja az elvesztett gyermekéhez vezető utat. S az évforduló mintha csakugyan beváltaná e reményét: Az anya a kincsnek és újra megpillantott gyermekének birtokában már teljesen boldognak érezheti magát. De csak egy pillanatra. Már a következő pillanatban arról kell meggyőződnie, hogy siránkozásai sem hozhatták neki vissza kapzsiságának engesztelő áldozatát.

A morva változatban az anyát sokkal nemesebb indokok vezetik. Nem saját maga akar kincsekben gyönyörködni, hanem — amint a monda elején saját maga mondja — vissza akarja szerezni gyermekének a régebbi jólétet. Gyermeke iránti szeretete azonban most Istennel szemben bűnbe sodorja: mohón veti magát a véletlenül feltáruló kincsek után, gondolata és akarata az anyagi világához tapad, amikor pedig a husvéti harangszó Isten szavának a

meghallgatására szólítja. S e vétke annál súlyosabb, mert kapzsisága a kincsszerzésben nem ismer határt. „Hibáztál Márta, súlyosan hibáztál” — mondja a morva változatban a pap az Istenről megfélelkezett anyának. „A legszentebb érzelem is tévútra vezet, mihielyt a megengedett mértéket túlhaladja.”

Amidőn azonban a pap a vétkes anyának, erkölcsi megtisztulása esetében egyuttal gyermeke visszanyerhetését kilátásba helyezi, a szépesi mondának a pogányságra emlékeztető végzetszerűségén a morva változatban a valódi keresztény megbocsátás szelme kerekedik felül.

Amiként ugyanis a morva változatban a bűn a személyes keresztyén Istennel kerül egyenes vonatkozásba (világi törekvések egyik legünnepélyesebb istentisztelet idején) azonképen a bűnhődés is teljesen Jézus tanítása értelmében megyen végbe.

Hogy a monda eredete a pogány őskor mitológiájában gyökerezik, azt már dr. Greisiger Mihály is sejtette (vö. Die Gross-Lomnitzer Burg c. különnyomatát a Magy. Kárpát-Egyesület 1896. évi évkönyvéből), aki a jelen mondat a benne szereplő esemény időpontja alapján egyszerűen azon mondák csoportjába sorozta, melyek a pogány égi kormánycserének a nyári napforduló idején való végbemenetelével kapcsolatosak (junius 24, Szt.-János napján).

Ez az az idő, melyben a nap fénylő istennőjét, a Nibelungének Brunhildéját a lobogó lánggal övezett felhővárból kiszabadítja Siegfried, illetve mikor a világosság e fénylő isteneit egyre hatalmasabban támadják az éj hatalmai (a Nibelungének nibelungjai, azaz a köd fiai) s amikor a nagy Thór, ősgermán isten, hatalmas mennydörgés közepette vivja élet-halálharcát az óriásokkal, főleg Drym-el. Mindez tulajdonkép nem egyéb, mint a tavaszi viharok megszemélyesítése (vö. Eugen Mogk: Germanische Mythologie 361. lap), vagyis képes előadása azon megfigyelésnek, hogy a tündöklő napot tavasz végétől (junius 24-étől) egyre gyakrabban elhomályosítja sűrű felhőtorlasz, míg az éj hatalmai az őszön át egyre erősödve télen (a téli napforduló idején, december 21-én) végre teljes diadalt ülnék a világosság istenségein (Siegfried megöletése, Brunhild öngyilkossága Siegfried koporsójánál).

A mondánk időpontjához fűződő pogánykori tiszteletnek e feltárásával azonban nemcsak hogy nem közelítjük meg semmiképen a monda lényegének a megfejtését, hanem még csak egy motivumának helyes megértéséhez és mélyebb felfogásához sem jutunk vele.

Ugyancsak a munda mitikus magvának kihámozása céljából más kutató a munda más pontját ragadta meg és pedig oly motívumát, amelyet a munda kakaslovníci és iglói változata nem tartalmaz. Azért a munda többi változatait kell okvetlenül előbb szemüvegbe vennünk.

Az ilyen ősrégi eredetű mondai elemekből a fent részletebben bemutatott változatokban ismétlődik: a kincseivel együtt megnyíló elvarázsolt vár, egy gyermek előtünése, de egy nevezetes mitológiai alkatrészszel t. i. azzal a körülménnyel, hogy ez a gyermek éppen egy arany almával játszik, csupán a déli szepesi (gründler), a sziléziai és egyéb németországi változatok ismertettek meg bennünket. A munda ezen alkatrészének érdekes mitológiai értelmezését adja dr. W. Schwartz, *Der Wanderer im Riesengebirge* 1881. évf. 3. számában, ki erről szó szerint a következőket mondja:

„Um aber etwas näher auf den mythischen Gehalt derselben einzugehen, die Naturanschauung anzudeuten, aus der sie in der Urzeit entstanden und sich dann Geschlecht auf Geschlecht in den verschiedensten Spielarten fortgepflanzt hat; so spielt die wie gewöhnlich „irdisch“ localisirte Sage ursprünglich im Himmel. Die sich aufthürmenden Gewitterwolken sind das verwünschte Schloss, das im strahlenden Blitz sich mit seinem Goldglanz öffnet, und darinnen sitzt das wiedergeborene himmlische Lichtwesen mit dem goldenen Sonnenball oder Sonnenapfel in der Hand. So weiss die griechische Sage von einem Ball, mit dem das neugeborene Zeuskind in der idäischen Grotte gespielt, der herrlich goldig glitzert, dass er, wie der Dichter es dann ausmalt, geworfen, „glänzet mit feurigem Schweif durch die Luft hin, einem Gestirn gleich,“ und mannigfach wird bei den Indogermanen (wie auch bei den Aegyptern) die aufgehende, oder nach einem Gewitter wiedergeborene Sonne als ein von Goldglanz umflossenes Kind dargestellt. Die Sonne aber speciell als goldiger Apfel reiht sich dabei einem grossartigen Naturbilde an, demzufolge die Himmelskörper als die goldigen Früchte eines dorst oben aufblühenden Himmelsbaumes erscheinen, der sich in den Lichtstrahlen zwischen den Wolken verzweigt. Das ist u. A. bei den Griechen der goldige Aepfelgarten des Atlas, der im Westen localisirt von seinen Töchtern, den Hesperiden gehütet und von einem Drachen (dem Gewitterdrachen) bewacht wurde, wo laubige Sprossen des Baumes, vom blinkenden Golde geröthet, spielten um goldene Aeste, die Frucht

aus Golde beschattend; das ist der Baum mit den goldigen Aepfeln, den die Erde dann der Hera zu ihrer Vermählung mit Zeus erblühen lässt, ebenso wie es die Aepfel der nordischen Idhun sind, an denen sich die Götter stets verjüngen, der Himmel sich immer zu erneuern scheint. Speciell lebt noch mannigfach selbst in Märchen und Kinderliedern, die auch derartige Anschauungen aufnahmen und forterhielten, die Erinnerung an den einen Sonnenapfel und das Kind, welches ihn in der Hand hat, als vereinzeltetes Saginelement vor. Mannhardt hat in letzterer Hinsicht reiches Material zusammengebracht.“

De bármily hangulatos is e motivum t. i. az arany alma ősvallási vonatkozásainak a kifejtése, nem nyújt mégsem igazi betekintést a monda lényegébe, vagy bár egyik kiinduló pontjába. A fenti értelemben vett mitológiai háttértől még mindig nagyon távol áll a monda előterében álló emberi élmény.

Mielőtt a monda jellegét és igazi lényegét kiemelő magyarázatra térnénk, mely hivatott egyuttal a monda egyes alkatrészeinek ősvallási eredetét feltüntetni, a monda további elemzése során vegyük számba az egyes változatok közt mutatkozó főbb eltéréseket.

Mindenekelőtt a morva változatnak pusztán fenti rövid tartalmu ismertetése is már mutatja azt, hogy itt a monda eredeti szűk kerete annyira tágult, hogy könnyen ráismerünk benne a keresztény szellemtől sugalt költői szabad feldolgozásra.

A szereplők számát bővítette, nevekkal ruházta őket fel, cselekedeteik indokainak feltárásával egyéni életet kölcsönzött nekik, de ily módon a mondát egyuttal ki is emelte eredeti határozatlanságából és névtelenségéből. Amellett az időpontot is megváltoztatta t. i. a pogány nyári napfordulás napjáról husvétra tette át; a hegy már csak minden száz évben nyílik egyszer, az anyának mély hitben gyökerező kérésére azonban kivételesen az első évfordulón is.

A többi változatok azonban ép úgy nélkülözik e részleteket mint a kakaslomnici.

Ami elsősorban az iglói változatot illeti, úgy az csak annyiban tér el a kakaslomnicitól, hogy ott a hívogató földalatti emberke nem szerepel, az esemény időpontjául pedig a szentmárton-napi mise tartama van megnevezve. A vasajtó azonban különösképen nem a mise végeztével, hanem — úgy mint Kakaslomnicon — csak az éjféli harangszóra zárul be. Amig tehát olyan német-

országi változatot nem találunk, melyből ez az iglói időpont leszármaztatható, valószínűnek kell tartanunk azt, hogy mondánk e módosítást csak itt a Szepességen szenvedte és pedig a Szent Mártonról elnevezett szepesi prépostság nevéből kifolyólag.

A többi változatok t. i. a krikerhayi és a sziléziai óriáshegységbeli megtartották az eredeti ősgermán időpontot, azaz a nyári napfordulás éjjelét.

A monda első főpontjában t. i. a véletlen kincsszerzés eseményében¹⁾ az összes változatok megegyeznek egymással. (Az Óriáshegységben olyan változat is ismeretes, mely szerint az asszony a feltáruló kincsek megpillantásakor ijedelmében rá se hederítve a hivatásra, elfutott).

A monda másik főpontjában t. i. az évforduló eseményei tekintetében, melyek egyuttal a legfőbb különbséget képezik a kakaslomnici és a morva változat közt, a krikerhayi változat határozottan a morvaihoz csatlakozik, amennyiben az anya a kincstől megválik és gyermekét visszakapja. A szüksézu sziléziai óriáshegységbeli változat csak annyit mond, hogy az anya úgy látja viszont gyermekét, amint az teljesen egészségesen és frissen egy asztalon ül és almával játszik. Legfeljebb sejteni lehetne tehát, hogy a gyermek nemcsak látszólag tartozik még az élők világába, mint a szepesi változatban, hanem tényleg visszatér anyjához.

De a szepesi változattal egyező azon körülményből, hogy a kincstől való megválas egyáltalában nem szerepel, azt kell következtetnünk, hogy a gyermek sorsa itt is az lesz, ami a szepesi változatban.

Az esemény színhelyéül a morva változatban a Bottichstein nevű szikla szerepel, melyben arannyal telt dézsa (németül Bot-tich) áll; a krikerhayi változatban hasonlóképen a Donigstein,²⁾ melyet a nép mennydörgő kőnek értelmez; alatta van a „Donigkammer“, mely a „Madeloch“ nevű bejárat útján válik hozzáférhetővé. A többi változatok azonban régi várak helyeihez fűzik a hagyományt, aminthogy a monda különben is minden rom pincé-

¹⁾ Egy kincsekkel telt barlangnak kinyílása és pedig minden nagypénteken a passzió alatt a Német-Prónához közeli Vischrid hegyen is előfordul, de a hozzáfűződő esemény eltér a fentitől vö. Bán A.: A kincskeresés a néphitben (megj. az Ethnographia 1615. évf.) 85. sk. l.

²⁾ A kőkorszakbeli ékalaku eszközöknek — erdélyi szász néphit szerint — a mennydörgéssel összefüggő eredetét és egyéb hagyományát l. Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch 2, 59 Donnerstein szó alatt.

jében elásott és elsülyedt kincseket keres. Így az Oriáshegységben az „Abendburg“, Iglón az iglói „Ház“, Kakaslovnicon a „Burgberg“ nevű hajdani várakkal került mondánk kapcsolatba.

Igazi vármonda jellegét azonban egy északkeleti Csehországban honos változatában nyerte,¹⁾ mely azonban elüti részleteivel s azok bő kiszínezésével meglehetősen eltávolodik mondánkunk egyszerű eseményt tárgyáló szűkszavu magvától.

Ott ugyanis a „Ringelkoppe“ nevű hegyben (Braunau közeliében) játszódik le mondánk azon különbséggel, hogy ott egy paraszt férfi szerepel kis fiával. Virágvasárnapján ott egy ajtóra talál, melyet kíváncsian kinyit és fiát mögéje állítja. Ő maga pedig tovább haladva nagy kertben át fényes kastélyba jut, melyből éneket hall. A kastélyban gyönyörű leányt talál, ki szomorúan inget varr. Ez a paraszt belépésekor abbahagyja munkáját és magához inti. De a paraszt, aki már sokat hallott az elátkozott hercegisasszonyról beszélni, rémülten elmenekül.

A szabadba érve, mennydörgésszerű robajt hall maga mögött. Akkor eszébe jut a fia, de az ajtót hiába keresi. A hatóság fia meggyilkolásával vádolja a szerencsétlen apát és börtönbe veti. Egy év múlva azonban ugyanazon helyen ismét megtalálja fiát, ki aranyalmát tart a kezében és az apa boldogan haza vezeti. A fiu meséli azután, hogy a hercegisasszony apja bűneiért szenved, mivel ez a rablólovag védtelen vándorokat és kereskedőket kifosztott és megölt. Ezért egy varázsló a leányt apjának kővé vált várába varázsolta, ahol egy inget kell megvarrnia. Minden évben azonban csak egy öltést csinál rajta, s amikor elkészül a varással, akkor bekövetkezik a világ vége s vele együtt a leány kiszabadulása. Most már az utolsó ujját varrja az ingen.

Más változatok szerint a nagypénteki és ismét mások szerint a karácsonyi szentmise alatt történik ez ugyanott. E jellegzetes vármonda kiegészítő részét képezi még annak részletes kifejtése, hogy a rablólovag kegyetlenkedéseivel szemben miként könyörög a nép ünnepélyes körmenetben a szent Szűzhez segítségért s mint válik a fényes lovagvár a következő éjjelen lakóival együtt néma kővárrá.

Ez a monda megadja a kincseket őrző leánynak emberi le származását. Ezzel a mondák azon csoportjába sorakozik, amely a halál után a természet egyes tárgyaiba száműzött emberi lelkekre vonatkozik.

¹⁾ Vö. Richard Kühnau: Schlesische Sagen 1911. I. kötet 556. skk. I.

A szepesi és a többi változatok azonban jellegzetes bányász népmondát képviselnek, melynek magva a kincsszerzés körül csoportosul. Az iglói és krikerhayi változatban — talán csak feljegyzési felületesség következtében — hiányzik a kincsek titokzatos őrzője. A sziléziai változatban egy gyermek, ki aranyalmát tart a kezében, viszi ezt a szerepet,¹⁾ a morva változatban pedig az a fiú, kiről a gyermek kiszabadulása után mesél, végül Kakaslomnicon fehér emberke.

Mindezekben a törpe földi manót kell látnunk (németül Erdmännchen, Fenixmännchen, Bergmännchen, Zwerg vagy Quers), a morva változatban említett arannyal telt dézsa eredetileg e földi manók olvasztó üstjének tekintendő.²⁾ A kakaslomnici változatban szereplő fehér emberke meg már változó külsejénél fogva (fehér ruhában szerencsét, vörös sapkában szerencsétlenséget jelent), épen-séggel mint bányarém (németül Bergmönch, a felsősziléziai bányakerületben Skarbnik a neve, mivel lengyel skarb = kincs) válik felismerhetővé, mely mitikus alak a bányászok költői fantáziájában a szeszélyes szerencsét jelképezi. E bányász-szellemről, mely a felsőmagyarországi német-szláv bányászok közt mindenütt ismeretes, reméli „a hevér szerencsését, tőle vár a bányászfi sok kincset, szép arát, a bányászlány szép vőlegényt, arany kincs-ládát, gyémántos pártát: ő bosszulja meg az elnyomott bányászt s nyaggatja a gonoszt”.³⁾ E törpe hegyi manó vidékenként különböző öltözetet visel, Igló vidékén szürke ruhát, Gölnicbányán vörös nadrágot fehér kabátot és zöld sipkát, Körmöcbánya vidéken vörös sipkát, kabátot és nadrágot. Sokféle megjelenési formája közt a gyermek alakjában való megjelenés sem ismeretlen v. ö. R. Kühnau i. m. II. 425. l.

Ezen természeti démon szerepe is amellet bizonyít, hogy a mondanak vidékünkön való meghonosodása minden bizonnyal a Tátrában is egykor űzött bányamivelés⁴⁾ költői lecsapódásának tekintendő.

Mint az összehasonlítás folyamán kitűnt, egyazon monda

¹⁾ Ugyanez a sziléziai színhely azonban egyuttal a »Rübezahls« nevű hegyi szellemnek a székhelye s azonkívül a »kis szürke emberkével« is találkozhattai ott. Vö. P. Regell: i. m. 145. l. és 145. l. 2. jegyz.

²⁾ Vö. Kühnau, i. m. II. 84; u. o. II. 142. gyermekeik játékát.

³⁾ Vö. Ipolyi Arnold, Magyar mythologia 1854. 110. l.

⁴⁾ A Tátrában egykor űzött bányászatot illetőleg vö. Magy. Kárpátgyesület évkönyve VI. évf. (1879). 288. és 313. l. Ujkeletű tátrai érckereséshez fűződő kincskeresési szájhagyományokat vö. Augustini ab Hortis Sámuel: Von den fremden Gold- und Schatzgräbern. (K. K. Privilegierte Anzeigen V. 1775. 2—9. számaiban.)

egyes változatai más és más mondakörökbe kapcsolódnak¹⁾ s így mondánkra is alkalmazhatók Grimmnek a népmesére vonatkozó szavai, hogy „növényhez hasonlít, amelynek hajtásai és ágai minden tavasszal más-más irányba nőnek és amely még sem változtatja alakját, virágját és termését“.

Mondánknak itt bemutatott változatai kisebb eltéréseik dacára is mind a kincsmondák tövéből sarjadzottak ki, vagyis azon hitből, hogy a földben mérhetetlen kincsek rejtőznek, melyek a szerencse egyes kegyeltjeinek bizonyos napokon hozzáférhetőkké válnak.

Mondánk cselekvő szereplője betartja ugyan a kincs megszerzésének szigorú főkövetelményét t. i. a teljes szótlanyságot a kincsszerzés közben, de mivel telhetetlenségében teljesen megfélekedzik a kincsek feltárulása határidejének leteltéről, gyermeke végleges elvesztésével sújtja a kincseket őrző szellem bosszúja, hacsak nem sikerül az anyának a kincsről való önkéntes lemondásával visszaváltani gyermekét.

Hogyha így mondánkat egyszerűen kincsmondának tekintjük, úgy e szempontból nemcsak könnyen kiemelhetjük mondánknak azt a lényegét, mely a változatok egységét alkotja, hanem egyuttal szinte önkéntelenül előtűnnek a monda egyes motívumainak igazi forrásai és pedig egyrészt általános ősvallási hagyományok alakjában, másrészt a célszerűség teremtményei alakjában.

A kincskeresés különböző módjaira és feltételeire vonatkozó néphit a különböző népeknél kincsmondáik alapján nagyon tanulságosan Bán Aladár tárgyalta legutóbb fent idézett érdekes értekezésében.

Szemügyre véve e néphitnek az egyes népek kincsmondáiban való nyilvánulási módjait földrajzilag megerősítést nyernek mondánknak különböző változatokban való előfordulására vonatkozó eddigi adatai oly értelemben, hogy mondánk megfeleléseit a német népnél és pedig közelebről a keleti középnémet néptörzseknél találjuk, mely keretbe beletartoznak az eddigi tárgyalásunkban mellőzött lausitzi németek és vendek kincsmondái is.²⁾

Ugy a Szepességen mint ezen néptörzseknél előfordul ugyan

¹⁾ A székely néphit hasonló mondákat fűz az óriások hajdani várpincéiben visszamaradt kincsekhez vö. Kozma Ferenc: Mythologiai elemek a székely népköltészet- és népeletben 15 l. Itt tehát a kincskeresésről szóló hagyományok az óriások gazdag mondakörébe kapcsolódtak bele. Nálunk azonban, valamint Sziléziában az óriásokról szóló mondák nagyon gyéren vannak képviselve, mert többnyire az ördögről szóló mondakörbe olvadtak be.

²⁾ Karl Haupt. Sagenbuch der Lausitz. Leipzig 1862 a hatodik szakaszban (213—243. l.) közli a kincsmondákat, melyek közül jelen mondánk szempont-

az a néphit is, hogy a kincsek különösen bizonyos napok éjjelén kék lánggal égnék s ez a jel segíti az embert a kincsek megtalálásában, mely hit más népeknél is általánosan ismert, de nem ez a jelenség áll a fenti néptörzsek kincsmondáirak előterében, hanem az ajtó, illetőleg egy hegy barlangjának a feltárulása játssza a főszerepet. Ehhez járul az a közös hitünk, hogy a hegy csak bizonyos ünnepeken a mise tartama alatt, vagy éjjel egy órán át van nyitva, mely idő elmúltával benn rekeszti a késedelmező, kapzsi embert.

A legkülönbözőbb népek hite szerint ugyanis ép ezen óra alatt vannak órhelyükről távol a kincsőrző szellemek: azért eredményesebb az ez időben való kinskeresés, mint a máskori,¹⁾ de ugyanazért válik a szellem visszajövetelének pillanata végzetessé a kinskeresőre.

Hogy pedig a kincs lelőhelyéül mondánkban nem bokr vagy fa alja szerepel, mint az alföldi magyar nép kinsmondáiban, hanem barlang, mint a hegyes vidéken élő székelyeknél vagy az árvamegyei lengyeleknél, az hegyi népnél nagyon érthető és pedig „abból az igen elterjedt, ősi szokásból, mely szerint a természeti tárgyakkal a pogány kultuszban kiváló tisztelet jutott s hozzájuk nagy mennyiségben hordtak áldozatul arany és ezüstpénzt“ (vö. Bán A. i. m. 31. l.). A várak pedig ép úgy, mint általában a romok, pincék, régi épületek mint természetes eldugó helyek magyarázhatók (vö. Bán A. u. o.). Azért kutat a nép képzelete minden váromladékban elrejtett kinszhalmazok után.

Mindent összefoglalva mondánk minden említett változata a bűvös²⁾ kinsmesék illetve kinsmondák Bán A.-tól (i. m. 91. l.) felállított hat csoportjának utolsójába tartozik azaz a közönséges kinsmondák típusához, melyekben az előbbi típusok uralkodó motívumainak egyike sincs meg. A kincs megszerzése tehát pl. nincs feltételhez kötve (1. típus), sem nem hiusul meg utolsó pillanatban a megszólalás folytán (2. típus), sem nem változik át

jából érdekelhetnek bennünket a 268. számú, mely szerint az asszony egy év múlva visszakapja gyermekét, mert nem törődik többé a kinscekkel; a 249. számúban a gyermek meghal az anya karjaiban az évfordulón, míg más változata csak három napi ajánlást említ; a 257. sz.-ban az anya csak otthon veszti észre gyermeke hiányát és örökre elveszti gyermekét. A hegy belsejében rekedt polgár hét év múlva szabadul ki (247. sz.) egy év múlva (250. sz.), egyáltalában nem szabadul (269).

¹⁾ Vö. Bán A. i. m. 92. l.

²⁾ A bűvös kinszszerzés meséi babonás vagy mítoszi elemet tartalmaznak, míg a kinscekről szóló mesék másik csoportja t. i. a közönséges kinszszerző történetek nélkülözik ezt vö. Bán A. i. m. 30. l.

valamely élő állat vagy tárgy (pl. parázs, rongy) pénzzé (3. típus) stb., hanem a monda a kinesszerzést egyszerű esemény gyanánt adja elő tekintet nélkül az azt gátló vagy megnehezítő mellékkörülményekre.

A monda jelen irodalmi illetve mitológiai vizsgálata azonban egyuttal érdekesen megerősíti az összehasonlító nyelvészet eddigi megállapításait: a szepesi és keleti középnémet nyelvi egyezésekhez¹⁾ csatlakozik e két vidék népének mitológiai illetve mondai egyezése.

E mitikus eredetű népmondába azonban Kakaslomnicon érdekes történeti elem is kapcsolódott.

A monda bevezetése ugyanis minoriták lakhelyévé teszi a Várhegyet.²⁾ Aligha tévedünk azonban, ha a néphagyományt a hunfalvi kolostorra vonatkoztatjuk, melynek létezése mind ez ideig a történelemnek eldöntetlen kérdéseire tartozik.

E kolostor eredetileg Szent Kereszt prépostsága néven volt ismeretes, később azonban címe Keresztelő Szent-János prépostságára változtatott át.³⁾ Keletkezéséről egy lőcsei felirat csak e néhány szóval emlékezik meg: „Anno 1222 ist das Hunsdorfer Kloster erbauet.“ (Anal. Scepus. II. 8) és Hain G. Lőcsei krónikájának a Szepesmegyei Történelmi Társulat által rendezett kiadása 10. l. Az utóbbiban említett egykorú kolostoralapítások közül (a késmárki apácakolostor 1190, a kassai és savniki 1216) csak a savnikinek maradt nyoma. Épügy nyomtalanul eltűnt a következő lapon említett nagyőri és reichenau kolostor (1261-ben alapították mindkettőt). Pirhalla⁴⁾ e kolostor alapítását a XIV. század elejére teszi, amennyiben Kakasnak, a Berzeviczyek őseinek hajlandó az alapítást tulajdonítani; tulajdonképpen azonban erősen kétségbe vonja a kolostor létezését, amennyiben rámutat arra, hogy a Hunsdorf (Villa Canis) névben a letonkői karthausiaknak egy Villa-Caniban vagyis az őszhaju Miklós falujában levő birtokával való összetévesztését kell látnunk.⁵⁾

Rupp még nyílt kérdésnek hagyja meg, hogy e kolostor nem volt e már keletkezésekor a Szent János kereszteseinek tulajdona.

¹⁾ Vö. Dr. Julius Gréb: Schlesisch und Oberzipisch (Mitteilungen der Schlesischen Gesellschaft für Volkskunde, Breslau 15. k. (1913) 84—97. l.

²⁾ Mely különben mint vízzel övezett földvár az ország határvédelmi rendszerébe tartozott.

³⁾ Vö. Rupp Jakob: Magyarország helyrajzi története főtekintettel az egyházi intézetekre 1872 II. k. 181. sk. l.

⁴⁾ Pirhalla M.: A szepesi prépostság vázlatos története 1899. 39. l.

⁵⁾ Miklósfalvát, mely az idők viharaiiban korán elpusztult, Wéber Samu még 1294-ből idézi, vö. Deutsche Erde 1903. évf. 72. l., talán összefüggnek vele Nekelais Breckelchen (Miklós hidja) és Klos Beschen (Miklós földdarabja?) nevű elakai dűlők nevei.

Népünk azonban jelen mondájával annak tanubizonyságát szolgáltatja, hogy emlékezetéből nem tűnt el egészen e kolostor első lakóinak t. i. a jeruzsalemi szent sír kanonokjai, Szent Keresztről nevezett káptalanának emléke. Ma ugyan tévesen minoritáknak nevezik őket, tulajdonképen azonban miechovitáknak vagy michovitáknak nevezte, mivel a nevezett rendet, mely a szepesi szerzetesek közt a legrégebb, a lengyel Miechov prépostsága telepítette a Szepességre és épen azért a krakói püspök fenhatósága alá tartozott.¹⁾ Midőn ezen rendnek úgy hunfalvi, mint egyéb szepesi birtokai (landeki prépostság, késmárki Szent Erzsébet templom) az idők folyamán más gazdák kezére kerültek, elhomályosodott a miechoviták elnevezés értelme s később, mikor a minorita rend Csütörtökhelyen 1672-ben kolostort és parochiát nyert²⁾ s Lőcsén is rendházat kapott, a rokonhangzásu minorita névvé változott át a nép emlékezetében a hunfalvi hajdani szerzetesek neve.

Nem véletlenül tolakodott tehát a minorita név jelen népmondánkba, hanem a népünk történeti multjából átöröklött michovita név átalakulása folytán.

De épen azért e népmondai adat — még jelen elhomályosult alakjában is — a komoly történetírásnak is megbízható támaszul szolgálhat oly kérdésben, melyet tisztán történeti adatokkal eddig nem sikerült kellőképen tisztázni.

Ez adatnak történeti hitelességéből még az a körülmény sem vonhat le semmit sem, hogy a hunfalvi kolostor helyét nem kell okvetlen a monda által megjelölt kakaslomnici színhelyen keresni, — bár a jelenleg temetőnek használt hajdani Várhegy nyugati oldalán állítólag talált falmaradványok e színhely hitelessége mellett szólnának — hanem esetleg azon régi templom helyén, melynek romjai 1782 még fönállottak,³⁾ s melyet a nép „Wüste Kirche“ néven ma is ismer (ma Kakaslomníc község tulajdona), avagy talán mai hunfalvi területen (a „Schlösschen“ helyén?)⁴⁾ Hiszen idő- és helycsere a monda mibenlétében gyökerezik.

DR. GRÉB GYULA.

¹⁾ Vö. Chr. Genersich. Merkwürdigkeiten der königlichen Freystadt Kessmark 1804 II. k. 73. sk. 1.

²⁾ Vö. S. Weber: Zipser Geschichte- u. Zeitbilder 110. l.

³⁾ Vö. az ifjabb Augustini ab Hortis Samu: Topographische Beschreibung des Flusses Poprád 1782 (kiadta Weber Rezső 1900) 43. lap.

⁴⁾ A mondánkban említett kápolna (lőtiszt. Jatzkó r. k. plébános úr szíves felvilágosítása szerint) csak 1833 óta szerepel a hunfalvi r. k. egyház számadásaiban. A kápolna a kakaslomnici Várhegygel egy irányban áll Kakaslomníc és Hunfalva község területének épen a határmezsgyéjén. A jeruzsalemi szent sírról nevezett keresztesek szerették klastromaikat megerősített helyeken elhelyezni.

Bassó murányvári rablóvezérnek a káposztafalvi hegyeken át vezetett egykori hadászati útjáról.

A Hain-féle lőcsei krónikában s Murányvár történeti leírásában, a 16. században Bassó murányvári rablóvezér Szepességünk ellen irányított kalandos rabló hadjáratai több vonatkozására akadunk, melyek az akkori közbiztonságra elég szomorú fényt vetnek.

Az egykori történeti feljegyzésekből tudjuk, hogy a murányvári rablóvezér betöréseinek színhelye az akkori jómódú szepességi hernádvölgyi községeken kívül főleg a gazdagságáról híres Lőcse városa volt, a honnan ez több ízben bő zsákmánnyal vonult vissza gömörmegyei rablófészkébe.

Sőt valóságos hadjáratokat indítottak a rablók megyénk egyéb jómódú vidékei ellen is, különösen aratáskor, ha a Murány- és Garamvölgyén a szűk termés ki nem elégítette a pazarló várbeliek nagy szükségletét.

Portyázó kémei olykor a hegyi legelőinken tanyázó juhászokat is felkeresték, mire a legelő jószágból alig került haza valami. Ebben különben sokszor maguk a nyájőrző juhászok is kezükre játszottak. Mire pedig a károsult gazdák felfegyverzett csapata fölért, a rablók a legrövidebb erdei uton már odahaza is voltak.

És ha Bassóék belefáradtak a hetekig- sőt olykor hónapokig is jól védelmezett lőcseiek ellenállásába s reményükben csalatkozott, szemenszedett zsoldosai vezetőik ellen is kikeltek, a kiéheztetett visszavonuló csapat utközben a jómódú falvak kifosztogatásával kárpótolta magát.

A szepesdaróciak és csütörtökhelyiek ilyenkor jószágostul vonultak ki a szomszéd hegyek közé, melyeket akkoriban még sűrű erdő borított.

A kisebb portyázó különítményekre oszlott csapat rendszeren Káposztafalván került ismét össze, hol az összerablott jószágot szekerekre rakva vonult rövid uton vissza rablófészke felé.

Kevésbé ismeretes, hogy a Hernád mentén fekvő Káposztafalva és környéke több ízben színhelye volt a zsákmánynyal visszavonuló ellenség feltartóztatásának, miközben olykor véres ütközetek árán hódították vissza üldöző csapataink a rabolt zsákmányt.

A gömörmegyei Vernár község szomszédságában ágazott el az akkori, Szepesség felé vezető utirány. Az egyik Szepesvég hely felé még maig is főnálló völgyi utirány, melyet a rablók azonban lefeljebb a tátraalji vidék látogatása alkalmával használtak.

De leginkább a káposztafalvi hegyeken át vezetett másik utágazatot követték, hol a rabló csapatok a sűrű erdő fedezete alatt olykor váratlanul lepték meg a Hernád-völgyet, Káposztafalva vidékét.

A kimagasló hegygerinc irányát követő hajdani hadászati utnyom számos elágazásával még máig is felismerhető s régibb, latin szövegű erdei térképeink azt a közönséges erdei dülő utak jellegétől eltérően nyomatékosan kitüntetik.

A hegyen-völgyön át vezető, tehát a legrövidebb utiránynak hajdani hadászati jellegét a sok elágazó utrészlet, vagyis u. n. kitérő mutatja, a minő kitérőkre a nagyobb felvonuló csapat kibontakozásánál, különösen pedig a nehéz podgyász szállításánál ugyancsak nagy szükség lehetett.

Ezen kitérők oly tervszerű elhelyezése, hogy egyik-másik kimagasló ponton több irány felől összefutnak, ugyancsak sztratégiai szempontra vezethető vissza, s e hajdani felfektetett s még jelenleg is szembetűnő erdei uthálózat lényegesen eltér az erdei termékek időleges kiszállítására berendezett utaktól, melyek mint hajdan, még most is legfeljebb az illető vágás belsejébe vezetnek, de ott céljuk elérésével egyszerűen megszakadnak.

A szóban lévő út azonban közvetlenül a mai Vernár község előtt lyukadt ki, s így hajdani vicinális jellege annál kevésbé vonható kétségbe, mert a gyalogjáró nép azt, mint a Garamvölgygel legrövidebb irányban összekötő utat, máig is használja.

S míg az átmeneti jellegű közönséges erdei utak az illető erdőrész faterményeinek kiszállítása után használaton kívüli állapotban nagyobbrészt, helyenként a felismerhetetlenségig elenyésznek, addig a szóban lévő vicinális sztratégiai út, helyenkint még ezideig is, mély bevágásáról könnyen felismerhető.

A szomszéd hegység gerincén vezető főút mentén s ennek kitérő elágazásai közt vívott véres ütközetek színhelyét az ott még maig is található harci jelvények eléggé igazolják.

Emlékezetünk óta már sok sarkantyut, lópatkót, tört, kardot, csizmasarkvasat stb. találtak ott, mely tárgyak különösen ezen erdőrészek talajának erdősítés céljából való felkapálása alkalmával kerültek felszínre.

Hasonlók ezek a harci jelvények azokhoz, a melyek a Lapis-refugi-i menedékkövön épített zárda körül ugyancsak murányvári rablócsapatokkal lefolyt harcok után találtattak.¹⁾

Ki volt s mi volt Bassó, a hirhedt murányvári rablóvezér, azt röviden a következőkben jelezzük.

Csoltói Bassó Mátyás, vagy kit az egykoru feljegyzések szerint tót köznyelven Bože-nek is hívtak, közeli rokona volt a négy éves Tornalyai János Murányvára tulajdonképeni urának s mint a kiskorú birtokosnak a gyámatyja, a gyermeket egyik lengyelországi ismerőiséhez küldte, azalatt meg ő a murányvári nagy kiterjedésű uradalom bitorlásával a vidék elvetemedett rablójává fajult. Várában különféle nemzetiségű, u. m. magyar, tót, lengyel utonálló csapatot toborzott össze, melynek eltartása végett a meszsze vidéket rablóhadjárataival fosztogatta.

Félelmetes bandájával 1528-óta tervszerűen folytatta betöréseit nemcsak a vár gömörmegei környezetében, de rablásával s gynyjtogatásával réme lett a közeli Szepesmegyének is

Igy a Hain Gáspár-féle lőcsei krónika, nemkülönben Bartholomaeides szerint 1530 évi október 5-én Ferencz napja után való szerdán a murányvári rablók 150 főnyi „csőcselék“-csapata kirabolta a lőcseiek Batizfalva községét.²⁾ Ugyanezen évben kifosztották Káposztafalvát, mert elbizakodott lakossága abban reménykedett, hogy az üldöző lőcseiek vitéz katonái úgyis túlérlik őket, azonnal elő nem állította a követelt kisegítő fuvarerőt, mely nélkül pedig alig lettek volna képesek a megrakott szekerekkel a meredek hegyi utakon gyorsan tovább vonulni, és felégették Szalókot, továbbá: dec. 6. (Szt. Miklós napján) éjjel, mert Lőcsét a hatalmas védekezés folytán ki nem foszthatták, megbecstelenítették a várost is, mire onnan zsákmány hiányában szégyen-szemre elvonultak.³⁾

¹⁾ Néhány ilyen sarkantyú tudtunkkal Dr. Neogrády L. udvari tanácsos alispánnál is látható, e sorok írója pedig évek óta gyűjti az egykori harci jelvényeket.

²⁾ Latrones de Murán cum Valachiis 150 Villam Leuchoviensium Batizfalva depraedaverunt.

³⁾ A megbecstelenítés módját Hain szerint — noha a maga nemében elég ártatlan, mégis nagy felháborodással fogadták az önérzetes lőcseiek, s tettesét e közben jól irányzott lövéssel meg is sebeztek.

Mennyire rettegtették ekkor a rabló csapatok a megyét, mutatja az, hogy 1536 évben a lőcseiek már nem is merték felkeresni az országos városokat.

De valahányszor sikerült a lőcseieknek kiverniök a rabló-csapatot, ez ismételve kárpótolta magát a Káposztafalvához közeli hegységben fekvő „Lapis refugii“-nevű karthauziak zárdájában felhalmozott kincsek elrablásával.

Ezen hegyi zárda barátai őrizetére bizta a vidék jómódú lakossága e bizonytalan időkben ősi kincsét remélve, hogy ezen kegyeletes helyen biztosan megőrizhetik azt. De csatlakoztak, mert Bassó rabló bandája nem ismerve semmiféle kegyeletet még a zárda templomkincsét sem kímélte meg.

Igy esett meg, hogy a zárda északkeleti főbejárójánál kaput nyitott a betörőknek, melyen át 1543 évi június 29-én este 7 órakor az ifju Podmaniczky vezérlete alatt Bassó Demeter és Mátyás a védtelen zárdába benyomultak, s miután a karthauziakat kifosztották s elűzték, ott azonnal erős tábort ütöttek.

De csak rövid ideig tarthatott e dicsőségük, mert fordult a kocka és a lőcseiek által üldözésükre kiküldött Báthory Bonaventura kapitány huszáraival és gyalogos csapatával a rablók józan részét onnan kiverte, a zárda pincéjében tartózkodó ittasokat pedig felkoncoltatta.

A menekült rablók nagy része ugyan kincsekkel megterhelten kerülő uton leért a már előbb leírt hegyi utra, de a megvert és üldözött csapat már oly siralmas állapotban volt és annyi katonája szökött meg, hogy nem tarthatott ki, hanem kénytelen volt tovább is hátrálni s midőn másnap korán hajnalban újból rajtaütöttek a lőcseiek, a már megvert és demoralizált rablócsapat kerekét oldott és veszni hagyta zsákmányának legnagyobb részét. A győzelmes Báthory nem elégedett meg eddigi sikerével, hanem hogy kiaknázza győzelmét, folytatta az üldözést és sarkában maradt a murányváriaknak, akik most a sűrű erdőbe menekültek, a honnan csak napok múltán, nagy vereség árán vonultak vissza Murányvárába.

Valóban vakmerőnek kell minősítenünk a murányváriak betöréseit az ezer veszedelmet rejtegető ellenséges vármegye területén. Ugy látszik föltétlen biztonságban érezhették magukat a furfangos káposztafalviak területén, a kiket a háborítlan elvonulás érdekében előállított fuvarerőért ilyenkor még kárpótoltak is. Most azonban valóságos csapdába kerültek. A portyázó összeütközéshez

szokott vezetőségük legfeljebb csak üldöző csőcselékkel számolt s nem gondolt arra, hogy elbizakodott csapatára a lőcseiek jó helyen alkalmazott visszacsapása katasztrófát okozhat. A hajnali ütközet győzelmes eredményében a furfangos káposztafalviaknak is részük volt, a kiknek külső tanyáin az ellen-éges csapat éjjelre megszállt.

A káposztafalvi kudarc már csak azért is nagy jelentőségű volt, mert nyílt ütközetben érte a vereség a murányváriakat. A győzhetetlennek hitt murányvári rablócsapat e veresége futótüzként terjedt tova és könnyen lángra lobbanthatta a lappangó tüzet.¹⁾

Ezen ütközetből maradhatott a található harci jelvények nagy része, mert azóta többé nem tört be Bassó rablóbandája, melyet az 1549. évben Ferdinand király által kiküldött Salm gróf csapatai megsemmisítettek; magukat a Bassó testvéreket kivégezték.²⁾

¹⁾ Az 1548 évi ismételt betörésről a Matrica 24 Regalium Scepusiensium következőkben emlékszik meg: Anno 1548. 28 Julii Mathias Bassó obsedit et depradatus est Monasterium Lapidis Refugi-i. Ugyanerről az »Igloer Chronik« ezt mondja: »Anno 1548 liess der Bassó Matthias von der Muran das Kloster der Karthäuser »Offenstein«-berauben und darnach verbranntens die Leutscher und nahmen was von den Muranern war gelieben.

²⁾ Tomašik Sámuel: Murányvára történeti leírása szerint a megszorult Basso Mátyás kapitány a vár keleti oldalán lévő titkos be- és kijárón át abban a pillanatban menekült el, midőn látta, hogy elpártolt őrsége Salm gróf ügynökeivel a vár feladása iránt tárgyal. De már néhány nappal rá megjelent a várban egy hatalmas, állig felfegyverzett telgárti juhász s maga előtt vezette be hátra kötött kézzel a testében remegő Bassó Mátyást. A parasztruhába bújó rablóvezérre ráismertek, mire Salm gróf őt nehéz vásra verette s börtönbe vetette. A juhász elbeszélése szerint Bassó harmadmagával álruhában azzal kereste fel őt juhásztanyáján, hogy kísérné el néhány aranyért a Szepességen át a szomszéd Lengyelországba. Mire a juhász sebesült s nyomorék Mártonnal és többi juhász is haza került, egy fejszecsapással az eddig bujdosó társának széthasította a fejét, miközben a másik elugrott, de az utólért társát is felkoncolták. Most meg magára Bassóra került a sor, kit egyesült erővel leterítették s kezét szíjjal megkötözték. A markos juhászt, kinek segítségét Bassó az utasok kifosztogatásánál több ízben igénybe vette, Salm gróf most meg is jutalmazta. Salm gróf egy rögtönítélő bizottsága tízennégy Bassó-féle alvezért fejvesztéses halálra ítél, két fivérével együtt, a sulyosan sebesült s nyomorék Mártonnal és Demeterrel, a többi közt Tárnoky Ferenczcel, Beji Andrással, Sörényi Péterrel stb. Istvánfy szerint: Quo conspecto exhilaratus Bebekus... Erant qui de Mathia, veluti latronum duce, Regis perduelle proscripto, acerbius quam capitale supplicium summendum contenderunt, vel ut fractis rota ossibus, aut in quator frustra sectus, poenas daret. Primum omnium de Francisco Tárnoko capitis supplicium sumptum est, deinc Martinus adhuc saucius, et Demetrius,

Igy fejezték a kiérdemelt bűnhődéssel kalandos életüket a Bassó testvérek, kik (1528—1549) húsz éven át valóságos rémei voltak a Szepességnek.

Ezután a murányvári félelmetes rablóktól többé nem kellett tartania az annyi ideig zaklatolt Hernád-völgynek s a Szepesség többi részének, mire ismét békés fejlődésnek indult a vidék lakossága, míglen később a politikai viszonyok ismét újabb háboruba nem keverték Szepességünk kevésbé harcias népét.

BARGER GUIDO.

fratres Bassonis germani, eodem supplici genere interiere, cum quatordecim aliis. Mathiam omnium postremum capite truncari Salmensis satis habuit. Az »Igloer Chronik« szerint: Im Jahre 1549 hat der Kunig Ferdinandus die Murán lassen belagern, dass der Basso Mathias, Hauptman Räuber hielt, die auf allen Strassen raubten und mordeten viel Menschen. Die Hauptleut des Kunigs waren: Nikolaus von Salm graff, Julius Wolf, Herr von Burbon und Ferencz Bebék, welcher sein Geschoss gab und vor Muran liess führen. Auch führte man Geschoss von Sárosch durch Nendorf.

Késmárk város lakói és azoknak vagyoni viszonyai 1542-ben.

(Statistikai tanulmány.)

Jelen „Közlemények“ 1909. évi (I.) folyamának 158. és 224. skk. lapjain megírtam a m. kir. Orsz. Levéltárban őrzött jegyzék alapján Lőcse város lakóinak vagyoni viszonyait 1542-ben. Előadtam ott, hogy az 1542. évi beszercebányai országgyűlés hogyan és miképen intézkedett a török elleni hadjárat céljaira kivetendő adó tárgyában, hogy t. i. a városok polgárai minden néven nevezendő ingó és ingatlan vagyonuk után — kivéve mégis a ruha- és ékszerféléket — a felbecsült *érték* hatvanad részét fizették adó fejében. Ha tehát a kirótt adótételt hatvannal megszorozzuk, megkapjuk eredményképen az illető városi polgár vagyonának értékét. (1542: XXX. tc.)

Amint a lőcsei, úgy a késmárki összeírás is a várost tizenkét negyedre (tizenkettődre) osztja és úgy írja össze házról-házra haladva a családfőket, az adóalanyokat és a kirótt adótételeket. Azonban amíg a lőcsei összeírásban a városi tanács tagjai lakóhelyük szerint az egyes városnegyedekben vannak elkönyvelve, addig ettől eltérőleg a késmárki összeírás külön az összeírás elején közli a bíró és a tanácstagok névsorát. A tanácstagok közül a bíró és helyettesének vagyoni állapotát felvették ugyan, helyesebben rájuk is kirótták az adót, de be nem szedték; úgy látszik, hogy ők az összeíró bizottságban való közreműködésük jutalmául adómentességet élveztek.

Egy másik eltérés a két összeírás közt, hogy amíg a lőcsei az adókirovás eredményét városnegyedenként összegezi, addig a késmárki ugyanezt oldalonként teszi, még pedig legtöbbször — összeadási hibával.

Az alábbiakban közöljük a hatvanad lajstromot s a benne felsorolt családfőket abban a sorrendben, amint azok az eredetiben következnek.

Az összeírás maga következő:

1/a oldal.

Az 1542 május 26-án Késmárk városában szedett királyi adó jegyzéke.

A bíró és az esküdt polgárok.

Brunner János bíró adója 5 frt., vagyona tehát 300 frt.

(Következik a tizenkét esküdt):

Gergely *aranyműves* („aurifaber“) adója 1 frt. 36 dénár, vagyona ennél fogva 81 frt. 60 dénár.

Ambrus szabó adója 1 frt. 50 dénár, vagyona tehát 90 frt. — (fizetett.)

Schwarcz Demjén két szolgával, adója 6 frt. 66 dénár és 20 dénár, a vagyona tehát 411 frt. 60 dénár. — (fizetett.)

Glyer János egy szolgával, adója 1 frt. 67¹/₂ dénár, vagyona tehát 100 frt 50 dénár. — (fizetett.)

János szabó egy szolgával, adója 4 frt. 54 dénár, vagyona tehát 272 frt. 40 dénár. — (fizetett.)

Kristóf asztalos adója 50 dénár, vagyona tehát 30 frt. — (fizetett.)

Krumpecher János adója 90 dénár, vagyona tehát 54 frt. — (fizetett.)

Sycker János egy szolgával, adója 60 dénár, vagyona tehát 36 frt. — (fizetett.)

Guthmithel Bertalan két szolgával, adója 2 frt. 53 dénár, vagyona tehát 151 frt. 80 dénár. — (fizetett.)

Tizenegyujju János („Johannes *undecim digitorum*“) két szolgával, fizet 1 frt. 25 denárnyi adót, vagyona tehát 75 frt. — (fizetett.)

Péter kardgyártó („gladiator“) adója 25 dénár, vagyona tehát 15 frt. — (fizetett.)

Domonkos *aranyműves* adója 83 dénár, vagyona tehát 49 frt. 80 dénár. — (fizetett.)

Első tizenketted. (Primum duodecimale.)

Mátyás András adója 50 dénár, vagyona tehát 30 frt. — (fizetett.)

Mártonné molnárné (molendinatrix) egy szolgával fizet 5 frt 20 denárnyi adót, vagyona tehát 312 frt. — (fizetett.)

Mátyás János két szolgával, adója 2 frt., vagyona tehát 120 frt. — (fizetett.)

Olbrechtne mészárosné adója 33 dénár, vagyona ennél fogva 19 frt. 80 dénár. — (fizetett.)

Zsigmond *aranyműves* egy szolgálával, 4 frt. 25 dénárnyi adót fizet, vagyona tehát 255 frt. — (fizetett.)

Kunisch Orbán egy szolgálával 5 frt. 25 dénár adót fizet, vagyona ennél fogva 315 frt. — (fizetett.)

Pál szücs fizet 12 dénár adót, vagyona tehát 7 frt. 20 dénár. — (fizetett.)

Wild Gáspár adója 2 frt., vagyona tehát 120 frt. — (fizetett.)

Miksa *aranyműves* adója 1 frt., vagyona ennél fogva 60 frt. — (fizetett.)

Poleczin Jakab adója 27 $\frac{1}{2}$ dénár, vagyona tehát 16 frt. 50 dénár. — (fizetett.)

Pathschker János adója 50 dénár, vagyona ennél fogva 30 frt. — (fizetett.)

Gáspár szabó adója 25 dénár, vagyona tehát 15 frt. — (fizetett.)
(az 1/a oldal összegezése az eredeti szövegben fl. 49 den. 37.)

1/b oldal.

János asztalos adója 75 dénár, vagyona tehát 45 frt. — (fizetett.)

György plébános („Jeorgius plebanus“) adója 50 dénár, vagyona tehát 30 frt. — (fizetett.)

Második tizenketted. (Secundum duodecimale.)

Gábor szabó adója 50 dénár, vagyona tehát 30 frt. — (fizetett.)

Gyuth Jakab 12 dénár adót fizet, vagyona tehát 7 frt. 20 dénár. — (fizetett.)

Tamás mészáros egy szolgálával, adója 70 dénár, vagyona tehát 42 frt. — (fizetett.)

András cserző varga adója 13 dénár, vagyona tehát 7 frt. 80 dénár. — (fizetett.)

Mihály nyeregyártó adója 32 dénár, vagyona tehát 19 frt. 20 dénár. — (fizetett.)

Máté *organista* („Matheus organista“) adója 1 frt. 50 dénár vagyona ennél fogva 90 frt. (fizetett.)

Lukács cipész adója 12 dénár, vagyona ennél fogva 7 frt. 20 dénár. — (fizetett.)

Gál mészáros adója 50 dénár, vagyona tehát 30 frt. — (fizetett.)

Franck Bálint adója 13 dénár, vagyona tehát 7 frt. 80 dénár. — (fizetett.)

Jakab Kovács 40 dénárnyi adót fizet, vagyona tehát 24 frt. —
(fizetett.)

Lőrinc cipész adója 40 dénár, vagyona tehát 24 frt. — (fizetett.)

Kunisch Lőrinc adója 1 frt 25 dénár, vagyona tehát 75 frt. —
(fizetett.)

János kalmár (Kromer) adója 13 dénár, tehát vagyona 7 frt.
80 dénár. — (fizetett.)

Schrether Péter adója 13 dénár, vagyona ennél fogva 7 frt. 80 dénár. —
(fizetett.)

Brycz Benedek fizet 6 dénár adót, vagyona tehát 3 frt. 60 dénár. —
(fizetett.)

Mechlisch Orbán adója 50 dénár, vagyona tehát 30 frt. — (fizetett.)

Kelemen posztógyártó adója 13 dénár, vagyona tehát 7 frt.
80 dénár. — (fizetett.)

Ambrus kolompár („Clamprer“) adója 25 dénár, vagyona tehát
15 frt. — (fizetett.)

Joachim szabó adója 15 dénár, vagyona tehát 9 frt. — (fizetett.)

Fábián posztógyártó adója 18 dénár, vagyona tehát 10 frt. 80 dénár. —
(fizetett.)

János posztónyíró („Scherer“) adója 25 dénár, vagyona tehát
15 frt. — (fizetett.)

Steygauff Jakab adója 12 dénár, vagyona tehát 7 frt. 20 dénár. —
(fizetett.)

Albert halász („piscator“) adója 10 dénár, vagyona tehát 6 frt. —
(fizetett.)

Bertalan koldus.

Schwatner Péter adója 20 dénár, vagyona tehát 12 frt. — (fizetett.)

Tamás Kovács adója 20 dénár, vagyona ennél fogva 12 frt. —
(fizetett.)

Istvánné szücsné adója 4 dénár, vagyona tehát 2 frt. 40 dénár. —
(fizetett.)

Márton lakatos adója 10 dénár, vagyona tehát 6 frt. — (fizetett.)

Mihály az új utcában („Michael in nova platea“) adója 12 dénár,
vagyona tehát 7 frt. 20 dénár.

(Az 1/b oldal összegezése: frt. 9 den. 94.)

2/a oldal.

Gál szijgyártó adója 15 dénár, vagyona tehát 9 frt. — (fizetett.)

Márton lengyel („Martinus polonus“) adója 12 dénár, vagyona
tehát 7 frt. 20 dénár. — (fizetett.)

Harmadik tizenketted. (Tercium duodecimale.)

- Máté posztógyártó adója 10 dénár, vagyona tehát 6 frt. — (fizetett.)
- Czelgin Jakab adója 20 dénár, vagyona tehát 12 frt. — (fizetett.)
- Thebesné mészárosné adója 5 dénár, vagyona tehát 3 frt. — (fizetett.)
- Thebes posztógyártó („thuchmacher“) adója 12 dénár, vagyona tehát 7 frt. 20 dénár. — (fizetett.)
- Pyffko lengyel (Pyffko polonus“) adója 10 dénár, vagyona tehát 6 frt. — (fizetett.)
- Bertalan posztónyíró („pannitonsor“) adója 15 dénár, vagyona tehát 9 frt. — (fizetett.)
- Péter övkészítő („cingularius“) adója 15 dénár, vagyona tehát 9 frt. — (fizetett.)
- Olmüczér János adója 10 dénár, vagyona tehát 6 frt. — (fizetett.)
- Bresel posztókészítőné, koldus (mendica).
- Wenczel János két szolgával, adója 6 frt. 66 dénár, vagyona ennél-fogva 399 frt. 60 dénár. — (fizetett.)
- Kristóf cipész adója 85 dénár, vagyona tehát 51 frt. — (fizetett.)
- Hannes Ferenc adója 20 dénár, vagyona tehát 12 frt. — (fizetett.)
- Mátyás posztógyártó adója 25 dénár, vagyona tehát 15 frt. — (fizetett.)
- Huether Szaniszló adója 15 dénár, vagyona tehát 9 frt. — (fizetett.)
- Krumpholz Szervác adója 12 dénár, vagyona tehát 7 frt. 20 dénár. — (fizetett.)
- Punck Kristóf adója 10 dénár, vagyona tehát 6 frt. — (fizetett.)
- Simon mészáros adója 5 dénár, vagyona tehát 3 frt. — (fizetett.)
- Orbán kötélverő (funifex) adója 5 dénár, vagyona tehát 3 frt. — (fizetett.)
- Hecht Péter adója 50 dénár, vagyona tehát 30 frt. — (fizetett.)
- Kristóf kovács adója 10 dénár, vagyona tehát 6 frt. — (fizetett.)
- Bálintné mészárosné adója 8 dénár, vagyona tehát 4 frt. 80 dénár. — (fizetett.)
- Ferenc lakatos adója 10 dénár, vagyona tehát 6 frt. — (fizetett.)
- Orbán pintér (doleator) adója 8 dénár, vagyona tehát 4 frt. 80 dénár. — (fizetett.)
- Schtrixkó Péter adója 25 dénár, vagyona tehát 15 frt. — (fizetett.)
- Kunszt adója 20 dénár, vagyona tehát 12 frt. — (fizetett.)
- Gyuth Ignác adója 13 dénár, vagyona tehát 7 frt. 80 dénár. — (fizetett.)
- Péter koávcs adója 10 dénár, vagyona tehát 6 frt. — (fizetett.)
- Keresztélyné Anna asszony (Anna Cristaniu) adója 5 dénár, vagyona ennél-fogva 3 frt. — (fizetett.)
- (A 2/a oldal helyes összegezése: 11 frt. 26 dénár.)

2/b oldal.

Gál kötélverő adója 15 dénár, vagyona tehát 9 frt. — (fizetett.)
Bálint fazekas (Valten Toepper) adója 16 dénár, vagyona ennél-
fogva 9 frt. és 60 dénár. — (fizetett.)

Negyedik tizenketted. (Quartum duodecimale.)

Pál szabó fizetett 15 dénár adót, vagyona tehát 9 frt. — (fizetett.)
Pelcz Kristóf adója 15 dénár, vagyona tehát 9 frt. — (fizetett.)
Dicker Bálint adója 10 dénár, vagyona tehát 6 frt. — (fizetett.)
Czwelfmans Mihály adója 15 dénár, vagyona tehát 9 frt. —
(fizetett.)

Pál nyerges adója 25 dénár, vagyona ennél fogva 15 frt. — (fizetett.)
János lakatos adója 20 dénár, vagyona tehát 12 frt. — (fizetett.)
Orbán trombitás (thrometer) adója 33 dénár, vagyona tehát 19 frt.
80 dénár. — (fizetett.)

Antal mészáros adója 20 dénár, vagyona tehát 12 frt. — (fizetett.)
Miklósné lakatosné adója 5 dénár, vagyona tehát 3 frt. — (fizetett.)
Creuczter János adója 25 dénár, vagyona tehát 15 frt. — (fizetett.)
Márk szabó adója 35 dénár, vagyona tehát 21 frt. — (fizetett.)
Sándor ács (carpentarius) adója 25 dénár, vagyona tehát 15 frt. —
(fizetett.)

Erzsébet pékné adója 25 dénár, vagyona tehát 15 frt. — (fizetett.)
Orbánné lakatosné adója 5 dénár, vagyona tehát 3 frt. — (fizetett.)
Miklós szabó adója 12 dénár, vagyona tehát 7 frt. 20 dénár. —
(fizetett.)

János kötélverő adója 25 dénár, vagyona tehát 15 frt. — (fizetett.)
Kristóf pintér adója 33 dénár, vagyona tehát 19 frt. 80 dénár. —
(fizetett.)

Rod Benedek adója 40 dénár, vagyona tehát 24 frt. — (fizetett.)
Imre cipész adója 19 dénár, vagyona tehát 11 frt. 40 dénár. —
(fizetett.)

Mihály cipész adója 50 dénár, vagyona tehát 30 frt. — (fizetett.)
Lorbel György adója 1 frt. 50 dénár, vagyona tehát 90 frt. —
(fizetett.)

Ötödik tizenketted. (Quintum duodecimale.)

Miklós mészáros adója 50 dénár, vagyona tehát 20 frt. — (fizetett.)
Tamás cserzővarga adója 25 dénár, vagyona tehát 15 frt. — (fizetett.)
Kyszlingk Jakab adója 40 dénár, vagyona tehát 24 frt. — (fizetett.)
Weyszbrethel Máté adója 8 dénár, vagyona tehát 4 frt. 80 dénár. —
(fizetett.)

Szoel (szür?) szabóné adója 12 dénár, vagyona tehát 7 frt. 20 dénár. — (fizetett.)

(Ezen oldal eredeti összegezése: 7 frt. 68 dénár.)

3/a oldal.

Istvánné szücsné adója 10 dénár, vagyona tehát 6 frt. — (fizetett.)

Benedek cipész adója 20 dénár, vagyona tehát 12 frt. — (fizetett.)

Schwathner János adója 75 dénár, vagyona tehát 45 frt. — (fizetett.)

Balázs mészáros adója 40 dénár, vagyona tehát 24 frt. — (fizetett.)

Bálint kannaoöntő adója 35 dénár, vagyona tehát 21 frt. — (fizetett.)

Bálintné kalmárné adója 3 frt., vagyona tehát 180 frt. — (fizetett.)

Lőrinc kalmár adója 1 frt. 50 dénár, vagyona tehát 90 frt. — (fizetett.)

Lénárd mészáros adója 50 dénár, vagyona tehát 30 frt. — (fizetett.)

Simon mészáros adója 35 dénár, vagyona tehát 21 frt. — (fizetett.)

Rod Orbán adója 60 dénár, vagyona tehát 36 frt. — (fizetett.)

Kroszenck Mihályné adója 13 dénár, vagyona tehát 7 frt. 80 dénár. — (fizetett.)

Lőrincné mészárosné adója 7 frt. 11 dénár, vagyona tehát 426 frt. 60 dénár. — (fizetett.)

Sebestyén mészáros adója 28 frt., vagyona tehát 1680 frt. — (fizetett.)

Hatodik tizenketted. (Sextum duodecimale.)

Henrich Ferenc adója 1 frt. 66 dénár, egy szolga után 20 dénár, vagyona tehát összesen 111 frt. 60 dénár. — (fizetett.)

Lőrinc Kovács adója 11 frt. 66½ dénár, egy szolga után 80 dénár, összes vagyon tömege ennél fogva 747 frt. 90 dénár. — (fizetett.)

Schwathner Bálint adója 60 dénár, vagyona tehát 36 frt. — (fizetett.)

János pék adója 20 dénár, vagyona tehát 12 frt. — (fizetett.)

Bertalan hílszónok hivatalánál fogva az adófizetés alul felmentetett. (Bartholomeus concionator relaxatus (igy!) causa officii.)

Jakab mészáros adója 2 frt. 8 dénár, vagyona tehát 124 frt. 80 dénár. (fizetett.)

Widemann Sebestyén adója 10 frt. 25 dénár, egy szolgája után az adó 25 dénár, az összes vagyon ennél fogva 630 frt. — (fizetett.)

Ugyanezen Widemann Sebestyénnek egy másik háza: elhagyott.

Jancko Miklós háza elhagyatva.

Kristóf szabó adója 13 dénár, vagyona tehát 7 frt. 80 dénár. — (fizetett.)

János mészáros adója 16 frt. 66 dénár, egy szolgája után fizet 25 dénárnyi adót, vagyona tehát 1014 frt. 60 dénár. — (fizetett.)

Hetedik tizenketted. (Septimum duodecimale.)

János lengyel adója 33 dénár, vagyona tehát 19 frt. 80 dénár. — (fizetett.)

Lukács szabó adója 20 dénár, vagyona tehát 12 frt. — (fizetett.)

János cipész adója 25 dénár, vagyona tehát 15 frt. — (fizetett.)

Domokos szijgyártó adója 20 dénár, vagyona tehát 12 frt. — (fizetett.)

(Ezen oldal eredeti összegezése: 88 frt. 71½ dénár.)

3/b oldal.

Pál cipész adója 1 frt, vagyona tehát 60 frt. — (fizetett.)

Lemchen Vince adója 50 dénár, vagyona tehát 30 frt. — (fizetett.)

Kunisch Péter adója 12 dénár, vagyona tehát 7 frt. 20 dénár. — (fizetett.)

Kurecz István adója 57 dénár, vagyona tehát 34 frt. 20 dénár. — (fizetett.)

Thaysz cipész adója 6 dénár, vagyona tehát 3 frt. 60 dénár. — (fizetett.)

Miklós cipész adója 25 dénár, vagyona tehát 15 frt. — (fizetett.)

Lőrinc kovács adója 12 dénár, vagyona tehát 7 frt. 20 dénár. — (fizetett.)

Gál cipész adója 8 dénár, vagyona tehát 4 frt. 80 dénár. — (fizetett.)

Kannenperger János adója 10 dénár, vagyona tehát 6 frt. — (fizetett.)

Szervác kovács adója 15 dénár, vagyona tehát 9 frt. — (fizetett.)

György cipész adója 25 dénár, vagyona tehát 15 frt. — (fizetett.)

Schtec István adója 10 dénár, vagyona tehát 6 frt. — (fizetett.)

Pál bodnár adója 50 dénár, vagyona tehát 30 frt. — (fizetett.)

Gáspár szabó adója 25 dénár, vagyona tehát 15 frt. — (fizetett.)

Balázs mészáros szolgálival, adója 3 frt., vagyona ennél fogva 180 frt. — (fizetett.)

Anner György adója 51 dénár, vagyona tehát 30 frt. 60 dénár. — (fizetett.)

Janckóné lakatosné adója 13 dénár, vagyona tehát 7 frt. 80 dénár. — (fizetett.)

Sumer György szolgálival, adója 1 frt. 51 dénár, vagyona tehát 90 frt. és 60 dénár. — (fizetett.)

Nyolcadik tizenketted. (Octavum duodecimale.)

Bálint mészáros adója 15 dénár, vagyona tehát 9 frt. — (fizetett.)

Sebestyén háza elhagyatva.

Schwarcz Demjén háza elhagyatva.

Bernát mészáros adója 21 dénár, vagyona tehát 12 frt. 60 dénár. —
(fizetett.)

Marseck Jakab adója 50 dénár, vagyona tehát 30 frt. — (fizetett.)

Kuncz kőműves adója 29 dénár, vagyona tehát 17 frt. 40 dénár. —
(fizetett.)

János szijgyártó adója 50 dénár, vagyona tehát 30 frt. — (fizetett.)

Benedek mészáros adója 77½ dénár, vagyona tehát 46 frt. 50 dénár.
— (fizetett.)

Preyl Gáspár jegyző.

Schlesinger János adója 29 dénár, vagyona tehát 17 frt. 40 dénár. —
(fizetett.)

Kolozsné (Claus) üzérné (thendlerin) adója 10 dénár, vagyona
tehát 6 frt. — (fizetett.)

(Ezen oldal eredeti összegezése: fl. 12 den. 1½.)

4/a oldal.

Kilencedik tizenketted. (Nonum duodecimale.)

Tamás lakatos adója 20 dénár, vagyona tehát 12 frt. — (fizetett.)

András kötélverő adója 30 dénár, vagyona tehát 18 frt. — (fizetett.)

Ambrus asztalos adója 35 dénár, vagyona tehát 21 frt. — (fizetett.)

Szaniszlóné cipészné (Stenczel Schusterin) adója 40 dénár, vagyona
tehát 24 frt. — (fizetett.)

Sycker Bálint egy szolgálával, adója 49 dénár, vagyona tehát 29 frt.
40 dénár. — (fizetett.)

István kőfaragó (lapicida), adója 15 dénár, vagyona tehát 9 frt. —
(fizetett.)

Szervác timár egy szolgálával, adója 62 dénár, vagyona tehát 37 frt.
20 dénár. — (fizetett.)

Antal mészáros adója 50 dénár, vagyona tehát 30 frt. — (fizetett.)

Szalóki Albrecht (Olbrecht von Schlakendorff) egy szolgálával fizet
90 dénár adót, vagyona ennél fogva 54 frt. — (fizetett.)

Tropper Bálintné adója 26 dénár, vagyona tehát 15 frt. 60 dénár. —
(fizetett.)

Marczinkó lengyel adója 32 dénár, vagyona tehát 19 frt. 20 dénár. —
(fizetett.)

Agnéta pékné adója 30 dénár, vagyona tehát 18 frt. — (fizetett.)
Iglói János (Johannes de Nova Villa) adója 43 dénár, vagyona
tehát 25 frt. 80 dénár. — (fizetett.)

Pál tímár adója 13 dénár, vagyona tehát 7 frt. 80 dénár. — (fizetett.)
Lénárd téglavető adója 5 dénár, vagyona tehát 3 frt. (fizetett.)
Rod Elek koldus.

Nürrenberger János adója 40 dénár, vagyona tehát 24 frt. —
(fizetett.)

Schtroschneider Lázár adója 5 dénár, vagyona tehát 3 frt. — (fizetett.)

Tizedik tizenketted. (Decimum duodecimale.)

Hannes Zsigmond adója 32 dénár, vagyona tehát 19 frt. 20 dénár. —
(fizetett.)

Hermolaus adója 21 dénár, vagyona tehát 12 frt. 60 dénár. —
(fizetett.)

Gáspár ács adója 3 dénár, vagyona tehát 1 frt. 80 dénár. —
(fizetett.)

Lénárd szücs adója 2 dénár, vagyona tehát 1 frt. 20 dénár. —
(fizetett.)

Knoll Jakabné adója 5 dénár, vagyona tehát 3 frt. — (fizetett.)

Brezzel Kelemen adója 6 dénár, vagyona tehát 3 frt. 60 dénár. —
(fizetett.)

Klein Gergely adója 22 dénár, vagyona tehát 13 frt. 20 dénár. —
(fizetett.)

Schimkosz Soffza adója 3 dénár, vagyona tehát 1 frt. 80 dénár. —
(fizetett.)

Ruzsbachi Bálint („Valten von Raussenbach“) adója 5 dénár,
vagyona tehát 3 frt. — (fizetett.)

Tamás ács adója 29 dénár, vagyona tehát 17 frt. 40 dénár. —
(fizetett.)

Klug János adója 6 dénár, vagyona tehát 3 frt. 60 dénár. —
(fizetett.)

Pinkszer Péter adója 45 dénár, vagyona tehát 27 frt. — (fizetett.)
(Ezen oldal eredeti összegezése: fl. 7 den. 64.)

Szuer Jakab adója 2 dénár, vagyona tehát 1 frt. 20 dénár. —
(fizetett.)

Kozma (Cosmas) adója 35 dénár, vagyona tehát 21 frt. — (fizetett.)

Stelmacher Miklós adója 5 dénár, vagyona tehát 3 frt. — (fizetett.)

Im Sump Joachim egy szolgával, adója 28 dénár, vagyona tehát
16 frt. 80 dénár. — (fizetett.)

András mészáros adója 3 dénár, vagyona tehát 1 frt. 80 dénár. —
(fizetett.)

Findlingk Miklós adója 13 dénár, vagyona tehát 7 frt. 80 dénár. —
(fizetett.)

Typsz Ágoston adója 10 dénár, vagyona tehát 6 frt.

Bálint városi szolga (*preco*) adója 2 dénár, vagyona tehát 1 frt.
és 20 dénár. — (fizetett.)

Dick Jánosné adója 3 dénár, vagyona tehát 1 frt. 80 dénár. —
(fizetett.)

Ágoston ács adója 20 dénár, vagyona tehát 12 frt. — (fizetett.)

Taschnerné adója 3 dénár, vagyona tehát 1 frt. 80 dénár. —
(fizetett.)

Tizenegyedik tizenketted. (Undecimum duodecimale.)

András fazekas adója 10 dénár, vagyona ennél fogva 6 frt. —
(fizetett.)

Adams János György adója 12 dénár, vagyona tehát 7 frt.
20 dénár. — (fizetett.)

Adorján fuvaros adója 6 dénár, vagyona tehát 3 frt. 60 dénár. —
(fizetett.)

Gál *lantos* („Luthinista“) adója 14 dénár, vagyona tehát 8 frt.
40 dénár. — (fizetett.)

Adams János adója 14 dénár, vagyona tehát 8 frt. 40 dénár. —
(fizetett.)

Tamás pénzverő („Müncher“) adója 5 dénár, vagyona tehát 3 frt. —
(fizetett.)

Knoblauch Simon adója 5 dénár, vagyona tehát 3 frt. — (fizetett.)

Knoblauch Jakab egy szolgával, adója 50 dénár, vagyona tehát
30 frt. — (fizetett.)

Findlingk János adója 38 dénár, vagyona tehát 22 frt. 80 dénár. —
(fizetett.)

István halász adója 2 dénár, vagyona tehát 1 frt. 20 dénár. —
(fizetett.)

Lőrinc fazekas adója 12 dénár, vagyona tehát 7 frt. 20 dénár. —
(fizetett.)

János kelmefestő („Kittelfärber“) adója 3 dénár, vagyona tehát
1 frt. 80 dénár. — (fizetett.)

János *festő* koldus. (*Johannes pictor mendicus.*)

Dresscher János adója 3 dénár, vagyona tehát 1 frt. 80 dénár. —
(fizetett.)

Thnecz Péter adója 5 dénár, vagyona tehát 3 frt. — (fizetett.)
Kuechin Czyrbes adója 6 dénár, vagyona tehát 3 frt. 60 dénár. —
(fizetett.)

János fazekas adója 25 dénár, vagyona tehát 15 frt. — (fizetett.)
Elek késkovács adója 5 dénár, vagyona tehát 3 frt. — (fizetett.)
Kyrem István adója 15 dénár, vagyona tehát 9 frt. — (fizetett.)
(Ezen oldal eredeti összegezése fl. 3 den. 54.)

5/a oldal.

Gretner János adója 3 dénár, vagyona tehát 1 frt. 80 dénár. —
(fizetett.)

Beythler Jakab adója 5 dénár, vagyona tehát 3 frt. — (fizetett.)
Bertalanné ágyumesterné („Bixenmeisterin“) adója 5 dénár, vagyona
tehát 3 frt. — (fizetett.)

János szücs anyja adója 10 dénár, vagyona tehát 6 frt. — (fizetett.)
Tundalingk Tamás adója 5 dénár, vagyona tehát 3 frt. — (fizetett.)
Szaniszló halász adója 5 dénár, vagyona ennél fogva 3 frt. — (fizetett.)
Thelfusz Ádám adója 3 dénár, vagyona tehát 1 frt. 80 dénár. —
(fizetett.)

Albrecht halász adója 5 dénár, vagyona tehát 3 frt. — (fizetett.)
Winczko lengyel adója 3 dénár, vagyona tehát 1 frt. 80 dénár. —
(fizetett.)

Mártonné fémöntőné adója 3 dénár, vagyona tehát 1 frt. 80 dénár. —
(fizetett.)

Imre Henszel fia adója 25 dénár, vagyona tehát 15 frt. — (fizetett.)
Brauesz Bálint adója 4 dénár, vagyona tehát 2 frt. 40 dénár. —
(fizetett.)

Kyslingen Menyhért adója 5 dénár, vagyona tehát 3 frt.

Tizenkettedik tizenketted. (Duodecimum duodecimale.)

Péter olajsajtoló adója 25 dénár, vagyona tehát 15 frt. — (fizetett.)
István fuvaros adója 57 dénár, vagyona tehát 34 frt. 20 dénár. —
(fizetett.)

Lumniczer György adója 62 dénár, vagyona tehát 37 frt. 20 dénár. —
(fizetett.)

Schuelcz János adója 48 dénár, vagyona tehát 28 frt. 80 dénár. —
(fizetett.)

Hecht Lőrinc adója 91 dénár, vagyona tehát 54 frt. 60 dénár. —
(fizetett.)

Keppel Orbán adója 4 dénár, vagyona tehát 2 frt. 40 dénár. —
(fizetett.)

Im Sump Szervác egy szolgálával, adója 65 dénár, vagyona tehát 39 frt. — (fizetett.)

Lászlóné mészárosné adója 5 dénár, vagyona tehát 3 frt. — (fizetett.)

Klein Tamás egy szolgálával adója 39 dénár, vagyona tehát 23 frt. 40 dénár. — (fizetett.)

Dorschnabelné Katalin adója 25 dénár, vagyona tehát 15 frt. — (fizetett.)

Krumpecher Orbán egy szolgálával, adója 63 dénár, vagyona tehát 37 frt. 80 dénár. — (fizetett.)

Bálint Kovács adója 50 dénár, vagyona tehát 30 frt. — (fizetett.)

Simon szijgyártó adója 15 dénár, vagyona tehát 9 frt. — (fizetett.)

Fylcker Gergely adója 14 dénár, vagyona tehát 8 frt. 40 dénár. — (fizetett.)

András fürdősz („*balneator*“) adója 16 dénár, vagyona tehát 9 frt. 60 dénár. — (fizetett.)

Czypser Jánosné adója 13 dénár, vagyona tehát 7 frt. 80 dénár. — (fizetett.)

Bithner Miklós adója 13 dénár, vagyona tehát 7 frt. 80 dénár. — (fizetett.)

A két malom után fizetnek két frt. adót, a harmadik malom után adó nem jár, mert az az uraságé.

(Ezen oldal eredeti összegezése: fl. 8 den. 76.)

5/b oldal.

Gergely kőfaragó (*lapicida*) adója 5 dénár, vagyona tehát 3 frt. — (fizetett.)

Wind Ambrus adója 6 dénár, vagyona tehát 3 frt. 60 dénár. — (fizetett.)

Antal mészáros szolgáljával adója 17 dénár, vagyona tehát 10 frt. 20 dénár. — (fizetett.)

Schwathner Theysz adója 5 dénár, vagyona tehát 3 frt. — (fizetett.)

Az adó összegezése (Summa summarum) 194 frt. 32 dénár.

Alul a lap alján más tintával: 199 frt. 39 dénár.

Kivül a borítólapon ez a felírás olvasható:

1542.

Regesta sexagesime civitatum Kesmark et Lewchoviensis.
Lőcse neve azonban át van huzva.

(Eredetije a m. kir. Orsz. Levéltárban a lymbusból kiválogatott dicalis összeírások I. csomójában.)

A most közölt összeírásból mindenekelőtt a városi tanács tagjainak névsorát tudjuk meg:

Brunner János volt a város bírája.

A tizenkét esküdt volt:

1. Gergely aranyműves.
2. Ambrus szabó.
3. Schwarcz Demjén.
4. Glycer János.

5. János szabó.
6. Kristóf asztalos.
7. Krumpecher János.
8. Sycker János.
9. Guthmithel Bertalan.
10. Tizenegy uju János.
11. Péter kardgyártó.
12. Domonkos aranyműves.

A város jegyzője Preyl Gáspár volt, a város plébánosa: György. Hitszónok egy Bertalan nevű volt. A város fürdőse: András, a város szolgája Bálint (preco) volt. Ez utóbbiak közül a városi jegyző és Bertalan hitszónok adómentesek voltak.

Ami már most a késmárki polgárság adóját, illetve vagyonnosságát illeti, az várostizenkettenként összegezve a következő:

A bíró és a tanács adója 27 frt. 79·5 dén., — vagyon: 1667 frt. 70 dén.

Az I. tizenketted	22	92·5	—	1375	50
A II.	8	60·0	—	516	—
A III.	11	80·0	—	708	—
A IV.	6	02·0	—	361	20
Az V.	44	34·0	—	2660	40
A VI.	44	74·5	—	2684	70
A VII.	10	18·0	—	610	80
A VIII.	2	81·5	—	168	90
A IX.	5	85·0	—	351	—
A X.	3	03·0	—	181	80
A XI.	3	11·0	—	186	60
A XII.	6	53·0	—	391	80
A két malom	2	—·0	—	120	—

Az adó összege: 199 frt. 74·0 dén. A vagy. össz.: 11.984 frt. 40 dén.

Leszámítva tehát a lakosság ruhaneműben és ékszerekben lévő bizonyára tekintélyes értékeit, ennyi volt Késmárk város lakóinak vagyona 1542-ben. Lőcséhez viszonyítva Késmárk aránylag gazdagabb volt, mert míg Lőcsén 622 családfenntartónak vagy háztulajdonosnak 19.060 frt. és 50 dénár volt az összes vagyona, addig a 260 családfős Késmárknak vagyona 11.984 frt. és 40 dénár. Tehát a lakosság Késmárkon jóval kevesebb a felénél mint Lőcsén, a vagyon azonban jóval több a felénél, mint Lőcsén. 362 család-

fővel kevesebb lakik Késmárkon, mint Lőcsén és 8076 frt. és 10 dénárral kevesebb a késmárkiak vagyona, mint a lőcseieké. Késmárkon a leggazdagabb városnegyed vagy tizenketted a hatodik volt, amelynek adója 44 frt. 75:5 dénár, vagyona pedig 2684 frt. és 70 dénár, a legszegényebb volt a nyolcadik tizenketted összesen 2 frt. 81:5 dénárnyi adóval, amelynek 168 frt. és 90 dénárnyi vagyon felelt meg.

A háztulajdonosok, illetve kereső családfenntartók száma Késmárkon: 260, aránylag tehát kevés, ezek közül 25 családfenntartó özvegyasszony. A legnépesebb a XI. tizenketted, amelyben 31 háztulajdonos családfenntartó lakik, amellyel szemben legkevesebb lakója a VI. tizenkettednek van, összesen 10 családfenntartó háztulajdonossal. Családfenntartó vagy háztulajdonos özvegyasszony legtöbb az V. tizenkettedben él, szám szerint 5, míg a II. és VI. tizenkettedben egy sem él.

Ami a lakosság táblázatos kimutatását illeti, az a következő:

Tizenkettedek	Háztulajdonos családlok	Özvegyek	Koldusok	Elhagyott házak	Adómentesek
Biró és esk.	13	—	—	—	2
I.	14	2	—	—	—
II.	28	—	1	—	—
III.	29	3	1	—	—
IV.	21	3	—	—	—
V.	18	5	—	—	—
VI.	10	—	—	2	1
VII.	22	1	—	—	—
VIII.	11	1	—	2	1
IX.	17	2	1	—	—
X.	23	2	—	—	—
XI.	31	3	1	—	—
XII.	21	3	—	—	—
Összesen	258	25	4	4	4

Tehát a boldog Késmárknak ekkor összesen csak négy koldusa van, köztük egy festő s ugyanennyi az elhagyott házak és adómentes személyek száma is. Késmárk város ekkori lélekszámát, akárcsak, Lőcséét csak hozzávetőlegesen tudjuk megállapítani. Ha a családfenntartók számát 5-el vagy 6-al megszorozzuk, 1300—1500 közt fog Késmárk 1542. évi népességének száma ingadozni.

Ha a város lakóinak összes vagyonát elosztjuk 260-al, akkor megállapíthatjuk, hogy körülbelül mennyi vagyon esik átlag egy-egy családfenntartó háztulajdonosra. Az eredmény 4 frt. 60 dénár lesz, tehát aránylag egy forinttal vagyonosabb volt egy-egy késmárki polgár, mint egy-egy lőcsei. Amint Lőcsén, úgy Késmárkon is ettől az átlagtól nagy eltéréseket tapasztalhatunk. Így Késmárkon a város leggazdagabb polgára az V. tizenkettedben lakó Sebestyén mészáros, akinek adója 28 frt., vagyona pedig 1680 frt. volt. Utána második helyen következik a VI. tizenkettedben lakó János mészáros, akinek adója 16 frt. és 66 dénár (egy szolga utáni 25 dénár), úgy hogy vagyona 1014 frt. és 60 dénár. Ezen két polgáron kívül Késmárkon másnak 1000 forinton felüli vagyona nem volt, 500—1000 frt. közötti vagyona szintén két polgárnak volt, 300—500 frt. közötti vagyona öt polgárnak, 100 forinton felüli, de 300 frton aluli vagyona volt 10 polgárnak, 50—100 frt. közötti vagyona volt 14 polgárnak, a tulnyomó többségnek azután 50, illetve 10 frton aluli vagyona volt. Nevezetesen 10—50 frt. közötti vagyona volt 106 polgárnak, 10 frton aluli vagyona pedig 115 polgárnak. Az összeírásban szereplő legkisebb vagyon — eltekintve a teljesen koldúsoktól — az 1 frt és 20 dénár. Ilyen kis vagyonu polgár legtöbb van a X. tizenkettedben. Lőcsén ugyanekkor a legkisebb vagyontétel 1 frt. és 50 dénár.

Ami a vagyoneeloszlás táblázatos kimutatását illeti, az a következő:

Vagyoni fokozat	A tanács és I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Összesen
	t i z e n k e t t e d												
1—10 frt	1	16	20	7	4	1	8	2	4	15	27	10	115
10—50 frt.	4+7	13	6	13	10	2	11	6	12	8	4	10	106
50—99 frt	4+1	1	1	1	1	1	2	—	1	—	—	1	14
100—299 frt.	4+3	—	—	—	1	1	1	—	—	—	—	—	10
300—499 frt	1+2	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	5
500—1000 frt	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2
1000 frton felül	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	2

A koldusok és vagyontalanok számát illetőleg meg kell jegyeznünk, hogy úgy mint Lőcsén, Késmárkon is aránylag kevés a koldus, összesen csak négy koldus van, köztük János festő. A II., III., IX. és XI. városnegyedben van egy-egy koldus.

Adómentes középület a városban mindenesetre volt, így pl.: az egyház, az iskola, a városháza valószínűleg mind adómentes volt, azonban az összeírás egyiket sem említi, ellenben kiemeli az uraság malmát, amely után adó nem jár. Személy szerinti adómentességben részesültek a város bírása, ennek helyettese, a városi jegyző és Bertalan hitszónok.

Mig Lőcsén 1542-ben feltűnően sok, összesen 75 pusztas és elhagyott ház volt, addig Késmárkon ekkor összesen *csak* 4 pusztas, üres ház van.

A lakosság foglalkozás szerinti elosztásáról már most meg lehet jegyezni, hogy Késmárk ez időben kifejezetten iparos és kereskedő város volt.

Értelmiséghez tartozó kevés van a városban, s valamennyit fel sem sorolja az összeírás. Így pl. tudjuk, hogy 1542-ben egy Bálint nevű iskolamester működik,¹⁾ akit az adóösszeírás nem említ, tán azért, mert személye adómentes volt. Értelmiségiek: György plébános, Máté orgonista, Bertalan hitszónok és Preyl Gáspár a város jegyzője. Hogy a város ekkor már inkább protestáns, azt mi sem igazolja jobban, mint hogy a katolikus plébános adót fizet, míg a protestáns concionator személye adómentes. Érdekes jelenség, hogy míg a plébános vagyona 30 frt., addig az organistáé háromszor annyi, t. i. 90 frt.

Művész ember ekkor négy él a városban, a koldus kenyéren tengődő János festő, azután két kőfaragó: István és Gergely, azután Gál lantos (luthinista).

A város lakóinak túlnyomó része iparüző, ősfoglalkozásu csak négy van közöttük, nevezetesen négy halász (piscator), van azután egy trombitás, két fuvaros, továbbá négy lakosról pontosan megállapítható, hogy kereskedő. Az összeírásban felsoroltak nagy részénél a foglalkozás nem állapítható meg, azt hiszem, a kereskedők nagy része ebben a kategóriában rejlik.

Ami a város tanácsát illeti, ebben a város jegyzőjén kívül az értelmiségből nincs senki, iparos van köztük hat, kereskedő

¹⁾ Békefi: A népoktatás története: 120. és 288. lap.

megállapíthatólag egy síncs, foglalkozása meg nem állapítható hétnek, nevezetesen a bírónak és hat esküdtnek.

A város lakóinak foglalkozás szerinti csoportosítása táblázatban a következő:

Foglalkozás	A tanács	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII	VIII	IX.	X.	XI.	XII	Összesen
		t i z e n k e t t e d												
Értelmiség . .	—	1	1	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	4
Művész	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	2	1	4
Ősfoglalkozó .	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	4
Kereskedő. . .	—	—	1	—	—	2	—	—	1	—	—	—	—	4
Fuvaros	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	2
Városi szolgál.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
Iparos	6	7	16	16	14	11	5	14	5	9	5	9	6	123
Meg nem állapítható . . .	7	6	9	13	7	5	4	8	4	7	17	17	13	117
Összesen .	13	14	28	29	21	18	10	22	11	17	23	32	21	259

A város lakói ekkor a következő iparágakkal foglalkoztak: Volt közöttük ács, cipész, cserzővarga, bodnár, ágyumester, fürdős (balneator), fémöntő, pénzverő, olajsajtoló, nyereggyártó, kolompár (clamprer), asztalos, szabó, mészáros, molnár, posztógyártó (tuchmacher), posztónyíró (scherer, pannitonsor), szijgyártó, szücs, lakatos, kovács, kötélverő (funifex), övkészítő (cingularius), pintér (doleator), fazekas, pék, kannaöntő, kardgyártó, kőműves, téglavető, timár, kelmefestő (kittelferber), késkovács és több aranyműves, nevezetesen: Gergely esküdt, Domonkos esküdt, azután egy Zsigmond és egy Miksa nevű, mindakettő az első tizenkettőben. A város lakóinak nemzetisége túlnyomóan német. Magyar névvel egyetlen egygyel sem találkozunk, úgy hogy megállapíthatjuk, hogy itt ekkor a magyarosodási folyamat nem vette kezdetét. A németek mellett találunk ekkor Késmárkon lengyeleket is. Így az I-ső tizenkettőben Márton, a II-ikben Pitfko, a VII-ikben János, a XI-ikben Winczko nevű lengyelekkel találkozunk. A Janko nevek szintén szláv származásra vallanak.

Származási helyük szerint szintén megkülönböztetnek néhány késmárki polgárt. Így pl. van lomnici, ruzsbachi, szalóki, iglói, azután olmüci, nürnbergi származású késmárki polgár. A II-ik

tizenkettőben pedig egyik polgár, Mihály, mint egy új utcában lakó van megkülönböztetve, tehát ekkor a városnak van egy újonnan épült utcája. Testi hibája után az egyik esküdt polgárt tizenegy ujjnak nevezik, nyilván kezein vagy lábain 11 ujjja volt.

Ennyi s ily változatos kérdésekre ad nekünk választ ez a látszólag szűkszavú adóösszeírás.

DR. IVÁNYI BÉLA.

Szemelvények

Máriássy Farkas magánlevéltárából.

(II. közlemény.*)

Máriássy Farkas pénztári naplója.

A sokat emlegetett „régí jó idők“, ha sokban nem is, de egy tekintetben lényegesen különböztek a jelen kor napjaitól, és ez az, hogy száz év előtt az embereknek „volt idejük“, — „ráérték“. Vasut, telegráf, telefon, ujság, nem hajszolta, nem zaklatta őket. Sietős dolguk jóformán csak akkor volt, ha úgy akarták. Hogyha szépapáink elhatározták, hogy leírnak valamit, akkor azt — ráérvén — megható alapossággal cselekedték meg. Még napi kiadásait is oly körülményesen jegyezték fel, hogy egy ily számlakönyv valóságos korrajz.

Ilyen Máriássy Farkas magyar nyelven írott pénztári naplója is, melynek sajnosan csak töredéke — az 1759. év december 1-jétől az 1767-ik év február elejéig terjedő rövid időszakra vonatkozó része — maradt fenn. Nagyon kár, hogy későbbi korszakból, midőn édesanyja, iglói Szontagh Zsuzsanna 1770-ben bekövetkezett halála után, az atyai örökség korlátlan birtokába lépett, feljegyzések nem maradtak reánk, de a meglévő, néhány esztendőre terjedő napló is hű képet ad írójának egész életmódjáról, foglalkozásairól, szórakozásai, utazásairól, az akkori szokások- és közállapotokról, a felvidéki magyar nemesi kuriákban a XVIII. században lefolyt mindennapi életéről.

Máriássy Farkas, idősebb Máriássy Ferenc és Szontagh Zsuzsanna valószínűleg 1736-ban született második fia, tanulmányai elvégzése után Márkusfalván telepedett le az egyenes őse, Máriássy Ferenc által, 1643-ban épített kastélyban, mely állandó lakóhelye maradt, 1795-ben történt haláláig.

Háztartásában főszerepet játszik öreg inasa, Havas Ádám,

*) Az I. közl. megjelent a folyóirat 1914. évfolyamának 167. s. köv. lapjain.

amolyan atyjától örökölt „házi bútor“ és bizalmi férfiú, kire nem csak számlák s egyéb tartozások kifizetését bizza, de még lóvásárlást is. A ló abban az időben természetesen nagy szerepet játszik, hisz ez pótolta az akkor még ismeretlen gőzöst. Nagy számmal is volt ló Farkas istállójában, kocsiló és paripa egyaránt. Az utak állapota, a maihoz képest, sok kívánni valót hagyhatott hátra, azért gyakran lóháton tesz utazást, nemcsak Lőcsére, hol gyakran megfordul, s hol háza is volt, de távolabbra is, például Batizfalvára, hol özvegy édesanyja és bátyja Ferenc laktak, s hova karácsonyra évente rendszeresen ellátogat. Lovait legtöbbször „Lengyelországban“ szerzi be. Így pl. olvassuk 1760 május 27-éről: Vettem Lengyelországba Dombrova nevű helységbe vásárnak alkalmatosságából 8 fiatal lovatt, ött sárgát, két pejűt és egy bontatt (bunt = tarka) ab aur. 16 (= tizenhat aranyával) facit aur. 428 = Rfni 533, Xfer. 20.— Ufni 640.— Emez egy tétel izelitől is szolgálhat, hogy mily körülményes pontossággal szerkeszti feljegyzéseit. A sok részlet felsorolásán kívül megismertet bennünket az akkori igen komplikált pénznemekkel és átszámítással is. Akkor állandóan két rovatot használtak, n. m. Rt. (= rénusi forint) xfer. (= krajcár) és Ufni (= magyar forint) den. (= denár). Egy rénusi forintban 60 krajcár volt, egy magyar forintban 100 denár. Viszont 1 krajcár megfelelt 2 dénárnak. De volt ezeken kívül még egyéb pénznem is. Hollandiai arany = 4 magy. frt és 95 den. Magyar (kőrmőci) arany = 5 magyar frt. Ugyanez volt az értéke a „tsászári“ (osztrák) aranynak. Előfordul még a „tinf“ nevű pénzegység is, mely Lengyelországban volt használatos és 36 dénárnak (18 krajcárnak) felelt meg. Végül volt még a „garas“, melynek értéke 6 denár (3 krajcár) volt és a „máriás“, mely 34 dénárral (17 krajcárral) volt egyenértékű.

A sok lóhoz nagy személyzet is kellett. Volt tehát kocsis, folajter (Vorreiter) és lovász. De ezen főszereplőkön kívül még számos úgynevezett „fickó“ népesítette be az istállót. Kedvenc lovásza Miska volt, ki rendes kísérője, valahányszor lóháton indul utnak. Nem hiányzott a lóistállóban a hecskebak sem, mely hívatra volt a betegségeket távol tartani. Kedvencparipája „Szarvas“ nevű szürke, melynek kiváltképen viselteti gondját. Gyakori vendége az istállónak a kovács, az akkori idők házi-ló-doktora. A „Szarvas“-on kívül „Mocskos“ és „Maczkó“, „Csárdás“ és „Pajkos“ magyar nevekkal találkozunk az istállóban. De volt olyan is, mely alighanem előbbi gazdája nevét viselte. Így 1760 március 11-én írja:

Donavit mihi Domina Mater dum solvissem Hirulg, (= chirurg.) Carol. 1 aur. Holl. pro sanatione vulneris agasonis mei per equum (Zittkowski nominatum) percussi Rf. 1.— Uf. 1.20. (A bevételeit gyakran latinul írja.)

Az akkor használatos utazókocsi a „paruesli“ (a francia „barouge“) üveges hintó, úgynevezett csigarugóval, melynek tengelyét hájjal kenték, mi utazás közben is többször beszereztetik. Négy sőt öt lovat fognak elébe, a „postillon cug“-ot, ezüstveretű „homutos“ szerszámba, mely esetleg színes lószőrből készült „bóbítával“ is volt díszítve. Pálinkát is vásárolgatnak útközben „a lovak számára,“ ezzel dörzsölték be ugyanis hosszabb út után a lovak lábát.

A mindennapi élet szükségleteinek pl. a ruházatnak beszerzése nehezkesebb volt mint ma. Szövetet, bélést, zsinórzatot, prémet, gombot mind külön-külön kellett vásárolni, sőt a ruha varrásához való cérnát is. Ugy hogy a szabó a maga tudományán kívül csak épen a tűt adta hozzá. Tudjuk, hogy akkor jobban kedvelték az élénk színeket, s így zöld, kék és veres posztót nagy mennyiségben vásárol Farkas, cselédségének libériáira, de meg a saját szükségletére is. A házi személyzet diszes, magyar izlésű öltöztetésére vall, a menték és kalpagok készíttetésén kívül a következő adat is: 1760. Die 14. novembr. Iglai képiróval kifesttettem Máriássy czimerünket Tseledemnek tarsolyara melyért attam néki —45 kr. = —.90 den.

A posztót nem a boltban vásárolták, hanem az akkor nagy-hírű posztósoktól, kik bejárták az országot, rendeléseket gyűjtve vagy a rendelt portékát — persze hónapok multával — meghozva. Egyéb kelléket Iglón, a boltban, „Iglai materialistatul“ lehetett beszerezni. Ami ennél nem volt, azt meghozták esetleg a „sáfrányosak.“ Ezekről vette az ember a zsebkést, gombostűt, „görbe fűsüt a folajternek,“ „fekete, copfba való pántlikát“ stb. A selymet súly szerint adták-vették, latját 40—50 krajcáron. Az akkori garderober leghasználatosabb darabjai voltak a mantilla („ mantile nigrum,“ „aparte mantli . . . feleségemnek“) a „kantás-ruha,“ a „kalamajka-ruha,“ a „Lokolór.“ A téli hideg ellen védett a „Viltsura“ = farkasbunda.

A házaló, vándor-kereskedők egyéb alakjaival is találkozunk. Ott van a képet áruló oiasz, az üveges cseh, a pokrócos görög és a „sidó“, ki különlegességeket, ezüstneműt, ékszert, tükröt, órát szerez be. „Aranyozott poharak,“ „Saxoniai porcelanbul való kávé

finnyák“ ilyen uton kerültek a házba. Hogy Farkas szívesen vásárolta az ezüstműveket, számos adat igazolja. Így pl.:

1765. márc. 20. Vettem Engelender Lazar nevű Hunsdorff sidotul ött ezüst nachceigra (éjjeli- vagy toilette-szekrényre) való Iskatulyákatt melyek nyomtak 100 Lathott egy ezüst ibriket kavere (kávéra) mely nyomott 31 lathott. Fizettem neki laty. à Rf 1. xfer. 30 minthogy 13 probaju az ezüst téssen Rf 196.30. Uf. 235.60.

Folytatólag írja: (Ehez vett tüle asszonyom Anyam egy pár gyertyatartott hasonló probajut, nyomnak 20 lath. melyekert hasonlokép fizetett à Rf 1 – 30 együtt azért érette Rf. 30. Azokatt maga gratiajabul nékem ajándékozta).

1765. júl. 22. Lötsén létemkor vettem Roth Gabortól egy nádmézre való ezüst iskatulyátt mely szegeny Oberstlentdnant Roth György uram successiojabul való nyomott 13½ lathott fizettem latyat à gs 24 (garas!) téssen Rf. 16.12 Uf. 19.44.

Megösmarkedünk a napló során az akkori szépesi orvosok neveivel és az akkor használatos orvosságok egész sorával is. Dr. Kraizl és Roth Löcsén, dr. Hambacher és Jnstitorius Iglón, dr. Tüffer Késmárkon gyógyították szenvedő embertársaikat. Az orvosságok közül leggyakrabban a következők fordulnak elő:

Antispasmodicus porotskak, Balsam vitae, Birnbaum-mispel, Borjuláb (fürdőnek), Coriander, Essentia amara, Essentia dulcis, Farrenwurzel, Herbathé, Melissa-Geist, Oman gyüker, Pimpinella essentia, Solichrest pilulák.

Rendes szállítója Farkasnak Schieferdecker „iglai Apathecárius.“

Nem érdektelen a következő bejegyzés:

1760. nov. 22. Tsinaltattam Lötsei Apathecaba bizonyos receptett kehes lovaim számara melybe következő Speciesek vannak: 1 font Ammonium crudum, ¼ Alant Vurzel, ¼ EberVurzel, ⅛ Foenum Graecum, azért fizettem xf. 24. — d 48.

Tájékozódhatunk amaz idők apró szórakozásai felől is. Divott a „krechtlyi“- vagy „kuglyi“-játék. A kártyajátékok közül találjuk a Vojta, Dersák, Tredets és Kauf Labett nevűeket. Ezekkel mulattak Márkusfalván Farkasnál, meg „Xaverius uramnál“ (Máriássy Xaver Ferenc), Farkas sógornőjénél özvegy Máriássy Miklósné, Radvánszky Johannánál és a patronátusi parochián Kordányi esperesnél. Különösen számon tartották, mint vigadni való alkalmakat, a névnapokat. Különös ünnepélyességet adott eme napoknak a gratulálók

egész sorának felvonulása. Megszoktak volt jelenni ilyenkor a környékbeli „diákok,” „versekkel,” amiért „discretió” járt ki nekik. De eljött a márkusfalvi és teplicskai kántor is, jó kívánatait elmondandó. Beállítottak az „iglai muzsikások,” és el nem maradhatott a kertész, „bokrétával,” és a cselédség sem. Borraival — melyet azonban akkor „serre-valónak” hívtak, bőven kijárt — kivételt tettek itten a szakácsok, kik sem borra- sem serre-valót nem kaptak, hanem amit kaptak — „meleg borért” kapták. Ezen szójárás eredete igen régi és magyarázata az, hogy a fáradságos utazásról érkező vendéget illő volt meleg borral fogadni, amit a szakácsok készítettek.

A multságok szerény körébe tartoztak a ritka állatokkal járó idegenek is, ezeket megtekinteni akkoriban a földesur sem röstellette. Medvét, majmot, táncoltató „oláh” vagy „német,” avagy „mesterséget” mutató „sidó,” ha megfordult a „vendégfogadóban” az uri rendet is bámulói közé számíthatta. Ime egy példa:

1760. jun. 25. A hogy a leopardot latni jartam Markusfalvara, vendégfogadóba, attam azon Frantziaknak discretiót xf 17 — d. 34 (vagyis épen egy máriás-t adott nekik).

Farkas nagy állatkedvelő volt és állandóan volt legalább egy kutyája. Az istállóban lakott a „pumer kutya.” Nagy kedvence volt sárga szőrű Maffé nevű vizslája, melyet, miután sertés megsértette, nagy gonddal ápolt, sőt „az iglai feltsert” is kihozatta hozzá.

A vásárok látogatása is hozzátartozott a falusi élet folyásához. Hogy ez nem ment mindig simán, mutatja az alábbi bejegyzés:

1760. die 10. mart. Váralyára vasarra menván a szél miatt el nem mehetvén tovább Domanyóczi Vendégfogadóba kéntelenitettem betérni. a hol sok Iglai mészárosokat talalvan füzettettem nekiek három itcze bort, facit . . . xf. 30 — d. 60.

Ezen ne csodálkozzunk, ha elgondoljuk, hogy az akkori utakon még jó időben sem volt élvezet a kocsizás. Igen gyakran fordul elő, hogy egy-egy jobbágya vagy egy idegen paraszt segíti ki Farkas fogatát a kátyuból, — discretio fejében, amint magától értetik.

De a jobbat nem ösmervén, mindez eleinket vissza nem tartotta az utaztatástól. Így Farkast is sűrűn találjuk utban, kivált-kép legénykorában. Leánynézőben lehetett akkor is „midőn” — 1761. febr. 3-án — „S. . . . -on (olvashatatlan) Ordodi uramnál s nemkülömben Saaron Gyurtsani asszonyomnál, úgy B. Hellembach

uramnál három napik tánczoltunk“ — Tavasszal csakhamar ismét utban van, ezuttal Sárosvármegyében, hol Girálthon, Draskóczy István és hitvese, Orosz Borbála leányos házának vendége. Az eljövendők talán már előre vetik árnyukat, — a szerelmesekhez illő szórakozottságában május havában tett látogatásakor, Girálthon felejt egy inget, melyet különben azonnal hűségesen utána küldenek gyalogpostával Csalfavára.

Az események gyorsan követik egymást, július 6-án ismét Girálthon van, de akkor már „gyűrűváltásra.“ És miután augusztus 11-ikén „Expressussal“ levelet küld Girálthra „Clara napra,“ ugyane hó 16-an „copulatio“-ját tartja nyanyott Draskóczy Klárával.

Ezek után, bár megfordul, mint eddig is, rendesen „Lőtsén, congregatiokor“ és ellátogatnak Batizfalvára, mindinkább családjának és otthonának szenteli idejét, otthona külső és belső szépítésével sokat foglalkozva. Bőviti és díszíti márkusfalvi (ill. csepánfalvi) kastélyát, új murányi kályhákat állít, melyekért Berzéthére szekereket küld. Az akkori nagyszámu és kiváló környékbeli iparost mind foglalkoztatja. Diszes butorokat aranyozott, faragott órákat, tükröket rendel. „Képirókkal“ kifesteti szobáit, „fegyveres bástyájába“ az „iglai, Bétsből való képiróval száraz festékekkel basztelbe Lancsaftokat“ festet. Később híressé vált terasszirozott francia kertjének alapjait rakja le, „hevérekkal planiroztatja“ udvarát. Csupán a jelen sorok tárgyát képező naplóban mintegy 200 kép vásárlását találjuk feljegyezve, többnyire „kupfersticheket.“ Könyveket is szerez, többek közt:

„Jakobeinek három phisicus könyvét.“

„Rabner 4 tomosát.“

„Ló-orvos könyvet.“

„Gottsched Philosophiájának két tomosát.“

„Heisztter Anatomia és Chirurgiát.“

Miután 1764-ben született első gyermeke, „Susanna,“ csecsemőkorában elhalt, a következő esztendő tavaszán, nagy boldogságára, születik fiacskája Miklós. De ezt is elveszti pár hónap mulva, és megható a mély bánat, mely a napló idevonatkozó szövegének minden sorából szól.

Kimagasló esemény Bécsi utazásuk, mely még az előbbi, 1764-iki esztendő őszén ment végbe, testvérével, Beniczky Farkasnéval történt megállapodás után, kinek oda találkat is adtak. Némi előkészület után és miután istállóját rábizta öreg Miso lovászára, szeptember 1-én feleségével elindul a nagy utra saját fogatán,

Havas Ádám inas és „Ersika franczimér“ meg folajtere Maczej kíséretében. Szeptember 9-én Ráhón, (ugylátszik gyakran és bőségesen pihengettek ismerősöknél, rokonoknál.) 10-én Selmecezen vannak. Itt „gaplyokat és tüzes masinákat“ néz meg Farkas. 14-én Pozsonyban és 17-én már Bécsben vannak.

A császárvárosban töltött napoknak oly hű és eleven képét nyújtja a napló, hogy ezekről hadd beszéljen tehát az maga:

	Rf.	xf	Uf.	Den.
Die 17a Midőn a kiralyi Hajokat bétsbe néztem volna a Dunan attam discretioul	—	51	1	2
Az Nap Belderbe két Residenczianak nézésekor adttam discretioul	2	58	3	50
Comedian Németen Magamért 's Feleségemért	—	48	—	96
Die 19a Kapuczinusoknak hogy az Schaczkammert és királyi kriptakat mutogatták discret.	1	13	1	46
Az nap vettem Orara való két Aranyozott petsetekett	—	34	—	68
Akkor Oramra valo galanteriakért attam	—	20	—	40
Die 20a 7bris Kotsiért mellyet egész napra fogattam midőn Bibliothekaba és Schönbrunnba jartam volna fizettem	2	16	2	72
Kotsisnak discretioul	—	7	—	14
Schönbrunba és Vissza menve az Lineán fiz.	—	24	—	48
Schönbrunba attam az Czimmerwarternek discret. hogy az Residencziat mutogatta	4	—	4	80
Ottan az Thierwarternek attam Discretioul hogy az Menaseriat mutogatta	1	42	2	4
Ottan az Kertésznek Oranserianak mutogatasatul	1	34	1	88
Ottan Bizonyos Tsaszar Szolgajanak a ki az Czimmerwartert felkereste és Menaseriaba kísért	—	51	1	2
Die 22 7bris Beretvalkozni valo Iskatulaért Szappannal és Tsetkakkal együtt adttam	—	41	—	82
Az nap egy font Veres Spanyol Viaszkért	1	30	1	80
Die 23a 7bris Német Comedian fizettem magamért	—	24	—	48
Die 25a Vettem Magamnak egy par téli Strimpfliit	1	—	1	20
Akkor Feleségem egy par téli Strimpfliit	—	51	1	2
Die 24 7bris Nemet Comedian Magamért és Feleségemért fizettem	—	48	—	96
Az Nap Vettem Feleségemnek egy téli fekete Atlaszbul való fél szalupott	9	1	10	82
Die 27a 7bris Vettem Feleségemnek Czanpuczer-nétül fogakra való port Balsamott és Vizett	1	8	1	36
Az Nap Vettem Feleségemnek egy par duplas varrott Taczlit Gatrokkal	7	—	8	40
Az Nap magamnak nyakravalokra való fekete Barsonyott	1	18	1	56

	Rf.	xf.	Uf.	Den.
Die 29a 7bris Magamért Francia Comediam fizettem	—	24	—	48
Die 30a Francia Comedian Magamért és Feleségemért	—	48	—	96
Die 2a 8-bris Csaszari Istalokba midőn az Lovakatt néztem volna, attam egynek masnak discretioul	2	—	2	40
Az Nap Vettem hat fejér Veres Strafokkal való Or'ba keszkenükkett magjamnak xf 34 teszen	3	24	4	8
Akkor Vettem szamomra két halo süvegett a xf 24	2	48	3	36
Akkor Egy par Sarga Spisbül öntött gyertyatartokert fizettem	2	30	3	—
Akkor Züd Umbraculumért	—	43	—	86
Die 4 8bris Ferencz Napkor midőn Schönbrunba Galara jartam volna fogadott kotsiért fizettem Egész Napra	4	—	4	80
Akkor attam ama kotsisnak discretioul	—	14	—	28
Az Nap Paruk Machernek hajamnak acomodatiójatul	—	34	—	68
Az Nap Linean Schönbrunba jarva és Vissza fizettem	—	24	—	48
Az Nap egy kis Comedia perspectivumért	—	42	—	84
Az Nap Francia Comedian Magamért és Feleségemért fizettem Galerian	2	50	3	40
Az Nap vettem Feleségemnek két par czipelütt a gs (= garas!) 24, bürbül, téssen	2	24	2	88
Vesztettem Vojtan	2	—	2	40
Pantlikaért Feleségemnek	—	15	—	30
Die 6a 8bris Veres fog pornak valo Iskatulaért	—	10	—	20
Az Nap Feleségem két par Selyem Damascetumbul valu Czepelyüjeért fizettem a Mars (= máriás) 6 téssen	3	24	4	8
Akkor magamnak egy aczélyos Oralanczért	5	—	6	—
Akkor négy karbacsért a gs.	1	54	2	28
Akkor Flintakra való tiz sing selyem züd portakért	1	50	2	20
Akkor egy Utra valo Nagy Tükerért	1	42	2	4
Die 7a 8bris Vettem Török Sidoktul egy Garnatura Damascirozott Tsüvekett, ugy mint egy par pistolt s' egy flintat, ött Csaszari Aranyon	20	50	25	—
Az Nap vettem hat Lo bombitat veres és kék szürbül	3	—	3	60
Die 8a Vettem egy hosszú perspectivumott	1	12	1	44
Die 11a 8bris Vettem egy uj kuffert	5	30	6	60
Az Nap Egy Kavenek valo Sarga badogos kanatska ért mas Sarga kanatskaért pedig Herbathenek fizettem	2	50	3	40
Akkor Herbathenek valo fejer badogos Iskatulaért	—	12	—	24

	Rf.	xf.	Uf.	Den.
Akkor Ruhanak valo kefeért	—	24	—	48
Akkor két hazat söpröni való kefékéért s' két fejéreteni valo penszliért	—	51	1	2
Akkor egy betsi fontért, Nyomoval együtt	1	48	2	16
Akkor egy lakatért	—	14	—	28
Die 13a 8bris Midőn az Feleségem bétsbe elüszer erett vagatott volna, attam Doctor Humlauer- nek aki jelen volt	8	20	10	—
Akkor ottan Keparótt nevű Felschernek Ér va- vaga tul	4	10	5	—
Ó kuferemnek igazitasatul fizettem Lakatosnak . .	—	51	1	2
Az Nap Comediara magamért felső gaierian . . .	—	41	—	82
Die 16a 8bris Vettem Négy Lakirozott Cavenek való gömbölyű pléhes Taczét, melyekbul a leg- nagyobikat aszszonyom Anyamnak ajandé- koztam	17	30	21	—
Akkor Egy Lakirozott fa Nachezeigért	—	51	1	2
Akkor Egy Lakirozott Jaczani valo veres fa Ladatskaért	1	—	1	20
Die 17a Feleségemnek egy par kesztyüért	—	34	—	68
Az Nap Egy par Viaszbol Üveg alatt valo por- trekéért	1	12	1	44
Die 18a porcellan fabricaba, vettem hat par fejer Virágokkal egyelített porcellan fingyakott xf 62 $\frac{1}{2}$	6	15	7	50
Akkor ottan Vettem mas hat par kék porcellan fingyát a xf 25	2	30	3	—
Akkor midőn Lichtenstein residentiajat neztem volna attam discretioul	—	51	1	2
Die 18a két korbatsért	1	21	1	62
Die 19a Hat Uveges falra valo gyertyatartokért fiz.	13	—	15	60
Akkor Fa Nachezeigba valo Tukörért fizettem .	2	42	3	24
Akkor azon dolgoknak bepakolasátul és egy fejer Iskatulaért fingyaknak	—	23	—	46
Az Nap $\frac{1}{4}$ font pamutért Feleségemnek Strimplire .	—	21	—	42
Die 19a Rabner negy tomusaert Compactioval .	4	30	5	40
Az Nap Harom közönseges kopantokért a xf 7 . .	—	21	—	42
Az Nap Kavenek valo keszkenüért	2	—	2	40
Die 20a Midőn az Czeighauzott neztem volna attam discretioul	2	—	2	40
Die 21a Attam Havasnak Betsbe Conventiora .	2	30	3	—
Az Nap vettem Negy Lo Vakarott a gs 7	1	24	1	68
Az Nap ahogy az Minczhauzott megjártam volna attam ottan discretioul	2	—	2	40
Az Nap Burgerspitalyi Malomba attam discret.	—	17	—	34
Die 23a Midőn az Galeriat néztem volna attam discretioul	2	—	2	40

	Rf.	sf.	Uf.	Den.
Die 24a Két sarga nyelvű kopantokért	—	21	—	42
Akkor Hét könyvért fizettem	4	40	5	60
Die 25a Harom Sing Vachs Leinwandért a gs 11	1	39	1	98
Az Nap Egy ritka fűsüért és Thee Kanatskaba való fa fogaért	—	9	—	18
Az nap Egy faklyaért	—	51	1	2
Az Nap Egy pokrocért	—	42	—	84
Kufferre való két Istrangért	—	8	—	16
Ó tompack Lanczotskamnak igazitasatul	—	18	—	36
Die 26a Két Viasz Portretért Uveg alatt	1	8	1	36
Akkor két zűd Vasznys kasketért, Feleségem zűd vasznys fűkötűjeért	3	—	3	60
Papirosért pakolni való kenderért és Spargaért .	—	15	—	30
Die 27a Vettem Nadragnak való 8 Lath $\frac{3}{4}$ Ezüst paszományokat a gs 33	15	34	18	68
Gombostűkért és képeknek való gömbölyű faért .	—	21	—	42
Hét könyvnek Compactiojatul fizettem	1	6	1	32
Feleségemnek Strimplire egy font fein pamutért	2	40	3	20
Feleségemnek kötni való drotért	—	6	—	12
Akkor másfél font Venetiai Bleiveiszért képeknek	—	36	—	72
Die 38a 8bris Hat Portrett festett képekért ugy- mint hertzeg Leopold Joseph és Ferdinandért nem különben Krisztina Marianna és Elisa- betba Herczegnékért fizettem ab Aur. Caesar. 1 facit	25	—	30	—
Vamon, Vett Dolgainnak expeditiojatul attam .	—	25	—	50
Glückstopfon Vesztettem	1	10	1	40
Die 29a 8bris attam Bétsbül való elmenetelemkor Beniczki Jantsijanak discretioul	—	51	1	2
Die 29a Bétsbül való elmenetelemkor attam Anna Midli nevű Stubmenschnek discretioul	—	34	—	68

A napló következő sorát már Pozsonyból keltezi, október 30-áról. Hazaérkezésének időpontját a bevételi rész árulja el, ahol is november 18-áról a következőket olvashatjuk:

Die 18a 9-bris Dum redivissem Vienna (ex Dei Gratia cui detur gloria) feliciter domum, percepi a Caupone meo Hegeniensi — stb. (Ugyanis: esedékes negyedévi bérét fizette ekkor a régi kassai országot mentén fekvő Hegenyi urasági vendégfogadó bér-
lője Luckel György.) A királyi hercegek és hercegnők Bécsben vett arcképeivel kapcsolatban felemlíthető, hogy a „Tsászár és Királyné Ő Felségük“ valamint „megholt Jóseph hercegné“ képeit már előzetesen megszerezte volt s így Bécsben csak „complettirozta“ a kétséggkívül igen loyalis gyűjteményt. Különben akkor, úgy látszik, divat is volt ezen magas uraságok arcképeit birni, mint

ahogy például ugyanezen arcképsorozat megvolt bátyjánál, Ferencnél is, Batizfalván, mely olajfestményü arcképek jelenleg Márkusfalván vannak. A ruházat festésének módja után ítélve némely szakértő nézete szerint nincsen kizárva, hogy ezen képek Meidensztől, az akkor divatos udvari arcképfestőtől valók volnának.

Hogy a Farkas birtokában volt megfelelő képek és egyáltalán az ő általa beszerzett igen tekintélyes mennyiségű értékes butor, kép és egyéb műkincs hová lett, azt megmondani nem lehet. Tekintetbe véve, hogy hat fia és három lánya volt és tekintve a nálunk divó „osztzkodási“ szokást, mely még az ingatlannál sem áll meg, de az ingóságoknál könyörtelenül érvényesíttetik; elképzelhető, hogy az örökösei alaposan gondoskodhattak a temérdek ingó vagyonnak a szélrózsa minden irányába való széjjelszórásáról.

A szó szoros értelmében vett véletlennek köszönhető, hogy eme pénztári napló, valamint Máriássy Farkas magánlevéltárának egyéb létező gyér töredékei egyáltalán fennmaradtak és nem lehet eléggé sajnálni, hogy ez így van, mert, a szerény maradék gazdag tartalmából ítélve, megállapíthatjuk, hogy szűkebb helyi kulturtörténetünk nagyszámu becses adata ment veszendőbe.

A levéltár egyéb érdekes és értékes adatáról valamint megmentése regényes történetéről talán — az igen tisztelt Szerkesztő Úr szives engedelmével — majd más alkalommal.

MÁRIÁSSY ÖDÖN.

CSALÁDTÖRTÉNET.

Szepes vármegyében kihirdetett cimeres nemeslevelek (1557—1711).

Ha valaki nemeslevelet szerzett, sietett azt kihirdettetni azon vármegye közgyűlése előtt, ahol lakott vagy ahová áttelepedett, mert csak így vették fel a kebelbeli nemesek lajstromába; csak a kihirdetett nemes gyakorolhatta tényleg nemesi jogait a vármegyében. A kihirdetést bevezették a jegyzőkönyvbe és záradék alakjában magára az armálisra is. E jegyzőkönyvi feljegyzések tehát egyfelől tájékozást nyújtanak az idők folyamán itt lakott vagy letelepült nemes családokról, másfelől alkalmasak egyik-másik armális hitelességének ellenőrzésére.

Szepes vármegye meglévő jegyzőkönyveiben az első armális-kihirdetési feljegyzés 1557. évből való. Innen kezdve 1711-ig betűrendbe foglalva adom alább a jegyzőkönyvek adatait. Az armális kelte sajnos gyakran nincs feljegyezve. A szepesi X lándzsások székére az alábbi összeállítás nem terjed ki.

* *

Abhortis I. Augustini.

Almassy Pál, apja Ambrus, anyja Margit, mostohafivérei: *Hyro* Imre, Ferenc, Orbán, Mihály, István és Bálint, mostohanővére Márta. Kih. 1595. (34. jkvi l.).

Almasi János és Ferencz. Kih. 1648 ápr. 20. (213. jkvi l.).

Alauda József lőcsei polgár. Kih. 1654 okt. 5. (378. jkvi l.).

Altman Gáspár késmárki polgár. Kih. 1615 máj. 4. (9. sz. jkv. 206. l.).

Ambrosius I. Vitéz.

Amman Jerémiás. Kih. 1651 aug. 26. (75. jkvi l.).

Augustini ab Hortis Keresztély medicinae doctor. Kih. 1631 nov. 3. (439. jkvi l.).

Bancso másképp *Deak* Mihály, fivérei János és István. Kih. 1636 márc. 3. (100. jkvi l.).

Banutay Mihály és István. Kih. 1630 márc. 18. (351. jkvi l.).

- Basta* (Basthia) György, a szepesi vár parancsnoka, fivére Sándor, leányai Katalin és Anna. Kih. 1629 okt. 22. (335. jkvi l.).
- Beberi* Tamás, a szepesi káptalan kanonoka. Kih. 1638 ápr. 15. (250. jkvi l.).
- Bergh* Tóbiás, fivére Éliás, fiai Tóbiás és János. Kih. 1653 okt. 25. (244. jkvi l.).
- Besteller* l. Maleator.
- Bethlenfalvy* (Bethlehemfalvaj) János. I. Lipót Wien 1679 jun. 26. Kih. 1680 febr. 23. (223. és 234. jkvi l., címerleirással).
- Billowszky* Márton és Sándor „lengyelek.“ „NB. Armales istae contra Art. 18. Anni 1575 ubi habetur Polonus nullo unquam tempore in hungarum recipiendus, collatae viderentur, nisi quod dicti Martinus et Alexander in Polonia non sunt nobiles personae sed ignobiles.“ Kih. 1638 jun. 1. (253. jkvi l.).
- Boroviczeny* Sámuel. Kih. 1660 aug. 4. (702. jkvi l.).
- Bossaczy* l. Polyewka.
- Breckszovsky* János, fivére Dániel. I. Lipót Wien 1677 nov. 20. Kih. 1678 (94–96. jkvi l., címerleirással).
- Büner* (Biner) Gergely váraljai lakos. Kih. 1632 jan. 12. és márc. 8. (450. és 462. jkvi l.).
- Csepanfalussy* Mihály. Kih. 1626 febr. 17. (165. jkvi l.).
- Czebanyi* Abrahám. Kih. 1607 ápr. 2. (75. jkvi l.).
- Czernel* Sámuel késmárki polgár. Kih. 1636 jan. 7. (95. jkvi l.).
- Czerva* György korompai polgár armálisának kihirdetése ellen tiltakozik Máriássy Zsigmond alispán Csáky István gróf főispán nevében. A jegyző által tévedésből aláírt armalist nem hirdetik ki; 1654 nov. 16. (384–385. jkvi ll.).
- Csucsí* János. Kih. 1660 jul. 13. (697. jkvi l.).
- Clesse* Miklós. I. Lipót Wien 1675 márc. 8. Kih. 1675 ápr. 22. (191–193. jkvi l. címerleirással).
- Dancz* János. Kih. 1638. máj. 5. (255. jkvi l.).
- Danoczy* Szaniszló. Kih. 1630 jun. 5. (359. jkvi l.).
- Darasóczy* János, fia Zsigmond. Kih. 1700 szept. 20. (474–475. jkvi l.).
- Deak* l. Bancso.
- Dévay* Pál, ifj. Tököly István szolgája. III. Ferdinánd Prága 1648 febr. 12. Kih. 1648 jun. 8. (227. jkvi l.).
- Druzbaszky* (de Felső Druzbach) János, fiai Ferenc, Péter és József. I. Lipót Laxenburg 1692 máj. 22. Kih. 1692 aug. 7. (237. és 245–6. jkvi l., címerleirással).

- Dubovay* Mátyás. Kih. 1633 május 9. (574. jkvi l.).
- Farkas* János. Kih. 1655 jul. 21. (416. jkvi l.).
- Farkas* Tamás. Kih. 1656 okt. 25. (518. jkvi l.).
- Feyes* másképp *Szilvassy* György. Kih. 1630 jun. 5 (359. jkvi l.).
- Fink* Tóbiás. Kih. 1660 dec. 7. (715. jkvi l.).
- Frey* Mihály késmárki polgár. Kih. 1615 máj. 4. (9. sz. jkv 206. l.).
- Friszwerker* Pál késmárki polgár. Kih. 1636 jan. 7. (95. jkvi l.).
- Furar* Dániel. Kih. 1676 okt. 13. (318. jkvi l.).
- Futeiovics* Péter. Kih. 1682 ápr. 2. (147. jkvi l.).
- Fürhnstejn* Tóbiás, neje Nemeth Anna. Kih. 1652 dec. 9. (132. jkvi l.).
- Fux* János. (Hont vm.-ben 1618. évben volt kihirdetve). Kih. 1643 ápr. 9. (568. jkvi l.).
- Galli* Tóbiás késmárki polgár. Kih. 1617 ápr. 7. (9. sz. jkv 335. l.).
- Gallik* Jakab. Kih. 1676 okt. 13. (318. jkvi l.).
- Geraltovics* János. Kih. 1688 márc. 9. „Qui siquidem eotum studiis et literis humanioribus fuerit addictus prointerim taxa eidem indulta.“ (27. jkvi l.).
- Gika* János-Gergely oláh vajda, neje Sturzan Mária, leányuk Katalin-Mária. Kih. 1668 jan. 23. (405. jkvi l.).
- Gnosty* János késmárki polgár. Kih. 1640 jun. 11. (437. jkvi l.).
- Gölniczky* Pál. Kih. 1671 szept. 3. (627. jkvi l.).
- Gönczi* János. Kih. 1663 jun. 16. (107. jkvi l.).
- Greff* (de Leöche) Mihály. Kih. 1634 dec. 14. (58. jkvi l.).
- Grego* András. III. Ferdinánd Wien 1642 dec. 11. Kih. 1644 márc. 1. (28. jkvi l.).
- Groo* Márton és *Sculteti* Lőrinc (antea etiam nobilitate gavisi). Kih. 1610 jul. 27. (272. jkvi l.).
- Groszman* másképp *Megander* János. Kih. 1659 jul. 7. (650. jkvi l.).
- Grünblat* Lajos. Kih. 1659 márc. 24. (633. jkvi l.).
- Gutmittel* Sebestyén. Kih. 1600 jul. 3. (13. jkvi l.).
- Günter* Ádám. Kih. 1630 márc. 18. (351. jkvi l.).
- Günther* András olaszii lelkész, neje Magdaléna, fiai András, Dávid, Dániel, leányai Zsuzsanna és Anna. Kih. 1653 jun. 26. (182. jkvi l.).
- Gyorggyai* Ferenc. I. Lipót Sopron 1681 szept. 21. Kih. 1682 febr. 27. (141—142. jkvi l., cimerleirással).
- Győrky* (Gyeörkj) Gáspár. Kih. 1635 jun. 28. (72. jkvi l.).
- Gyulai* János. Kih. 1663 dec. 10. (205. jkvi l.).
- Gyurkovics* (Gyürkowths) András. Kih. 1611 szept. 28. (9. sz. jkv 2. l.).
- Hain* l. Paterson.
- Hanussovszky* l. Paulikovits.

Harkály máskép *Hegedős* Ádám. I. Lipót Wien 1666 febr. 5.

Kih. 1666 ápr. 5. (98–102. jkvi l., címerleirással).

Heder Kristóf. Kih. 1660 jan. 22. (667. jkvi l.).

Hegedős l. *Harkály*.

Herant György. Kih. 1607 jul. 16. (104. jkvi l.).

Hertneky János, Csáky István gróf főispán familiarisa. Kih. 1640 jun. 11. (438. jkvi l.).

Holeschay György. Kih. 1678 febr. 25. (81. jkvi l.).

Hotkoczy György. Kih. 1626 máj. 11. (176. jkvi l.).

Hunyady (Huniadj) János. „Scutum celestini coloris, cuius partem amoenus fluius occupat, ex quo ceruus dimidiatus pedibus anterioribus ad altum leuatis emergi conspicitur. Super scutum galea est militaris quam corona aurea defluentibus utrinque lacinijis tegit, ex quo modo simili semi ceruus eminet.“ Kih. 1557 szept. 29. (317. l.).

Hurait de Farkasfalva. Kih. 1630 jun. 17. (362. jkvi l.).

Hyro l. *Almassy*.

Illevay l. *Urbanovics*.

Jakobej (Jakubowszky) l. *Szeleszkey*.

Jacobi máskép *Lany* (Lanny) Márton, neje Ülmuzer Erzsébet, fai Kristóf, Márton és Antal. Kih. 1667 febr. 10. (161. jkvi l.).

Jabroczy Dániel és Ádám fivérek, ez utóbbi fiai Gábor és József, amannak fia István. I. Lipót Wien 1700 márc. 12. Kih. 1700 ápr. 17. (219–221. jkvi l.).

Jaszovszky de Jaszo András. Kih. 1635 jul. 9. (73. jkvi l.).

Joni Tóbiás, neje Lany Mária, fiai ifj. Tóbiás és János, továbbá *Schwartz* Mihály és neje Holtzschuher Judit. I. Lipót Wien 1696 márc. 13. Kih. 1696 jun. 18. (6–7. és 74–77. jkvi l., címerleirással).

Jurtybj Mihály Kih. 1635 jun. 28. (72. jkvi l.).

Kacsir Menyhért lőcsei polgár. Kih. 1656 aug. 14. (508. jkvi l.).

Kathay István. Kih. 1655 márc. 31. (404. jkvi l.).

Keil Mátyás. III. Ferdinánd kir., Ebersdorfi tábor 1643 okt. 14. Kih. 1643. (577. jkvi l.).

Kerekes András, neje Cheh Ilona, gyermek. András és Ilona. Kih. 1649 okt. 1. (317. jkvi l.).

Kesmarszky György. Kih. 1650 ápr. 6. (7. jkvi l.).

Kigar máskép *Taliaj* Márton. (Szerezte 1632-ben és ugyanez évben. kihirdették Sáros vármegyében). Kih. 1637 okt. 26. (220. jkvi l.).

- Kiraly Helmechy* Ferenc Csáky István gróf főispán familiarisa.
Kih. 1640 jun. 11. (438. jkvi l.).
- Kosztrubovszky* János. Kih. 1663 jul. 12. (124. jkvi l.).
- Kovács* I. Smid.
- Kramer* Pál, Jakab és Konrád lőcsei polgárok. Kih. 1617 febr. 13. (330. jkvi l.).
- Krameries* Menyhért. I. Lipót Wien 1677 márc. 20. Kih. 1677 dec. 4. (98. jkvi l., cimerleirással).
- Krivacsi* Ferenc. Kih. 1670 nov. 17. (28. sz. jkv. 58—59. l.).
- Kunisch* (Kwnysch de Kesmark) Gergely. I. Miksa, Wien 1573 aug. 9. Kih. 1577 márc. 4. (282. jkvi l.).
- Kvit* Sándor. Kih. 1652 aug. 14. (122. jkvi l.).
- Langh* János „Judex primarius Liberae ac Regiae Civitatis Leuchoviensis. Kih. 1635 szept. 3. (78. jkvi l.).
- Lany* I. Jacobi.
- Lapsanszky* Kristóf, Márton és János. Kih. 1652 máj. 13. (111. jkvi l.).
- Lazari* János. Kih. 1689 máj. 6. (79. jkvi l.).
- Lenard* György. I. Lipót Wien 1679 márc. 18. Kih. 1679 szept. 4. (24—26. jkvi l., cimerleirással).
- Lipóczy* (Lipóczy) Miklós. Kih. 1654 nov. 16. (384. jkvi l.).
- Liptay* I. Ondrejkovics.
- Löffelholz* (a Kolberg) György-Vilmos báró. I. József (kelet nélkül). Kih. 1711 júl. 13. „quia debitum Juramentum super Indigenatu deponere recusasset, Litterarum quoque Testimonialium extradatio et earundem inprothocollatio suspensa est.“ (44. sz. jkv 30—31. l.).
- Makkay* György. Kih. 1652 jul. 8. (116. jkvi l.).
- Maleator* (Besteller) Fülöp, fivérei Mátyás és György Kih. 1611 jan. 31. (327. jkvi l.).
- Malleter* György, Gergely és Pál, iglói lakosok. Kih. 1663 jan. 16. (33—34. jkvi l.).
- Marci* János. Kih. 1689 márc. 7. (49. jkvi l.).
- Margith* János. Kih. 1655 jul. 21. (416. jkvi l.).
- Marschalko*. Kih. 1654 nov. 16. (384. jkvi l.).
- Mauks* (Maukush) Dónát „judex primarius Civitatis Kesmark“. Kih. 1635 szept. 3. (77. jkvi l.).
- Megander* I. Groszmann.
- Medveczky* Dániel, neje Styavniczky Mária, fiai Sámuel és János, I. Lipót, Wien 1676 jun. 24. Kih. 1677 márc. 29. (350—352. jkvi l., cimerleirással).

- Meos* Zsigmond és János. I. Miksa, Wien 1569 május 14. Kih. 1575. aug. 16. (242. jkvi l.).
- Mootis* György. Kih. 1647 aug. 12. (168. jkvi l.).
- Morszkowszky* András, neje Horváth Zsuzsanna, gyermek. András János, Marianna. I. Lipót 1668 ápr. 21. Kih. 1668 jul. 16. (121–125. jkvi l., címerleirással).
- Müller* György lőcsei polgár. Kih. 1630 jun. 17. (362. jkvi l.).
- Nagy* István. Kih. 1664 jul. 21. (328. jkvi l.).
- Nemes* György. Kih. 1601 ápr. 16. (24. jkvi l.).
- Ondrejkovics* András szepesi kanonok, általa *Liptay* Gáspár. Kih. 1659 decz. 20.
- Pap* (de Thornay) Márton. II. Ferdinánd 1626 márcz. 9. Kih. 1700 febr. 3. (190. jkvi l.).
- Paterson Hain* János, fiai György és János, rokonai Náthán, Lajos és György. Kih. 1660 márcz. 4. (670. jkvi l.).
- Paulikovits* Pál, *Hanusovszky* János és ennek neje Ondreikovits Anna. I. Lipót Wien 1664 jul. 28. Kih. 1656 ápr. 28. (450–51. jkvi l.).
- Peszky* György lublóí harmincados. Kih. 1635 okt. 22. (87. jkvi l.).
- Pelkovij* Dániel verboi lelkész. Kih. 1656 okt. 25. (518. jkvi l.).
- Pfannschmiedt* (de Leuchovia) Dániel. Kih. 1660 jan. 22. (667. jkvi l.).
- Pietschke* János-Máte, neje Baxmon Éva, gyermek. János-Zsigmond, Éva. I. Lipót 1700 jun. 25. Kih. 1700 aug. 18. (365., 368–377. l., címerleirással.).
- Pika* Sebestyén. Kih. 1641 dec. 31. (512. jkvi l.).
- Polyenka* másképp *Bossaczy* Ádám. Kih. 1604 jan. 2. (80. jkvi l.).
- Pothuralszky* Bálint. I. Lipót Wien 1677 nov. 10. Kih. 1677 dec. 18. (97. jkvi l. V. ö. *Vilkóczy*).
- Rael* Antal a szepesi bányavárosok provisor. Kih. 1602 ápr. 27. (45. jkvi l.).
- Rareceni* (?) Dániel. Kih. 1638 dec. 13. (332. jkvi l.).
- Rau* János-Jakab a szepesi kamara tanácsnoka, neje Kraft Mária-Terézia. I. József. Wien 1710 márc. 17. Kih. 1710. jun. 6. (43. sz. jkv 65–77. l., címerleirással).
- Reguli* Ábrám. Kih. 1663 jun. 7. (105. jkvi l.).
- Saierman* Zsigmond. Kih. 1662 dec. 16. (20. jkvi l.).
- Sarlay* István, özv. Dezsőfy Istvánné servitora és neje. Kih. 1652 szept. 17. (128. jkvi l.).
- Sárossy* (Saarossy) János lőcsei harmincados. Kih. 1575 febr. 28. (221. jkvi l.).
- Sárossy* (Saárosi) Márton és István. Kih. 1652 aug. 14. (122. jkvi l.).

- Schayerner* Menyhért. Kih. 1600 jan. 28. (8. jkvi l.).
- Scheps* Gáspár. Kih. 1656 okt. 25. (518. jkvi l.).
- Schifferer* Frigyes. Kih. 1688 jan. 3. (4. jkvi l.).
- Schlegel* Kristóf doktor, Lőcse sz. kir. város pastor primarius-a. Kih. 1652 május 13. (111. jkvi l.).
- Schuberth* Bertalan, neje Keller Katalin. Kih. 1666 ápr. 5. (92. jkvi l.).
- Schuler* (Schwler) Orban késmárki polgár. Kih. 1617 ápr. 7. (9. sz. jkv 335. l.).
- Schwartz* I. Joni.
- Sculteti* I. Groo.
- Serpily* János. Kih. 1630 szept. 14. (378. jkvi l.).
- Simonis* Dávid és Dániel. Kih. 1653 máj. 27. (178. jkvi l.).
- Smid* másképp *Kovács* Dániel lőcsei polgár. Kih. 1689 ápr. 13. (57—58. jkvi l.).
- Soltész* (Soltisz) István. Kih. 1655 jul. 21. (416. jkvi l.).
- Sóds* György szepesi olvasókanonok, általa *Zabieszki* János. Kih. 1660 jan. 22. (667. jkvi l.).
- Spillenberger* Sámuel lőcsei polgár, Philosophiae et Medicinae Doctor. Kih. 1617 febr. 13. (330. jkvi l.).
- Stankay* Miklós. Kih. 1615 jun. 15. (9. sz. jkv 211. l.).
- Starinszky* Lukács. Kih. 1640 nov. 26. (452. jkvi l.).
- Staudenhercz* Lénárt késmárki kereskedő. Kih. 1632 jan. 3. (449. jkvi l.).
- Szabó* (Zabo) Jakab. Kih. 1579 aug. 30. (349. jkvi l.).
- Szeleczkey* másképp *Jakobej* (Jakubowszky) István. Kih. 1630 jun. 17. (362. jkvi l.).
- Szentpétery* (Szentpetherj) György. Kih. 1652 jan. 9. (54. jkvi l.).
- Szontag* (de Iglo) Pál, Lajos és egy másik Pál, „alias receptorum Nobilium Comitatus Gömöriensis.“ Kih. 1660 jan. 22. (667. jkvi l.).
- Szorger* Mihály. Kih. 1655 nov. 24. (458. jkvi l.).
- Szylvasy* I. Feyes.
- Taliaj* I. Kigar.
- Terstenszky* Pál. I. Lipót Sopron 1681 nov. 15. Kih. 1682 febr. 27. (142. jkvi l., cimerleirással).
- Thann* Antal a szepesi kamara számvevője (rationum magister). Kih. 1612 nov. 14. (9. sz. jkv 46. l.).
- Török* Péter. Kih. 1655 jul. 21. (416. jkvi l.).
- Tron* Menyhért. Kih. 1650 ápr. 6. (7. jkvi l.).
- Tron* Simon, neje Szent Mariaj Zsuzsanna, fivére Dániel. I. Lipót Sopron 1681 május 28. Kih. 1682 január 29. (118—120. jkvi l., cimerleirással).

Ujfalussy (Vyřfalussj) de Keörtwelies Benedek. Kih. 1635 aug. 1. (74. jkvi l.).

Urbanovics (Vrbanowycz) másképp *Illevay* István. Kih. 1635 febr. 1. (62. jkvi l.).

Valendorffy Márton és fivére. Kih. 1596 jul. 8. (34. jkvi l.).

Vass György. Kih. 1638 febr. 8. (238. jkvi l.).

Weiszer Mihály. Kih. 1659 jul. 7. (650. jkvi l.).

Vettalin János. Kih. 1663 jan. 16. (34. jkvi l.).

Viléz Ambrosius, Ambrosius-Miklós fiával Jánossal, Miklós fiával Jakabbal. Kih. 1652 ápr. 8. (97–98. jkvi l.).

Vilézy András, neje Anna Fider, fia János. I. Lipót Wien 1675 jun. 15. Kih. 1675 jun. 28. (104–105. jkvi l., címerleirással).

Vilkoczy János, testvérei András, Mátyás, Ilona, Anna és Katalin. I. Lipót Wien 1677 nov. 10. Kih. 1677 dec. 18 (96–97. l., címerleirással v. ö. Pothuralszky).

Werbowszky Menyhért. Kih. 1615 máj. 4. (9. sz. jkv 206. l.).

Warga István, Sennyey Ferenc servitora. Kih. 1653 jan. 27. (135. jkvi l.).

Winckler János-Ábrahám, neje Topportz Mária, fivérei: Ármin-Ábrahám, András, Mátyás-Vilmos és Jakab. I. Lipót Wien 1669 ápr. 24. (292–296. jkvi l., címerleirással).

Zabieszki l. Soós.

Zarewuczki de Rosenbergh Pál. Kih. 1612 máj. 25. (9. sz. jkv 26 l.).

Zathorszky Kázmér, fiai János és Sándor. I. Lipót Wien 1688 márc. 15. Kih. 1688 szept. 11. (188–9. jkvi l., címerleirással).

Zauer Fülöp-Boldizsár, a Löffelholcz-féle ezred kapitánya. I. József Wien 1709 dec. 24. Kih. 1710 jun. 23. (43. sz. jkv 78–94. l., címerleirással).

Zayka Imre a szepesi vár konyhamestere. Kih. 1620 szept. 5. Már az aug. 6-iki közgyűlésen mutatta be, de mivel urnője tudta nélkül adta be, a kihirdetést elhalasztották. A grófnő Thurzó Szaniszló nevében tiltakozott is a kihirdetés ellen, mivel Zayka az ura tudta nélkül szerezte meg az armálist. De az univerzitás mégis kihirdette. 1621-ben a nádor megtiltotta a vm.-nek, hogy a kihirdetésről testimoniálist adjon ki és ha már adott volna, vétesse vissza vagy jelentse ki semmisnek. A vm. engedelmeskedett. (9. sz. jkv 450., 452., 454. és 482. ll.).

Zeuch (de Paztho) Ferenc, Dunajecz (Nedecz) vára officiálisa. Kih. 1565 febr. 1. (212. jkvi l.).

KISEBB KÖZLÉSEK.

Szepesiek felvétele a kassai polgárok közé a középkorban.

A középkori magyar városokban idegen ember csak akkor lehetett a város közönségének tagja, ha a város tanácsa őt a polgárok sorába felvette. A polgárok sorába való felvétel ünnepélyes formák közt történt, a mely actusról jegyzéket is vezettek. Ebbe a jegyzékbe mindenekelőtt beírták, hogy a felvétel mikor történt, beírták az ujdonsült polgár nevét, azután rendszerint, *de sajnos nem mindig*, az új polgár származási helyét és foglalkozását, végül mivel a polgárok közé való felvételért díj járt, bejegyezték, hogy az illető ezt a díjat, a XV. században rendszerint egy puskát, lándzsát vagy íjját, később egy forintot — lefizette-e, vagy ha nem, annak lefizetéseért kik állottak jót.

Ezt a névsort a legtöbb magyarországi városban már a középkorban vezették és ezt a város anyakönyvének: „*Matrica civitatis*”-nak nevezték. Ilyen anyakönyv maradt fenn a középkorból pl. Kassán is, amelyben a Kassára költözöttek sorában néhány szépeességit is találunk.

Kassa szab. kir. város levéltárában a mohácsi vész előtti időből két ilyen városi anyakönyvet őriznek, az egyik 1460-tól 1471-ig terjedő töredék, a másik 1489-től a mohácsi vészig (1526) terjed.

Mint említettük, az anyakönyv nem mindig mondja meg, hogy az illető ujdonsült polgár honnan származik. Így pl. az 1460—71. közötti időből származó anyakönyvben négy *Czipser* (szepesi) vezetéknévű polgár felvételéről találunk bejegyzést, de ezek közül csak egyről tudjuk pontosan származási helyét megállapítani, a többi háromnál a *szükszavu* anyakönyv erről hallgat.

Igy 1460-ban felvesznek egy Czipser Györgyöt. Származási helye ismeretlen.

1462-ben felvesznek egy Czipser Mihályt, aki kassai születésű szücs volt. („Huius civitatis natus“.) 1463-ban Czipser Gáspár mészárost és végül 1470-ben Czipser Kelement veszik fel, hogy honnan — nem tudjuk. 1460-tól 1526-ig pontosan megállapíthatólag 18 szepesi származásút vesznek fel a kassai polgárok sorába. Ezek helységek szerint a következőképen oszlanak el:

A legtöbbben kerülnek Kassára Lőcséről, nevezetesen — hatan. Iglóról, Szomolnokról kettő-kettő, Gölniczről, Görgőről, Ladnáról, Ludmansköről, Ménhárdról, Pálmalfáról, Szepes-Olaszról és általában a Szepességről egy-egy.

A Lőcséről Kassára került polgárok közt van egy *Henkel* János nevű, aki 1460-ban telepszik le Kassán, továbbá 1492-ben *Stock János, Lőcse város volt jegyzője* vándorol Kassára.

Ha a *foglalkozási ágakat* tekintjük, Stockon kívül a Kassára települők mind mesteremberek és ezek között legtöbb a szücs. Igy 1462-ben Klobelhewr János iglói szücs, 1463-ban Hilbrant György lőcsei szücs és Czipser Márton pálmalfalusi szücs kerülnek Kassára. Ezeken felül két sörtőző, t. i. András Ménhárdról és Szepesi Simon, két mészáros, ugymint Klop Gáspár Szepes-Olaszról és Ambros János Szomolnokról, továbbá Wolf János szomolnokai fémolvasztó (kohó munkás), Vanosch Mihály iglói cipész, Fyrer Péter lőcsei szabó, Pál mester görgői kovács és Antal gölniczi pék telepsznek le Kassán. Öt letelepültnek a foglalkozása ismeretlen előttünk.

Nemzetiség szerint az eloszlás a következő: Ugylátszik valamennyi Kassán letelepült szepesi polgár német ajkú volt, legalább erre kell a neveikből következtetnünk — csupán két magyar volt köztük, nevezetesen az iglói Wanosch Mihály, akinek magyar ortografia szerinti neve valószínűleg Vámos volt, és a ludmansköri Tót Gergely.

Kor szerint a letelepülés a következőképen történt. Legtöbb szepesi polgár 1462-ben lesz kassai lakos, nevezetesen ez évben négyet vesznek fel, 1460-ban és 1463-ban hármat-hármat; 1465-ben, 1492-ben, 1506-ban, 1507-ben, 1510-ben 1525-ben egyet-egyet. Ebből azt kell következtetnünk, hogy a szepesiek vagy jól érezték magukat szűkebb hazájukban, vagy nagyon ragaszkodtak szép és kedves földjükhöz s így — amíg nem kellett — nem hagyták azt el.

Az anyakönyvi bejegyzések eredeti szövege így hangzik:

Hii infrascripti assecuti sunt ius civile.

1460.

május 27. Item feria tertia ante Penthecostes Johannes Wolff schmolczér de Schmoelnicia adeptus est ius civile; tenetur 1 pixidem manulem — dedit.

augusztus 8. Item feria sexta ante Laurencii Petrus filius Eyserin dicti de Ladna adeptus est ius civile — tenetur pixidem manulem in valore unius floreni. Item feria tertia post Lucie *Johannes Henkel* de Lewtschaw assumptus est per dominos de consulatu in concivem. tenetur 1 balistam.

1462.

január 12. Eodem die (t. i. feria tertia post Epiphanie) Andreas braxator de Menersdorff — tenetur 1 pixidem. Pro eo fideiussor Richter Jacob et Salamon sutor — Dedit.

február 19. Item feria tertia post Valentini martiris Michael Wanosch dictus de Novavilla sutor adeptus est ius civile. — Tenetur 1 flegel.

augusztus 13. Item feria sexta ante festum assumptionis Marie Paulus de Lewtscha gener condam Leymitterynn assumptus est in concivem, — tenetur 1 balistam — dedit.

december 10. Item feria sexta proxima post conceptionis Marie Hannus Klobelhewr de Novavilla pelfifex adeptus est ius civile. — Tenetur 1 Spiss. — A margón: tenetur.

1463.

február 18. Feria sexta ante dominicam Esto michi vel Carnisprivii Georgius Hilbrant pelfifex de Lewtscha assumptus est in concivem, tenetur 1 balistam.

április 26. Item feria tertia ante dominicam Jubilate Gaspar Klop von Walendorf carnifex adeptus est ius civile, tenetur 1 pixidem — dedit.

augusztus 2. Item feria tertia post ad Vincula Petri apostoli Martinus Czipser de Palmasdorff pelfifex adeptus est ius civile, tenetur pixidem manulem in valore unius floreni.

1464.

junius 12. Item feria tertia post octavam festi Sacratissimi Corporis Christi Petrus Fyrer sartor de Lewcha adeptus est ius civile, tenetur 1 balistam — dedit.

szeptember 18. Item feria tertia proxima ante festum beati Mathei apostoli et evangeliste Symon de Scepus braxator adeptus est ius civile, tenetur 1 balistam.

1465.

január 4. Feria sexta proxima ante festum Epiphaniarum Domini Petrus Trenczer de Lewtschaw adeptus est ius civile, tenetur unam balistam.

(Eredetije a Kassa szabad királyi város levéltárában őrzött jegyzőkönyvben lévő s 1460—71-ig terjedő »Matrica civitatis«-ban, a 418, 419, 420, és 421. lapokon.)

1492.

augusztus 31. Johannes Stock alias notarius Lewchowiensis adeptus est ius civile feria sexta proxima ante Egidii abbatis, dedit florenum 1. — Dedit.

(1492—1504-ig az anyakönyv következetesen elhallgatja a polgárok származási helyét.)

Anno Domini 1506.

szeptember 18 vagy 25. Master Paul eyn schmyd von Goergew hat erlangt purgerrecht feria sexta Mathei apostoli, fideiussores pro eo magister Antal Faber, magister Georgius carpentarius.

Anno Domini 1507.

április 15. Hannes Ambros von der Schmolnecz eyn flescher hat erlangt purgerrecht am donnerstag nach Tiburci.

1510.

január 4. Tot Gergel in Ludmannszdorff el hat erlangt purgerrecht am freitag vor Trium Regum, dedit dominus ort 1.

Burger Rechtt anno Domini 1525.

márczius 3. Anthonius beck von der Gilnicz hot purgert recht erlangt am freytag vor Invocavit fideiussores Ambrosius Koror, Kilianus Konig.

(Eredetije Kassa szab. kir. város 1489—1528-ig terjedő jegyzőkönyvének elején, a város levéltárában.)

Közli: DR. IVÁNYI BÉLA.

A szent korona Lőcsén.

1622 március havában ritka szerencse érte Lőcsét. Három napig falai közt őrizhette a szent koronát, melyet városi levéltárunknak egy ezen időből származó oklevele is a nemzet legdrágább kincsének nevez s melyre áhitatos kegyelettel tekintett a nemzet a koronázás most lefolyt napjaiban.

A harmincéves háború első szakaszában, Bethlen Gábornak II. Ferdinánddal vívott első háborúja alkalmával Pozsony várával együtt Bethlen kezébe került a szent korona is. A háború változatos eseményei miatt azonban a koronát nem hagyhatták az Ausztriával szomszédos Pozsonyban, hanem Nyitrára, Zólyomba, majd sok hányattatás után Kassára szállították és ez utóbbi helyen volt akkor is, midőn az 1622. januárjában megerősített nikolsburgi béke értelmében Bethlennek meg kellett válnia a koronától és vissza kellett adnia Ferdinándnak. Akkor úgy döntöttek a korona legközelebbi sorsára vonatkozólag, hogy Kassáról Trencsénbe kell vinni és a jövőendő országgyűlésig a trencsényi várban kell őrizni. Lőcse beleesett a Kassa—Trencsén útvonalba és így történt, hogy a nikolsburgi béke végrehajtásakor mozgalmas napok játszódtak le a városban. Már előzőleg a kassai gyűlésre, melyen a területek kölcsönös átadásának és a korona átszolgáltatásának meg kellett történnie, Lőcsén keresztül utaztak a két fél biztosai. Március 8-án Lőcsére érkeztek Ferdinánd részéről Pyber János váradi püspök, Osztrosith István, Czobor Imre és Hermann kamarai tanácsos; Bethlen részéről Forgács Péter, Liptai Imre és Litassi, akik négy napig maradtak itt és március 11-én utaztak tovább Kassa felé, ahová Lőcse képviselőjében már március 2-án elindult Wolff János és Teuffel Kristóf városi jegyző. (Hain krónikája.)

Március 19-én megállapították Kassán, hogy „az szent korona holnap napon publice cum solennitate ládájából kivéttetik ad revindendum és annakutána resignáltatik.” (Szilágyi: Bethlen kiadatlan politikai levelei. CCCXL.) A korona átadása Bethlen részéről másnap valóban meg is történt nagy fény és ünnepélyek közepette. 21-én hazaérkeztek a lőcsei követek és hírül hozták, hogy a Szepesség Lőcsével együtt II. Ferdinándhoz került. Együttal bejelentették azt is, hogy a szent koronát Eperjestől Trencsényig Lőcse, Eperjes, Kisszeben és Bártfa kétszáz jól felfegyverzett, megbízható polgárának is el kell kísérnie, hogy ebből az őrségből Lőcsére 75 ember esik, akiknek Eperjesig kell a korona elő menniök és

ott a többi három város őreivel egyesülve a koronával együtt Lőcsén át Trencsénig utazniok. Kassától Eperjesig a fejedelem 500 darabontja és huszárja kísérte a koronát. (Hain.)

Különben Ferdinánd biztosai már március 16-án irtak a városnak Kassáról, hogy a korona illő kíséretéről gondoskodjanak (Városi levéltár II. o. IV. cs. 70.), március 25-én pedig Thurzó Szaniszló, a megye főispánja (1622. június 3-tól nádor), a megyét utasította, hogy „Ő Felsége méltóságáért és az Szt. Corona böcsületéért” a korona kíséretében vegyenek részt. (Megyei levéltár, 1622. III. fasc. 3.)

Lőcse városának nem ez volt az első szolgálata a szent korona körül. Az ország más városaihoz hasonlóan Lőcse is hozzájárult a korona őrségének fizetéséhez és a XVII. sz. elejéről több oklevelünk van (Városi levéltár II. o. IV. cs. 60.), melyek a város ezen tartozásának kifizetését sürgetik. Ez az összeg az 1610–11. évi kivetés szerint 400 forint volt, míg például Kassa 600, Eperjes 300, Késmárk 150, Pozsony 500 forintot fizetett. (U. ott. II. o. IV. cs. 60/2.)

Március 24-én 60 lőcsei polgár darabantokkal indult Eperjesre, honnét 26-án sötét este érkeztek Lőcsére a szent koronával, a biztosokkal és Révay Péter koronaőrrel, ki utolsó leheletéig hűséges őre és egyben tudós ismertetője is volt a koronának. A polgárság jól felfegyverezve, három zászlóval Görgőig vonult a szent kincs elé, a kapuban pedig Greff Lőrinc bíró és a tanács fogadták. Révay Pétert a koronával együtt a Wiesenberger ház hátulsó szobáiban helyezték el, míg az elülsőkben Pyber püspök kapott szállást. A következő két napon, húsvét napjain, nagy ünnepségek voltak Lőcsén. A bíró és a tanács letették a hűség- esküt a királyi biztosok előtt, akiket fényesen megvendégeltek és három aranyozott serleggel ajándékoztak meg, majd a lelkes hálaadó prédikációt tartott, elénekelték a Te Deum-ot és peregetek a dobok, harsogtak a trombiták, dörögtek az ágyuk a nagy esemény örömére.

Március 29-én ment tovább a menet, melynek soraiban ott volt a 75 hűséges lőcsei polgár is, magukkal vivén a város zászlaját és dobját is. A költségeket — minden résztvevő 4 frt. utiköltséget kapott — a céhek és a kereskedők fizették. (Hain.) A megye közönségét Görgy Márton és Dráveczky György képviselték a kíséretben és Lucsivnáig mentek el a koronával. (Megyei levéltár. Protoc. 1622. pag. 516.)

A korona szerencsésen meg is érkezett Trencsénbe, honnét azután 1622 július 26-án vitték vissza Pozsonyba.

TAKÁCS SÁNDOR.

Adat egy középkori késmárki ötvösről.

1524. augusztus 14. Kassa. Kassa város bírája és tanácsa tudtul adja, hogy Elek ötvös, miután felesége Budán meghalt, Kassára majd Késmárkra költözött s ott meghalt.

Wir Richter und Rottman der Statt Casch (= Kassa) thwn kwnth allen, den dy dysen wnszern Briiff ansehen ader hören lesen, das auff heut, als seyn Datum weist vor vns ym syezenden Rott erschinen ist der namhaftige weisse Herr Hannes Ferber dy zeit wnszer Richter yn Stat seynes Schwogers Melcher Waygels von Crock, wns vorpringende, dy ersame wnd vorsichtige Herrn *Simon Moler* wnszer Eydpruder wnd meister *Bernhardt goltschloer* auch wnszer Mittwoner, wns pittende wmb der Worheit willen, dy von wegen *Alex goltschloers* wnd seyner Hawsfraw seliger gedech(t)nes noch Ordenwng der Recht off yren Aeyd wnd Gewissen zew frogen wnd vorhören, dornoch ym wmb der Worheit willen eyn Wrkwnth geben, des wyr ansehende dy Gerech(t)ikeit wnd seyne fleisse Pet (= Bitte), haben dy bemelte geczewgen yn aller Meenung der Recht off yren Eyd gefrogt, memlich (= nämlich) Herr *Simon Moler* wnszer Eydgenosz hot eynbekanth, wy das *Alex goltschloer* noch dem Tod seyner Hawsfrawen zcu *Offen* vorschiden ken *Casch* kommen ist wnd von *Casch yn den Keszmarck geczogen wnd ausz den Willen Gotis verstorben*. Der ander, als meister *Bernharth goltschloer* dergleichen off seyn Ayd wnd gutt gewissen gesagt hot, wy das *Alex goltschloer* zew *Crock* eyn Hawsfraw zew eynen elichen Weib genommen het wnd mit yr ken *Offen* Statt kommen wnd do seyne Hwsfraw vorschiden wer, dornoch meister *Alex goltschloer* on eyn Weyb Wytman bey sex Jar gewesen wer wnd von *Offen* ken *Casch*, von *Casch yn den Keszmarck geczogen wer wnd also do yn Gott verstorben*. Dorwmb des zew Vrkwnd geben wyr dysen wnszern Briiff bekrefftiget mit unszern Statsigel. Gescheen am Sonntag vor wnszer Frawn Hymmelfartczstag im Jar 1524.

Fogalmazvány Kassa város levéltárában. Lajstromozatlan.

Közli: KEMÉNY LAJOS.

Szepes vármegye útállomásai száz év előtt.

Akkor bizony még a legmerészebb képzeletű regényíró sem álmodott személyközlekedésünk mai kényelmes eszközeiről: a hajtógépes vasparipákról, a gépkocsikról, s a vasúti személy- és gyorsvonatokról. A nagyurak és a gazdag emberek akkor is négyfogatu hintóikon robogtak az egyik rokon, vagy jóbarát család szíves vendéglátó udvarházából a másikba, de a dolgaik után járó iparos, kereskedő, ügyvéd, tisztviselő emberek és családjaik tagjai csak a póstaszekereken dőcögtek az egyik útállomásról a másikra.

Vármegyénkben száz év előtt, 1817-ben, aránylag *kevés útállomás* volt; hiteles kútforrásom szerint csak *tizenhat*. Ezek akkori neveit, útirányait és egymástól távolságait mutatom be alantabb, Szepesházy Directorium-a nyomán. Ez a forrás teljesen megbízható, mert szerzője, *Szepesházy Károly*, aki 1780-ban Lőcsén született, kiérdemült katonatiszt, magyar testőr, azután udvari kancelláriai hivatalnok, s végre a kassai kerület királyi albíztosa és a maga idejében jőnevű földrajzi író volt, akinek enemű munkái kiállják a tudomány mai megítélését is. *Directorium Itinerantium* etc., magyarul: Eligazítója az utazóknak stb. című harántos nyolcadrétű zsebkönyve gondos útmutató „a kassai kerületben fekvő jeles vármegyéknek: Abaujvárnak, Borsodnak, Gömörnek, Sárosnak, Szepesnek, Tornának, Ungvárnak és Zemplénnek kiváló helyeiről a magyar, horvát és szlapon királyság mindenik vármegyéjébe és kerületébe, nemkülönben az ausztriai szomszédos tartományokba, betűsoros rendbe összeállítva.”

Vármegyénkre vonatkozó tanulságos adatai szerint: az Abauj vármegyei Bella falu-, vagy Hamor falutól, ma Kassabéla, vagy Kassahámor kisközségektől *Folykmar* falu, vagy *Jekelfalva* falu, ma Nagysólymár, vagy Jekelfalva kisközségek 1 állomás, ma 9·4—15·6 kilométer; ezektől *Olaszi* mezőváros, vagy *Velbach* falu, ma Szepesolaszi rendezett tanácsu város, vagy Ágostháza kisközség 1 állomás, ma 21·4—26·8 km.; ezektől *Leutsovia* szabad királyi város vármegyei székhely póstaállomás, ma Lőcse rendezett tanácsu város 1 állomás, ma 17·3—20·2 km.; ettől *Horka* falu póstaállomás, ma Lándásötöfalu kisközség 1 és $\frac{1}{4}$ állomás, ma 17·3 km.; ettől *Lucsivna* falu póstaállomás, ma Lucsivna kisközség 1 és $\frac{3}{4}$ állomás, ma 20·5 km.; s ettől a Liptó vármegyei Vihodna falu póstaállomás, ma Vichodna nagyközség 1 és $\frac{1}{2}$ állomás, ma 20·3 km. — Továbbá: Szepesolaszitól *Iglovia* mezőváros, az Oppida 16 Coron.

Scepusiensia, vagyis a szepesi 16 koronaváros kerületének székhelye, ma Igló rendezett tanácsu város 1 állomás, ma 24·7 kilométer; s e kerület lakossága 40.704, mezővárosa 16, faluja 18, területe 10 négyzetmértföld. Azután: a Sáros vármegyei Berthot falutól ma Bertót kisközségtől *Korotnok* falu, ma Polyánfalva-Korotnok kisközség 1 és $\frac{1}{2}$ állomás, ma 19·6 kilométer; s ettől Leutsovia 1 és $\frac{1}{4}$ állomás, ma a régi görgői úton 19·9 km. S Comit. Scepusiens., vagyis Szepes vármegye lakossága 112.599, szabad királyi városa 2, mezővárosa 11, faluja 179, tanyája 16, területe 66 és $\frac{5}{10}$ négyzetmértföld. Másfelől: a Sáros vármegyei Klemberg falutól, ma Kelembér kisközségtől *Gölniczium* bánya-mezőváros, ma Gölnicbánya rendezett tanácsu város 1 állomás, ma 14·6 kilométer; ettől *Szomolnokinum* bánya-mezőváros, ma Szomolnok nagyközség 1 és $\frac{1}{4}$ állomás; ma 26·2 km.; ettől a Gömör vármegyei Rosnavia püspöki város postaállomás; ma Rozsnyó rendezett tanácsu város 1 és $\frac{1}{2}$ állomás, ma 24·8 km.; s Korotnoktól Iglovia 1 és $\frac{1}{4}$ állomás ma 38 km. A könyvecske azután részletesen tájékoztat a Lőcséről hazánk valamennyi akkori vármegyéjébe, kerületébe és határörvidékébe egyenként elvezető útakról; a már felsoroltakat kiegészítő adatai ezek: Leutsovia-tól *Svedlér* bánya-mezőváros, ma Svedlér nagyközség 1 és $\frac{3}{4}$ állomás, ma 41·9 kilométer; ettől Szomolnokinum 1 állomás, ma 19·4 km.; Leutsovia-tól *Kezmark* szabad királyi város, ma Késmárk rendezett tanácsu város 1 állomás, ma a régi úton 22·1 km.; ettől *Podolinum* mezőváros, vagy *A. Rusbach* falu, ma Podolin nagyközség, vagy Alsózugó kisközség 1 állomás, ma 17·1—21·9 km.; ezektől *Krempach* falu, ma Lublókorompa kisközség 1 állomás, ma 19·6—24·5 km.; ettől a Gallicia-ban levő Pivnicna város 1 állomás, ma 11·9 km.; Leutsovia-tól Iglovia $\frac{1}{2}$ állomás, ma 11·1 km.; s Szomolnokinum-tól az Abauj vármegyei Meczenzéf mezőváros, ma Alsó-meczenzéf nagyközség 1 állomás, ma 21·2 km.

Közlő: DR. HAJNÓCI R. JÓZSEF.

KÖNYVSZEMLE.

Bal Jeromos: Szepes vára története.

— *Lőcse, 1914. — Kiadja a Szepesmegyei Történelmi Társulat. — Pályadíjjal jutalmazott munka. — 116 lap, 8 képpel és egy alaprajzzal.*

A történelmi emlékekben — irásokban és kövekben — oly gazdag Szepesség egyik még romjaiban is szép és büszke várának, a szepesi várnak története képezi a Szepesmegyei Történelmi Társulat XIII. évkönyvének anyagát. A Társulat szerencsés választással Bal Jeromos volt lőcsei tanárt bízta meg a vár történetének megírásával, aki feladatát pompásan megoldotta, mert munkájának compositioja ügyes, stylusa vonzó, érdekes s sikerült művét bár népszerűen, de mégis tudományos apparatussal megírni.

A munka hat nagyobb fejezetre oszlik, melyből az első négy fejezet a vár külső történetét tárgyalja, az ötödik és hatodik fejezet pedig a vár belső történetével foglalkozik.

Az első fejezet öt pontjában a szerző végig vezet bennünket — a megfelelő keretek közt — a vár históriájának kezdeteitől el egészen a XV. század második feléig, addig az időpontig, amelytől fogva egyes családok, olygarcha dynasziák uralják a várat. A vár őstörténeténél a szerző nem keres phantasta meséket, nem szaladgál mondák és egyéb megbízhatatlan források után, csak azért, hogy a várat egy-két századdal öregítse, hanem történetirói becsületességgel kezdi az első irott adat ismertetésével és az ezt megelőző homály és köd eloszlatását nem kísérli meg légből kapott kitalálásokkal eloszlatni, ami pedig ujabbán kezd divatba jönni. Az írás és kövek nyújtotta reális alapon kezdi és halad tovább a szerző s bemutatja a még romjaiban is hatalmas várat, mint a szepesi várispánság középpontját, székhelyét, majd előadja azokat a történelmi eseményeket, amelyek a

XIV—XV. században a várhoz fűződnek, azután feltárja és elénk varázsolja azt a három nagy epochát, amely a várat kezében tartó három szepesi dinasztia történetével és nevével függ össze. Ez a három család, amely időrendi egymásutánban a XV. század második felétől a XVIII. századig a várat birtokolta, a Zápolyai, Thurzó és gr. Csáky család volt. A XVIII. században, 1780-ban, tűz pusztítja el a várat, s elpusztul, rommá lesz, hogy többé soha fel ne épüljenek a sok viszontagságot kiállt s annyi fényt és árnyat látott ősi falak. Az ötödik és hatodik fejezetekben a vár belső felszerelését, belső életét, hadi szereit, gazdasági ügyeit ismerteti a szerző, végül a várnak, mint építménynek technikai leírásával lezárja művét. Szerző érdeme, hogy a nyomtatásban megjelent forrásokon kívül felhasználta a szepesi káptalan és a gr. Csáky levéltár anyagát, sőt a krakkói Czartorysky levéltárból is látunk idézetet. Kár, hogy az Orsz. Levéltár és a M. N. Múzeum nagy értékű anyagához nem jutott hozzá, de munkájával így is elérte a hozzáfűzött reményeket.

DR. IVÁNYI BÉLA.

TÁRSULATI ÜGYEK ÉS EGYÉB HIREK.

Jegyzőkönyv

a Szepesmegyei Történelmi Társulat választmányának 1916. évi december hó 9-én Lőcsén tartott üléséről, melyen Neogrády Lajos dr. ügyvezető alelnök elnökölt. Jelen voltak: Fleischhakker Lajos, Hajnóci R. József dr., Kompanyik Coelestin, Nagy Árpád dr., Schwarz Károly dr. választmányi tagok, továbbá Förster Rezső pénztáros, Raisz György h. múzeumi őr és Förster Jenő dr. titkár, aki a jegyzőkönyvet írta.

1. Elnök jelenti, hogy a választmány utóljára 1913. évi nov. hó 26-án tartott ülést, melynek határozatai végrehajtottak, kivéve a tagdíj felemelését, melyet az elnökség a jelenlegi viszonyokra való tekintettel függőben tartandónak vél. A háboru alatt nem merülván fel különleges intézkedések szükségé, az elnökség a választmányt csak ma hívta egybe, hogy tájékoztassa a háborús egyleti életről. Végül felveti a kérdést, hogy a választmány kívánatosnak tartja-e a közgyűlés összehívását?

A választmány helyeslően tudomásul veszi az ülések elmaradását, az utolsó ülés határozatainak végrehajtását, a tagdíj felemelésének függőben tartását. A közgyűlés összehívását egyelőre nem tartja kívánatosnak és kéri a tisztviselői kart, hogy a háboru végéig külön tisztujítás nélkül tartsák meg állásukat. Ellenben kívánatosnak tartja a választmány, hogy — ha akad megfelelő anyag — tartassék a tél folyamán lehetőleg néhány felolvasó ülés. Az első ilyen felolvasás megtartására a választmány — a titkár jelentése nyomán — felkéri Máriaissy Ödön cs. és kir. kamarás társulati tagot.

2. Förster Rezső pénztáros jelenti, hogy Széchei István és Péter Kálmán társ. tagok a választmány megbízásából megvizsgálták az 1913. évi és ugyanazok az elnökség intézkedése folytán az 1914. évi társulati zárszámadást, valamint a Sváby Frigyes-féle

jutalomdíjalap 1913—1914. évi elszámolását. E számadások közzétételre a társulat folyóiratának 1915. évi I. füzetében. Bemutatja az 1915. évi zárszámadást és ennek kapcsán jelenti, hogy elnöki utasításra az első négy hadikölcsönre összesen 7000 K-t jegyzett s javasolja, hogy az V-re 1000 K-t jegyeztessék. A tagdíjak a háboru dacára rendesen folynak be, jelenleg van a társulatnak 580 rendes, 27 alapító és 11 tiszteleti tagja. A régebb kiadványok örvendetesen fogynak. Az 1914. év folyamán befolyt Görgey István 200 koronás hagyománya.

A választmány a pénztári jelentést tudomásul veszi, a pénztárosnak az 1913—14. számadásokra nézve a felmentvényt megadja; az 1915—16. évi zárszámadások megvizsgálására felkéri Szécheý István és Péter Kálmán tagokat. Jóváhagyja a hadikölcsönjegyzés tekintetében tett elnöki intézkedéseket. Végül köszönetet mond a pénztárosnak fáradhatatlan s a társulat anyagi megerősödését biztosító tevékenységéért.

3. Förster Jenő dr. titkár jelentést tesz a társulat 1914—1916. évi irodalmi munkásságáról. Az 1913. évi határozat értelmében az elnökség hivatalosan átvette a „Közlemények Szepes vármegye Múltjából“ c. folyóiratot, mely 1914 óta társulati tagilletmény gyanánt jelenik meg. A folyóirat megérezte a háboru bénító hatását egyfelől a munkatársak hiánya, másfelől a nyomdai nehézségek folytán, úgyhogy a „Közlemények“ többször csak elkésve, kisebb terjedelemben és egyesített füzetekben jelenhettek meg. Jelzi az 1916. évfolyam tartalmát, az anyag együtt van, legnagyobb-részt ki is van szedve, de a papirhiány folytán eddig nem volt lenyomható. Remélhető, hogy a jövő hónap folyamán a füzet mégis meg fog jelenhetni. Az elnökség minden lehető meg fog tenni a papir biztosítására.

A választmány a titkár jelentését tudomásul veszi.

4. Raisz György helyettes múzeumi őr jelenti, hogy a háborn folytán az eddigi 800 K államsegélyt a Muzeum az 1914. évtől kezdve nem kapta meg s ennek folytán a tárgyaknak bevásárlás útján való gyarapítása csak igen kis mértékben történhetett meg. Az alispán úr intézkedése folytán a Muzeum abba a helyzetbe jutott, hogy a réz requirálása idején a beszolgáltatott réztárgyak közül a becsesel bírókat kiválogathatta és megvásárolhatta. A Muzeum felhasználva az alkalmat, több értékes réztárggyal gyarapította állományát. Ugyancsak ajándékozás útján is több tárgy került a Muzeum birtokába. A Lőcse város által adományozott

évi 300 K segélyt a Muzeum az említett réztárgyak bevásárlására és javítási munkálatokra használta fel. A Muzeumot az 1915. évben is, de különösen az 1916. évben sokan látogatták.

5. Förster Jenő dr. titkár, mint a társulati folyóirat szerkesztője előadja javaslatát a „Közlemények Szepes vármegye Múltjából” 1917. évi évfolyamának tartalmát illetőleg. Javasolja, hogy egy vaskos (15 ivre előírányzott) füzetben adassanak ki a Máriássy család márkusfalvai levéltára okleveleinek regestái, időrendi tudományos feldolgozásban, bevezetéssel és mutatóval. E munkán a család megbizásából Iványi Béla dr. debreceni egyetemi tanár dolgozik. A levéltár okleveleiben temérdek olyan — eddig ismeretlen — anyag foglaltatik, mely a Szepesség története szempontjából elsőranguan fontos. A Máriássy-nemzetség hajlandó a kiadás költségeihez hozzájárulni.

A válaszmány örömmel teszi magáévá a szerkesztő-titkár javaslatát és elhatározza, hogy jövő évi kiadványul ezt a munkát adja ki a folyóirat keretében, ha a Máriássy-család a kiadások egyharmadát viseli, aminek fejében 100 darab különlenyomat ajánltatik fel a családnak. Az esetleges illusztrációk valamint a tizenötöt netalán felülhaladó ívek költségei egészen a családot illetnék.

6. A titkár bemutatja Lőcse sz. kir. város tanácsának 4484/1916. sz. átiratát, melyben a városi levéltár áthelyezésénél a társulat közreműködését kéri.

A válaszmány elhatározza, hogy kiküldöttjei útján szívesen részt vesz a városi levéltárnak a muzeumtól elkülönített helyiségbe leendő átköltöztetésénél, illetőleg segédkezik abban, hogy a levéltári anyag mostani állapotában az új helyiségben elhelyeztesék. Erre a válaszmány felkéri Raisz György h. muzeumi őrn kivül Förster Jenő dr. társ. titkárt, továbbá Mirkva János és Takács Sándor társulati tagokat. A válaszmány azonban kijelenti, hogy a f. évi 99. közgy. sz. határozatban jelzett arra a feladatra, miszerint az iratesomókból jelenleg künnlévő iratokat a vonatkozó csomókba visszahelyezze, nem vállalkozhatik. Ez a jövőbeli rendezőnek, illetőleg a levéltár mostani kezelőjének dolga. Hasonlóképpen nem vállal a társulat felelősséget esetleg már meglévő vagy a jövőben előállható hiányokért, miért is a válaszmány arra kéri Lőcse város tanácsát, hogy az áthelyezésnél való felügyelet céljából a maga kebeléből küldjön ki egy-két megbizottat. Végül a válaszmány arra kéri a tanács útján Lőcse sz. kir. város

közönségét: ne ejtse el és a lehetőség szerint, a normális viszonyok beálltával hathatósan mozgassa elő annak a szép eszmének megvalósítá-át, hogy a városháza mostani épülete a Szepesi Múzeum céljaira minél előbb átadható legyen.

K. m. f.

Dr. Neogrády Lajos s. k.

társulati ügyv. alelnök, a gyűlés elnöke.

Dr. Förster Jenő s. k.

társulati titkár, a gyűlés jegyzője.

Felolvasó ülés. A Szepesmegyei Történelmi Társulat fel-
újítva a háboru előtt bevált szokását 1917. évi január hó 9-én
felolvasó ülést tartott Lőcsén, a vármegyeháza nagytermében. Ez
alkalommal *Máriássy Ödön* cs. és kir. kamarás, társulati tag
olvasta fel élénk érdeklődés mellett „*Máriássy Farkas* pénztári
naplója“ című tanulmányát, melyet jelen füzetünkben közlünk. A
téli hónapokban még néhány ilyen felolvasás van tervbe véve.

kat. elemi iskola, Illgenn Antal, dr. Jankura Iván, Juhos Ernő, br. Jungenfeld Edmundné, Jurkovich Emil, Kabdebo Gergely, Kail Aladár, Kalmár Elek, Karácsonyi János, Karácsony Zsigmond, Kardeván Vilmos, Kassai I. ág. ev. egyház, Kassai Kazinczy társaság, Kassa-oderbergi vasút, Kauffmann Aurél, Kaynár Gyula, Kálix Sándor, Kemény Ede, dr. Kéler Tibor, Késmárk város tanácsa, Késmárki keresk. isk. önképzőköre, Kiss Győző, dr. Knodt Gusztáv, Kompanyik Coelestin, Kottler Béla, Kottler Sándor, Kozsár József, Köhler Albert, Krausz Gyula, Krieger Vilmos, Krompecher János, dr. Krompecher Ottó, Kubaszky János, Kuhár Endre, Langsfeld György, Lányi Gusztáv, Lányi Róbert, Lázár Béla, dr. Lederer Miksa, Legeza István, Lábiczai Henrik, Liptó vármegye, dr. Lorx Sándor, Lőcsei ev. könyvtár, Lőcsei k. k. főgimnázium, Lőcsei főgimn. Jókai köre, Lőcsei főgimn. ifj. könyvtára, Lőcsei főreálisk. Arany köre, Lőcsei fels. leányiskola, Lőcsei kaszinó, Lőcsei polgári kör, Lőcsei polgári leányiskola, Lőcsei takarékpénztár, Lőcsei szeszfinomító, dr. Löwy Gusztáv, Ludmann Pálné, Lupkovics Aladár, Lupkovics Ida, Lupkovics József, Madarász Andor, Majorkai ev. egyház, Malduri elemi iskola, Maléter Zoltán, Malompataki ev. egyház, dr. Manouschek-Langer Ottó, Marekker Miksa, Marhevka András, dr. Matavoszky Aladár, Mayer Gyula, Mauk Károly, Máriássy Ödön, Márkusfalvi felsősziléziai bányagondnokság, Menyhárd Frigyesné, Mercz Pál, Mirkva János, Moesz Gyula, dr. Mück Artur, dr. Nagy Árpád, Nagy Pálné, Nagysáros község, Nádas Béla, dr. Neogrády Lajos, Neogrády Lajosné, Nessel Henrik, Okolicsányi-Zsedényi Ede, Oléssák Károly, Oravetz József, Országos levéltár, Ólubló város tanácsa, Pataky János, Péter Kálmán, dr. Pitkó János, Plander Ernő, Posewitz Artur, dr. Posewitz Tivadar, Práktalvi vas- és acélgár, Probstner Alfréd, Raisz György, Rácz Gyula, Ribiczey Béla, Reiss Hona, Reiss Józsefné, Rejovszky János, dr. Rolny Frigyes, Román József, Scheftsik János, Schneider Albert, Scholtz Gusztáv, Scholtz Viktor, Schréter Jenő, dr. Schwarz Károly, Seltenreich Augusztá, Simkó Vilmos, Slafkovszky Jenő, dr. Strek Imre, Sváby Anna, Svedléri gazdasági egyesület, dr. Szász Ágost, dr. Szélényi Ödön, Szennovitz Frigyes, Szepesbélai takarékpénztár, Szepesi hitelbank, Szepesolaszai kat. kör, Széchezy István, dr. Széll László, Szlavkovszky Ferenc, Szomolnok bányaváros, Takács Sándor, Tasnády Antal, Tátraszéplak fürdőigazgatósága, gr. Teleky Sándor, Tímcsák Ferenc, dr. Tyrnauer Dávid, Uhlyárik Titusz, Ujfalussy Brúnó, dr. Ujfalussy Ernő, dr. Ujfalussy Ödön, Urbán István, Vavrina József, Vozáry Miksa, dr. Walsér Gyula, Watzesch Janka, Wein Károly, Wentzl Rezső, Werner Samu, br. Wieland Aladár, br. Wieland Artur, Wiese Gyula, Wufka Ernő, Záhorszky István, Záhorszky Mihály, Zenovitz Gusztáv, Zimmermann Ignác, Zvada Ferenc, dr. Zsedényi Béla, Zsedényi Gyula.

1917. évre:

Bal Jeromos, dr. Békefi Remig, Debreceni egyes. jogtört. szeminárium, Fertsek Nándor, Forbát Alfréd, Förster Sándor Szeged, Gréb Gyula, Gúhr Márton, dr. Gúhr Mihály, Hefty Gy. Andor, Juhos Ernő, Kardeván Ernő, dr. Krompecher Ottó, Kubik János, Lázár Béla (I. félév), Uhlyárik Titusz, Zimmermann Ignác.

1918. évre:

Dr. Gúhr Mihály, Hefty Gy. Andor, Uhlyárik Titusz.

1919. évre:

Hefty Gy. Andor.

Előfizetés 1915. évre (évi 6 K):

Igló város tanácsa.

Előfizetés 1916. évre:

Kálmán Imre, Korompa nagyközség.

Jegyzet. Ezen kimutatásban bennfoglaltatnak azon tagdíjak is, melyeknek bevezetéséről bármily oknál fogva külön értesítést küldtünk.

Ha valakinek beküldött tagdíja itt nem nyugtáztatott volna, kérjük a pénztárosnál megreklamálni.

Lőcse, 1917. évi január 18.

Förster Rezső
társ. pénztáros.

1916. évi szeptember 1-től 1916. évi december 31-éig befolyt tagdíjak (évi 4 K).

1914. évre:

Dr. Gattlinger László, Heutschy Kálmán, dr. Manouschek-Langer Ottó,
dr. Pitko János.

1915. évre:

Dr. Banczik Samu, Barger Guidó, Bágya Farkasné, Benczur Béla, br.
Benz Ottóné, Bethlenfalvy Antal, Bethlenfalvy Ernő, dr. Békefi Remig, Bíró
Rudolf, Bobkó Sándorné, Bogsch László, Borzsenszky Sándor, Böhmisch Edéné,
Budapesti egyetemi könyvtár, Csatádi Artur, gr. Csáky Géza, gr. Csáky Gusztáv,
Czéhula Dezső, Dirner Andor, Dobó Adolf, Durándi ev. egyház, Elischer Viktor,
Engelmayer Ödön, Faller Sándor, Farkas László, Fischer-Colbrie Ágost, Fischer
Miklós, Fodor Károly, Förster Sándor Szeged, Friedl György, dr. Gattlinger László,
dr. Genersich Antal, Genersich József, Genersich Tivadar, Görgey Albert, dr.
Gühr Mihály, Gürsching János, Hajts Árpád, dr. Hankó Artur, Harencsár József,
Harmata János, dr. Hegyi László, Herczegh Gusztáv, Heutschy Kálmán, Hohenlohe
herceg uradalma, dr. Holénia Sándor, Hoepfner Guidó, Höhr József, Hönsch
Árpád, Iglói faipariskola, Iglói főgimn. Petőfi köre, Iglói kat. elemi iskola, dr.
Jankura Iván, Juhas Ernő, dr. Karácsonyi János, Karácsony Zsigmond, Kassai
I. ág. h. ev. egyház, Kassai Kazinczy társaság, Kassa-oderbergi vasut, Krausz
Gyula, id. Kray István, Kemény Ede, dr. Kéler Tibor, Késmárki keresk. isk.
önképzőköre, Kilian Frigyes, Kojda Ignác, Korompai kat. olvasokör, Kozsár
József, Köhler Albert, Krompecher János, Krompecher Ottó, Langsfeld György,
Lányi Robert, Lázár Béla Lupkovits Aladár, Lupkovits Ida, Libiczai Henrik,
Liptó vármegye, Madarász Andor, Majorkai ev. egyház, Maléter Zoltán, Malompataki
ev. egyház, dr. Manouschek-Langer Ottó, Marhevka András, Mattyasovszky
Boldizsár, Mayer Gyula, Mauks Károly, br. Máriássy Géza, Máriássy Ödön,
Márkusfalvi felsősziléziai bányagondnokság, Menyhárd Frigyesné, Mrozek Győző,
dr. Mück Artur, Münnich Kálmán, Nagysáros nagyközség, Oravetz József,
Országos levéltár, Ólubló város tanácsa, Pataky János, dr. Pitko János, Plander
Gyula, Posewitz Artur, dr. Posewitz Tivadar, Prakfalvi vas- és acélgyár,
Probstner Alfréd, dr. Rohny Frigyes, Román József, Rottmann László, Schefftsik
János, Scholtz Viktor, dr. Streck Imre, Svedléri gazdasági egyesület, dr. Szász
Ágost, Szepesbélai takarékpénztár, Szepesolaszai kat. kör, Széll László, Szomolnok
bányaváros, dr. Szontágh Felix, dr. Szontágh Miklós, dr. Sztahovszky Antal,
Tasnády Antal, Tátarszéplak fürdőigazgatósága, gr. Teleky Sándor, Telléry Gyula,
dr. Tyrnauer Dávid, Uhlyárik Titusz, Urbán István, dr. Varju Elemér, dr. Walser
Gyula, Wein Károly, Werner Samu, br. Wieland Aladár, Wiese Gyula, Wufka
Ernő, Záborszky István, Zenoviez Gusztáv, dr. Zsedényi Béla.

1916. évre:

Dr. Alexy János, dr. Ábrányi József, Bal Jeromos, dr. Banczik Samu,
Barcs Gyula, Barger Guido, Barla Szabó Titusz, Bartholy Béla, Bágya Farkasné,
Beer Mór, Benczur Béla, Benigny János, br. Beuz Ottóné, Bethlenfalvy Antal,
Bethlenfalvy Ernő, dr. Békefi Remig, Bíró Rudolf, Bobko Sándorné, Bojársky
Béla, dr. Bojársky Béla, Borzsenszky Sándor, Böhmisch Edéné, Braun Fülöp,
Breznyák János, Burián Lajos, Csatádi Artur, gr. Csáky Géza, Czebyáni Kornél,
Dala Jenő, Debreceni egyes. jogtört. szeminárium, Dénes Ferenc, Dirner Andor,
dr. Divéky Adorján, Dobó Adolf, dr. Dolyák Pál, Durándi ev. egyház, Elischer
Viktor, Engelmayer Ödön, Erményi Lajos, Faigel Károly, Farkas László, Fábrý
Sándor, dr. Fischer-Colbrie Ágost, Fischer Géza, Fischer Miklós, Fleischhacker
Lajos, Fodor Károly, dr. Förster Jenő, Förster Rezső, Förster Sándor Szeged,
dr. Friedl Mór, dr. Gattlinger László, dr. Genersich Antal, Genersich József,
Genersich Tivadar, Gloser János, Görgey Albert, Görgey Gusztáv, Greschik
Viktor, Gréb Gyula, Groh János, Grosz Lipót, Gundelfinger Kálmán, dr. Gühr
Mihály, Gürsching János, dr. Hajnóci R. József, Halmi László, dr. Hankó Artur,
Harencsár József, Hedry Pál, dr. Hegyi László, Hendl Lénárd, Hensch Aladár,
Herczegh Gusztáv, Hibján Samu (II. félévre), Hoepfner Gusztáv, Hohenlohe
hercegi uradalma, Hornung Albert, Horváth János, Höhr József, Hönsch Árpád,
dr. Hritz Artur, dr. Hritz Kálmán, dr. Hritz Lajos, Iglói faipar szakiskola, Iglói